

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Івано-Франківський інститут менеджменту
Кафедра обліку і фінансів

ГВОЗДЯНСЬКА Марія Михайлівна

**Облік, аналіз і аудит статутного капіталу
підприємств**

Спеціальність 8.03050901 – Облік і аудит
магістерська програма – Облік і аудит в промисловості

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи ОПзім-51
Гвоздянська М.М. _____

Науковий керівник:
к.е.н., доцент Гудзь Н.В. _____

Дипломну роботу допущено до захисту:
« ____ » _____ 2013 р.

Завідувач кафедри
д.е.н., проф. Алексеєнко Л.М. _____

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Івано-Франківський інститут менеджменту
Кафедра обліку і фінансів

Пояснювальна записка
до дипломної роботи
Освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр»
Облік, аналіз і аудит статутного капіталу
підприємств

Виконала студентка групи ОПзім-51
Спеціальність 8.03050901 – Облік і аудит
магістерська програма – Облік і аудит в промисловості

Гвоздянська Марія Михайлівна

Керівник:
к.е.н., доцент Гудзь Н.В.

Рецензент:

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ

ВСТУП	3
--------------------	---

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНЕ Й ОБЛІКОВЕ ТРАКТУВАННЯ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ

1.1. Капітал економічна категорія	6
1.2. Генезис поглядів на капітал в бухгалтерському обліку	20
1.3. Класифікація власного капіталу та характеристика його складових	31
Висновки до розділу 1	40

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ФОРМУВАННЯ ТА РУХУ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організаційні засади формування статутного капіталу на підприємствах різних форм власності	42
2.2. Облік формування статутного капіталу	58
2.3. Облік збільшення та зменшення статутного капіталу	83
2.4. Методика відображення власного капіталу в бухгалтерській звітності	104
Висновки до розділу 2	110

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ І АУДИТ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Організація внутрішнього аудиту статутного капіталу	113
3.2. Аналіз фінансової стійкості підприємства	123
Висновки до розділу 3	130

ВИСНОВКИ	132
-----------------------	-----

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	140
--	-----

ДОДАТКИ	151
----------------------	-----

АНОТАЦІЯ

Гвоздянська М.М. Облік, аналіз і аудит статутного капіталу підприємств. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 8.03050901 – облік і аудит. – Тернопільський національний економічний університет, Івано-Франківський інститут менеджменту, Івано-Франківськ, 2013.

У дипломній роботі розкрити розглянуті особливості формування статутного капіталу на підприємствах різних організаційно-правових форм; розкриті проблеми щодо відображення в обліку операцій, пов'язаних зі збільшенням та зменшенням статутного капіталу; описана методика відображення даних щодо статутного капіталу в бухгалтерській звітності; вивчена процедура організації внутрішнього аудиту статутного капіталу; проведений аналіз впливу розміру статутного капіталу та його змін на фінансово-майновий стан підприємства.

SUMMARY

Hvozdyanska M.M. Accounting, analysis and audit charter capital of enterprises. – Manuscript.

Research on education and qualification level "master" specialty 8.03050901 – Accounting and Auditing. – Ternopil National Economic University, Ivano-Frankivsk Institute of Management, Ivano-Frankivsk, 2013.

In a research paper to reveal the features of the authorized capital in enterprises of different organizational forms, open issues on accounting for transactions related to the increase and decrease of share capital; workaround displaying data on the share capital in the financial statements; studied process of internal audit charter capital; analyzed the impact of the authorized capital and its changes in financial and property of the company.

ВСТУП

Актуальність теми. Статутний капітал є основним джерелом діяльності підприємства і показує суму власних основних і оборотних засобів, внесених учасниками.

Питання формування статутного капіталу частково регламентовані нормами Цивільного кодексу, Господарського кодексу, Закону про господарські товариства та Закону про акціонерні товариства.

Внески учасників (власників) до статутного капіталу підприємств можуть бути зроблені у формі: майна (будинків, споруд, обладнання та інших матеріальних цінностей); цінних паперів (акцій, облігацій тощо); прав на користування природними ресурсами, майном, об'єктами інтелектуальної власності та інших майнових прав; грошових коштів (у тому числі іноземною валютою). На сьогодні є актуальним питання формування статутного капіталу двох можливих формах: грошовій або у вигляді внесення майна (майнових прав). Статутний капітал як джерело фінансування ресурсів діяльності підприємства, є однією зі стратегічних цілей управління та важливим об'єктом бухгалтерського обліку.

Ефективне управління статутним капіталом (власністю, пасивами) неможливе без подальшого вдосконалення методології і організації бухгалтерського обліку, дані якого є не тільки інформаційним матеріалом про стан та зміни стану об'єктів управління, але й базою економічного контролю, аналізу та аудиту.

Актуальність проблем методології і організації бухгалтерського обліку статутного капіталу тривалий час викликає зацікавленість багатьох науковців. Так, певні проблеми обліку статутного капіталу знайшли відображення в працях вітчизняних вчених таких, як В. Білова, Ф. Бутинець, І. Гадзевич, С. Голов, В. Сопко, а також зарубіжних – А. Вольського, Л. Менделі, М. Мерігані, О. Пригожина та ін. Проте до нині ряд принципових питань, зокрема обліку формування, внесків в статутний капітал, зменшення статутного капіталу залиша-

ються чи не найбільш дискусійними в економічній літературі. Це пояснюється тим, що до теперішнього часу Україна перебуває в пошуку ефективних механізмів управління статутним капіталом підприємств, в той час як у більшості розвинених країн такі механізми вже відпрацьовані. Тому вивчення зазначених питань для України є особливо актуальним і важливим.

Метою дослідження є проведення теоретичного вивчення сутності власного капіталу як об'єкта обліку та розробка пропозицій щодо вдосконалення організації обліку, аналізу й аудиту статутного капіталу зокрема на промислових підприємствах різних організаційно-правових форм.

Реалізація мети дипломної роботи зумовила необхідність постановки та розв'язання таких **завдань**:

- розкрити економічну природу капіталу та власного капіталу зокрема і визначити його структуру як об'єкта обліку;
- розглянути питання, пов'язані з особливостями формування статутного капіталу на підприємствах різних організаційно-правових форм;
- виявити проблемні моменти щодо відображення в обліку операцій, пов'язаних зі збільшенням та зменшенням статутного капіталу;
- описати методика відображення даних щодо статутного капіталу в бухгалтерській звітності;
- вивчити процедуру організації внутрішнього аудиту статутного капіталу;
- провести аналіз впливу розміру статутного капіталу та його змін на фінансово-майновий стан підприємства

Об'єктом дослідження є операції, пов'язані із змінами у власному капіталі ПП «Галичпромгруп» (Іванофранківська обл., м. Рогатин).

Предметом дослідження є методика обліку, аналізу й аудиту процесу формування, збільшення та зменшення статутного капіталу на суб'єктах господарювання різних форм власності.

Методологічною основою роботи є загальнонаукові методи економічних досліджень, методичні прийоми бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту суб'єктів господарської діяльності. У процесі досліджень використовувались

діючі методики, праці вітчизняних та зарубіжних авторів, законодавчі та нормативні акти з питань економіки, бухгалтерського обліку та аудиту.

Інформаційним забезпеченням проведеного дослідження є показники фінансово-господарської діяльності досліджуваного підприємства. У процесі дослідження вивчені праці зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, законодавча база щодо питань організації та методики обліку й аналізу статутного капіталу.

Практична значущість дипломної роботи полягає у тому, що у ході наукового дослідження вироблено рекомендації щодо методики обліку й аналізу статутного капіталу, які можна використовувати для організації системи управління на підприємствах промислово-виробничого комплексу.

Наукова новизна роботи полягає у вивченні проблем відображення як у системі поточного обліку, так і в звітності окремих статутного капіталу, проведення за даними обліку аналізу фінансової стійкості підприємства.

Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та переліку використаних джерел.

У першому розділі розглянута економічну сутність капіталу, власного капіталу, його функції та складові, а також інвестиційні властивості власного капіталу в теорії обліку.

У другому розділі розглянута методологія обліку формування, збільшення та зменшення статутного капіталу. Внесені пропозиції щодо її вдосконалення, усунення існуючих нелогічностей у відображенні статутного капіталу у звітності.

Третій розділ присвячено питанням методики аналізу я власного капіталу, аналізу фінансової стійкості підприємства та внутрішнього аудиту статутного капіталу в сучасних умовах господарювання.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНЕ Й ОБЛІКОВЕ ТРАКТУВАННЯ КАПІТАЛУ ТА ЙОГО СКЛАДОВИХ

1.1. Капітал економічна категорія

Процес суспільного виробництва в умовах ринкової економіки функціонує на базі взаємодії трьох основних факторів виробництва: капіталу, найманої праці та землі. Вони знаходяться в тісному взаємозв'язку і саме через їх взаємодію в ринкових умовах здійснюється суспільне відтворення. Але капітал як економічна категорія не зводиться тільки до речового фактору виробництва. Ця категорія значно ширша і відображає глибинні відносини між людьми, які виникають у процесі товарного виробництва [120, 149].

Термін капітал (нім. – kapital , фр. – capital) означає головне майно, головна сума і походить від латинського слова capitalis – головний. У цьому значенні цей термін починає вживатись з XII сторіччя, але з розвитком товарного виробництва він використовується у вужчому значенні. Уже на початку XVII ст. під капіталом розуміють грошове багатство купця або виробника. Отже, спочатку капітал ототожнюють з найбільш поширеною його формою – грошима. Але гроші – це продукт товарного виробництва і самі по собі не є капіталом. Тільки за певних історичних умов вони перетворюються на капітал [120, 149].

У сучасній українській економічній теорії існує дуже багато визначень капіталу підприємства. Таке розмаїття поглядів відображає деяку відірваність української економічної науки від тих процесів, які сьогодні відбуваються в нашій перехідній економіці. Також це свідчить про певне нерозуміння законів функціонування ринкової економіки, які поступово приходять на зміну командно-адміністративній системі, або ж про не дуже вдалу спробу поєднати особливості цих двох систем в одне ціле. Безперечно, це ускладнює розгляд теоретичних аспектів кругообігу капіталу та практики його формування в умовах адаптації економіки України до ринкового середовища.

Критичне дослідження дефініції та генезису капіталу дає змогу кон-

статувати, що для визначення суті капіталу характерними є два протилежних погляди:

- 1) з одного боку економісти трактують капітал як сукупність матеріальних цінностей;
- 2) з другого – як вартість, яка авансується на придбання факторів виробництва.

Із метою глибшого аналізу суті капіталу згрупуємо погляди економістів. В історії економічних вчень панує думка, що перша спроба дати наукове тлумачення капіталу була зроблена ще в Стародавній Греції Аристотелем (384-322 рр. до н.е.). Ним введено термін «хремастика», що походить від слова «chrêmata» – майно, багатство. «Під хремастикою Аристотель розумів діяльність, спрямовану на отримання прибутку та накопичення багатства, на відміну від економіки – як діяльності, спрямованої на придбання благ для дому та держави. На його думку, гроші призначені лише для обміну і не можуть породжувати нові гроші. Аристотель з жалем констатує, що з економіки неминуче виростає хремастика. У сучасних термінах це твердження означає, що з простого товарного виробництва неминуче виростають капіталістичні відносини [1]. Оскільки в античному світі важливу роль відігравав торговельний і грошовий (лихварський) капітал, то в торговельній діяльності метою стає безмежне нагромадження багатства, збільшення капіталу до безкінечності [122, 23].

У середньовіччі слово «капітал» означало голову крупного або дрібного домашнього скота, тобто важливіше джерело і вимірник багатства в суспільстві [39, 47-48].

Капітал – це одна з найбільш проблемних категорій, дослідження якої економісти проводили на основі існуючих господарських відносин, чим і пояснюється різноманітність поглядів на сутність капіталу (рис. 1.1).

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛ»

<i>Напрями або школи в економічній думці</i>	МЕРКАНТИЛІЗМ (Т. Ман, А. Монкретьєн)	ФІЗІОКРАТІЯ (Ф Кене, А.Р. Кюрго)	КЛАСИКИ (А. Сміт, Д.Рікардо)	МАРКСИЗМ (К. Маркс, Ф. Енгельс)	МАРГІНАЛІЗМ (К. Менгер, О.Бем-Баверк)	НЕОКЛАСИКИ (І. Фішер, А. Маршал)	КЕЙНСІАНСТВО (Дж.М. Кейнс)	ІНСТИТУЦІАЛІЗМ (Т. Веблен, Д. Норт, Дж. Гелбрейт)
<i>Визначення капіталу</i>	Капітал = гроші (золото, срібло)	Капітал = продукти праці, засоби с/г виробництва	Капітал = фактори виробництва	Капітал = самозростаюча вартість	Капітал = похідна від праці та землі	<u>на макрорівні</u> : вся сукупність засобів виробництва; <u>на мікрорівні</u> : частина багатства власника	Капітал = запас багатства, який приносить дохід його власнику	Відсутній єдиний підхід
<i>Форма прояву капіталу</i>	Торговий капітал	Природний капітал	Фізичний або речовий капітал	Грошовий, товарний, промисловий капітал	Матеріальна форма капіталу	Матеріальна та нематеріальна форма капіталу	Матеріальна та нематеріальна форма капіталу	Матеріальна та нематеріальна форма капіталу
<i>Джерело приросту (формування капіталу)</i>	Сфера обігу (зовнішня торгівля)	Сільське господарство (землеробство)	Сільське господарство та матеріальне виробництво	Неоплачена праця найманих робітників	Сфера матеріального виробництва	Матеріальне виробництво та сфера послуг	Матеріальне виробництво та сфера послуг	Людські здібності, інновації, науковий прогрес

Рис. 1.1. Погляди вчених-економістів на сутність категорії «капітал» в історичному аспекті

У Європі у XV-XVI ст. з'являється перший в історії економічної думки «прототип» школи, яка пізніше отримала назву меркантилізм. Представники меркантилізму (Т. Ман, А. Монкретьєн, Г. Скаруффі) специфічною формою багатства вважали гроші у вигляді дорогоцінних металів (золота, срібла), нагромадження яких відбувається в процесі зовнішньої торгівлі. Тобто, по суті, вони описують одну зі складових капіталу – грошовий капітал, не відводячи йому значної ролі і не до кінця розуміючи його сутність та здатність приносити дохід. Ідеї меркантилізму у певній мірі переплітаються з ідеями монетаризму, який відводить грошам роль не лише джерела і вимірника багатства, але й суспільного регулятора. Меркантилісти признавали також, що гроші – це товар, але як і інші попередники К. Маркса, вони не могли пояснити як і чому товар стає грошима. Так або інакше меркантилізм розглядається як перший крок на шляху пізнання поняття «капітал». В епоху, коли елементи капіталістичних відносин були загублені у надрах рабовласницького та феодалного способів виробництва капітал виступав майже виключно у формі торгового або позикового, тому, цілком природно, що для меркантилістів додана вартість виводилась лише із процесу обігу.

Із розвитком капіталізму основні положення меркантилізму перестали відповідати новим економічним умовам. Капіталізм накладав все більший відбиток на суспільне життя Європи, у зв'язку з чим виникли передумови наукового дослідження капіталу як категорії виробництва. На зміну меркантилізму прийшла класична буржуазна політична економія, представники якої вперше приступили до дослідження капіталістичного виробництва і поклали початок аналізу капіталу.

Представники першої наукової школи у Франції – фізіократи (А.Р. Тюрго, П. Буагільбер, Ф. Кене) вважали багатством не гроші, а «продукти землі», створені у сфері сільського господарства, а не в торгівлі чи промисловості. У такому підході проявлялися односторонність у розумінні природи капіталу та феодална обмеженість кругозору, що виявлялась у наданні переваги дрібному

виробництву, що, в свою чергу, пояснюється нерозвиненістю капіталістичних відносин у XVI ст. у Франції.

На думку фізіократа Франсуа Кене, «капітал – це не гроші, а ті засоби виробництва, які можна придбати за гроші» [1, 66].

Наступним вченим, який зробив внесок в розвиток теорії капіталу є У. Петті. Багато вчених вважають, що дослідження У. Петті поклали початок формуванню нової концепції у економічній теорії. Ще за 100 років до появи праці А. Сміта він висунув ряд ідей, які пізніше увійшли до класичної теорії політекономії. На відміну, від меркантилістів, У. Петті (1623-1687) бачив джерело багатства не в грошах, не у зовнішній торгівлі, а у праці. Він вважав, що матеріальною основою багатства служить земля, природа, а творець багатства – труд у різних сферах матеріального виробництва. У якості основи економічного аналізу Петті висунув процес виробництва (а не сферу торгівлі, обороту) [1].

Саме з праць класичної школи почалась політична економія як наука. Класики (XVIII ст.–XIX ст.) успішно зробили спробу звести у цілісну систему окремі положення, погляди, спостереження, висновки, вивести та узгодити категорії та поняття.

Представники класичної школи політичної економії (А. Сміт та Д. Рікардо) розглядали капітал як «уречевлене багатство, раніше вироблене людиною» [48, 31-32]. Вони розуміли і показали важливу роль, яка належить майновому та грошовому капіталу. Досягненням класичної школи є те, що вона вперше показала роль людини як учасника трудової діяльності, хоча далеко не в тому аспекті, який належить їй насправді. Особливого значення

А.Сміт надавав нагромадженню капіталу, що сприяє розвитку різних галузей економіки та національному добробуту і є рушійною силою економічного прогресу. Сміт вважав, що феномен капіталу виник в результаті природного прогресу людства від суспільства пастухів і землеробів до суспільства торгового, де, завдяки росту взаємозалежності, спеціалізація праці в торгівлі, виникає безпрецедентне зростання виробництва. Капітал повинен бути

засобом, що підвищує продуктивність господарства і створює додаткову вартість [39, 49]. Представляє інтерес зауваження А. Сміта про те, що «всі капітали призначені лише для утримання виробничої праці» [97, 501]. А. Сміт вважав, що бережливість, а не працелюбність є безпосередньою причиною зростання капіталу.

Таким чином, А. Сміт і Д. Рікардо ототожнювали капітал з його матеріальними носіями, що не дозволило їм побачити, на думку К. Маркса, зміну речових форм капіталу у процесі його кругообігу. Дуже важливо, що класична буржуазна політична економія поклала початок теорії вартості, оскільки саме вона лежить в основі теорії капіталу.

Капітал у Нассау Вільяма Сеніора – «це пожертва капіталіста, котрий відмовляє собі в радощах споживання й перетворює частину свого особистого доходу на капітал» [1, 108]. Джон Стюарт Мілль у своїх працях писав: «Капітал – це раніше нагромаджений матеріалізований продукт праці, який авансується на придбання засобів виробництва та робочої сили» [10, 131].

На думку Жана Батиста Сея, «капітал є одним із факторів виробництва, який утворюється в процесі нагромадження, тобто через залучення до виробництва більшої кількості створених продуктів, ніж було спожито в процесі їх виробництва... і є могутнім двигуном, призначеним для використання людиною, і не існує межі капіталу, який можна акумулювати з допомогою часу, виробництва та ощадливості» [1, 125].

Французький економіст, родоначальник економічного романтизму Жан Шарль Леонар Сімон де Сісмонді визначає капітал, як «виробничі запаси, переважно засоби виробництва» [1, 142]. На противагу даним поглядам, досить часто в економічній літературі капітал трактується як певна сума грошей, вартість. Щодо погляду П'єра Жозефа Прудона, то у нього «капітал – це гроші, причому провідною його формою є тільки капітал позичковий» [1, 146]. З точки зору Карла Генріха Маркса, «капітал – це вартість, що само зростає» [1, 186].

Відомий англійський економіст початку ХХ ст. Альфред Маршалл ви-

значав капітал, як «суму коштів, яка вкладається у підприємство переважно з метою «перспективи вигоди», яка приваблює вкладників до цього починання. Це речі, що створюють передумови для виробництва» [6, 208]. Такої ж думки, як і А. Маршалл, дотримуються П. Самюельсон, К. Макконнелл, Брю, визначаючи капітал як виробниче устаткування великих фабрик, складів готової продукції, напівфабрикатів [11, 37; 13, 40]

Американський економіст того ж періоду професор Джон Бейтс Кларк розглядав капітал, на відміну від Ж.-Б. Сея, не як один фактор, а як два – грошовий капітал і капітальні блага [1, 257]. Шведський економіст Кнут Вікссель запропонував «речове» трактування капіталу як сукупності всіх одиниць заощадженої праці та зекономленої землі, помножених на тривалість періоду заощаджень [1, 273].

Із розвитком капіталізму та створенням нових виробничих відносин, основними суб'єктами в яких виступали власник засобів виробництва (капіталіст) та продавець робочої сили (найманий працівник), формується нове бачення капіталу. Суттєво вплинув на розвиток економічної думки в цей період відомий німецькій економіст та філософ Карл Маркс (1818-1883). Його всесвітньо відома праця «Капітал» виявилась переломним моментом у розвитку економічної думки. Він розглядав капітал як суспільне відношення, самозростаючу вартість, засіб експлуатації найманої праці.

В уявленні класиків комуністичного світогляду «капітал – це не річ, а певне суспільне, виробниче відношення, що належать певній історичній формації суспільства, яке представлено у речі і надає цій речі специфічний суспільний характер» [48, 32]. На відміну від А. Сміта та Д. Рікардо, які бачили в капіталі речову форму, К. Маркс визначає його як форму вираження класових відносин.

Маркс К. стверджував, що капітал «при своїй першій появі на сцені, тобто на товарному ринку, ринку праці або грошовому ринку, незмінно являється у вигляді грошей, – грошей, які шляхом певних процесів повинні перетворитися у капітал» [68, 157]. Тайна самозростання капіталу, на думку К.

Маркса, зводиться до того, що капітал має у розпорядженні певну кількість неоплаченої чужої праці.

Дивно, що К. Маркс, який сповідував матеріалізм, віддає пріоритет у визначенні найважливішого економічного поняття не матеріалістичному, а ідеалістичному підходу. Замість об'єктивних матеріальних ознак благ, що утворюють поняття «капітал», без яких неможливо створити або отримати життєві блага, К. Маркс ставить на перше місце суб'єктивні уявлення про виробничі відносини, які можливо правильно зрозуміти і оцінити, лише зрозумівши та оцінивши об'єктивну природу поняття «капітал» [48, 32]. В цілому необхідно відмітити, що створення К. Марксом праці «Капітал» було великим кроком вперед у вивченні багатьох економічних закономірностей того періоду часу та розвитку ідей попередників.

В останній третині ХІХ ст. як альтернатива попереднім школам виникає новий напрям в економічній теорії – неокласицизм, представники якого різко критикують капіталістичний спосіб виробництва, а також погляди класиків і роблять спробу сформулювати закономірності оптимального господарювання підприємств в умовах вільної конкуренції. Представники австрійської школи (К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Візер) вважали, що капітал – це похідна сутність від первісних – праці і землі. Той, хто володіє капіталом, той зазвичай здатен отримувати від нього постійний дохід. Погляди Е. Бем-Баверка здійснили значний вплив на подальший розвиток теорії капіталу.

Поряд з австрійською школою, значного поширення набула математична школа (К. Віксель, І. Фішер, Л. Вальрас). Один із ярок представників математичної школи – шведський економіст К. Віксель капіталом вважає продукти минулої праці (збережена праця), а кінцевим джерелом прибутку є порівняна рідкість капіталу. Інший представник математичної школи – І. Фішер стверджує, що немає сенсу обмежувати рамки капіталу певними видами багатства, так як будь-який предмет протягом строку свого існування може бути капіталом і приносити дохід. Цікавими є погляди Л. Вальраса, що включає до капіталу будь-який вид суспільного багатства, що використовується

довгий час. Таке визначення капіталу свідчить про наявність розбіжностей у поглядах представників одного напрямку.

Представник Кембріджської школи англійський економіст Альфред Маршал (1842-1924) здійснив спробу систематизувати та синтезувати теоретичні розробки своїх попередників. Значну актуальність відносно капіталу має позиція А. Маршала, викладена у праці «Принципи політичної економії» [10]. Він розглядає капітал окремого індивідуума або підприємства та суспільства в цілому.

А. Маршал відмічає традицію, що склалася у суспільстві, згідно якої необхідно вжити термін «капітал», коли мова йде про фактори виробництва, а термін «багатство» вжити тоді, коли маються на увазі результати виробництва у формі предметів споживання та речей, володіння якими приносить задоволення [10, 132-133].

Досить цікаво говорить про капітал А. Пігу (1877-1959) - учень та послідовник А. Маршала: «Сприятливішому розвитку виробництва – ось основна перевага капіталу, з яким і повинно пов'язуватися це поняття. Але чому воно притаманне? Всім товарам або окремим видам товарів? Ні, воно скоріше втілене у тому сприятливому досвіді, який зберегла пам'ять» [81, 181-182]. Приведене визначення, як і багато інших, не встановлює чіткі межі капіталу. Хоча цілком зрозуміло, що «сприятливий досвід» – це результати минулої праці і його призначення полягає у сприянні подальшому розвитку виробництва.

Дж. Кларк, представник американської школи, називає капітал сумою активного та виробничого багатства і вважає, що капітал складається із засобів виробництва, які завжди конкретні та матеріальні. Дж. Кларк не вважає набуті здібності працівників частиною фонду виробничого багатства.

Загалом західні економісти у тлумаченні капіталу єдині в тому, що розглядають його як певну цінність, благо, що приносить його власнику дохід впродовж тривалого часу.

На думку представника економічної думки Росії середини XIX ст. М.

Чернишевського, «капітал – вічна категорія, це продукт праці, який служить виробництву» [1, 303].

Серед економістів ХІХ ст. термін «капітал» належав тільки до того сегмента багатства, який був продуктом минулого виробництва. Багатство, яке не було виробленим, таке, як земля або родовища корисних копалин, було вилучене з визначення капіталу. Дохід від капіталу (визначений у такий спосіб) називався прибутком або процентом, тоді як дохід від природних ресурсів називався рентою.

Криза капіталістичного виробництва 1926-1933 рр. суттєво вплинула на еволюцію економічної думки. Якщо до цього часу переважна більшість економістів допускали можливість невтручання держави в економічне життя країни та його регулювання за допомогою стихійної конкуренції, то в період кризи стало зрозуміло, що її неможливо подолати без відповідної політики держави. Такі зміни у поглядах потягнули за собою деякі корективи у теорії капіталу.

Наступним етапом у дослідженні категорії капіталу стають погляди кейнсіанців. Засновником даного напрямку був видатний економіст Дж.М. Кейнс (1883-1946).

Розглядаючи дану категорію він зосереджує увагу на тому, що капітал – це багатство, що приносить дохід, проте багатство є капіталом лише у тому випадку, якщо відбудеться перевищення доходу від даного вкладення над доходом від банківського проценту.

Теорія капіталу поряд з іншими важливими проблемами політично економії знаходилась у центрі досліджень видатного представника сучасної політичної економії Дж.Р. Хікса. У книзі «Вартість і капітал» Дж. Хікс наводить виділені ним різноманітні підходи до визначення капіталу як сукупності засобів виробництва або як грошової суми, що використовується у господарських операціях з метою отримання доходу [114, 265]. Суттєвою, на думку Дж. Хікса, є наступна обставина: «для індивідуального підприємця поняття «капітал» пов'язується з грошовою вартістю, відображеною на бухгалтерських рахунках фірми» [114, 79].

Дж. Робінсон стверджувала, що джерело прибутку – це фізична сутність самого капіталу (засобів виробництва), а також заповзятливості та ризику, у той час як норма проценту – це винагорода за очікування, що визначаються умовами нестійкого грошового ринку.

У 20-30-х рр. ХХ ст. формується новий напрям економічної думки, який отримав назву інституціоналізм (з лат. Institution – «звичай, повчання»). Засновником нового, нетрадиційного напрямку вважають американського економіста Торстейна Веблена (1857-1929). На думку інституціоналістів, фактор економічного зростання – не капітал, а людська творчість (наука, винаходи, нововведення, професійна майстерність). На відміну від класиків та кейнсіанців, інституціоналісти намагаються аналізувати не лише суто економічні, але й соціальні сили, що рухають економічний прогрес [86]. Капітал, в свою чергу, втілюється не у засобах виробництва, а в цінних паперах, і переходить із матеріальної форми у нематеріальну.

Синтез інституціонального та неокласичного напрямів економічної науки представив на початку ХХ ст. Й. Шумпетер (1883-1950), який розвиває своєрідне розуміння капіталу. «Капітал, – пише він, – це не що інше, як важіль, котрий дає змогу підприємцю отримувати в своє розпорядження потрібні йому конкретні блага для досягнення нової мети, а також орієнтувати виробництво в новому напрямку» [12]. Як зазначав Шумпетер: «... капітал – це поняття, нерозривно пов'язане з процесом розвитку, воно немає ніякого аналогу у кругообігу» [12]. Основна ідея теорії, висунутої економістом Й. Шумпетером полягає у тому, що розвиток економіки заснований на впровадженні новинок, інновацій, а капітал – це «фонд купівельної сили», за рахунок якого придбаються засоби виробництва з метою застосування для забезпечення розвитку суспільства.

Проведений аналіз історичної еволюції категорії «капітал», дозволяє виділити три основні підходи до його формування (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Групування підходів до визначення поняття «капітал»

Сучасні економісти, для яких капітал означає просто сукупність товарів і грошей, що використовується для створення ще більшої кількості товарів і грошей, уже не вдаються до такого поділу [25, 11].

Зазначені вище визначення підтверджують той факт, що капітал має багато тлумачень і може трактуватися як матеріальні ресурси, сума грошей та нематеріальні ресурси. Але більшість поглядів на дане поняття є схожі в тому, що капітал являє собою здатність приносити дохід. Сучасні трактування капіталу підприємства є ще детальнішими, глибшими.

Сучасний економіст І.А. Бланк визначає капітал, як «накопичений шляхом заощаджень запас економічних благ у формі грошових засобів і реальних капітальних товарів, що притягується його власниками в економічний процес як інвестиційний ресурс і фактор виробництва з метою отримання доходу, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з факторами часу, ризику та ліквідності» [18, 251].

Трактування Євхена Бріггема стосовно поняття капіталу таке: «капітал – необхідний фактор виробництва і як будь-який інший фактор він має вартість» [21, 354]. В.М. Родіонова підходить до визначення поняття «капітал» так: «Капітал підприємства – це грошові доходи і надходження, які перебувають у розпорядженні суб'єкта господарювання і призначені для виконання фінансових зобов'язань, здійснення затрат із розширеного відтворення економічного стимулювання працівників» [21, 125].

На думку О.Г. Білої «капітал підприємства – сукупні грошові ресурси, що використовуються на підприємстві. Або це авансований у господарську діяльність капітал власний, позичений і залучений у сукупності» [10, 299]. В.П. Кудряшов вважає, що «капітал підприємства – це вартість матеріальних цінностей, фінансових вкладень і грошових коштів, необхідних для забезпечення господарської діяльності підприємства» [49, 9]. В.М. Шелудько розглядає капітал підприємства як «суму власного та боргового капіталу і визначається він тією частиною фінансових ресурсів, яка спеціально сформована й призначена для використання у фінансово-господарській діяльності з метою отримання прибутку» [39, 25].

Фактично наводить узагальнений підсумок усіх визначень капіталу підприємства І.В. Зятковський: «Як свідчить ретроспективний аналіз визначень фінансових ресурсів (капіталу підприємства), дослідники кваліфікують їх як сукупність фондів грошових коштів, доходів, відрахувань або надходжень, що перебувають у розпорядженні підприємств» [63, 25]. Є.Г. Рясних зазначає, що «капітал – це частина фінансових ресурсів, це вартість, яка дає додаткову вартість» [52, 59]. В. Мочерний визначає капітал «як виробниче відношення, за

якого знаряддя праці, певні матеріальні блага, мінові вартості є засобом експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці» [86, 154]. На думку М. Дороніної, під капіталом необхідно розуміти штучно створене знаряддя працюючого людства, завдяки чому воно (людство) підкоряє та перетворює елементи природи для задоволення своїх поточних потреб та розширеного відтворення передумов для задоволення майбутніх. Капітал – це частина наявного багатства і водночас джерело багатства майбутнього [10, 134]. Одне з найпростіших визначень капіталу сформулював В.М. Опарін: «Фінансові ресурси (капітал) – це сума коштів, спрямованих в основні засоби та обігові кошти підприємства» [49, 11].

Із наведених вище визначень можна зробити висновок, що більшість авторів розуміє під капіталом певні грошові накопичення, доходи і надходження або фонди грошових ресурсів.

Сучасна економічна теорія містить концепцію капіталу, яку знаходимо у західній літературі і можемо узагальнити наступним чином: капітал – це сукупний термін для товарів і грошей, від використання яких може бути отриманий дохід.

Загальноприйнято вважати, що споживчі товари і гроші для теперішніх потреб і особистого задоволення не входять до складу капіталу. Таким чином, бізнес розглядає свою землю, будівлі, споруди, обладнання, устаткування і сировину поряд з акціями, облігаціями і банківськими рахунками як капітал. Будинки, меблі, автомобілі й інші товари, які споживаються для особистого задоволення (або гроші, обміняні на ці товари), не вважаються капіталом у традиційному розумінні [61, 10].

На практиці (наприклад, з метою бухгалтерського обліку) капітал визначається як власність, що належить фізичним або юридичним особам у даний момент і чітко відокремлена від доходу, отриманого від цієї власності протягом певного періоду.

У процесі виробництва та на стадіях обігу постійно виявляється двоїста сутність капіталу, що визначає його як джерело для створення продуктивного

активного капіталу та як причину виникнення зобов'язань підприємства. Лише правильне розуміння суті капіталу в усіх його багатогранних проявах призведе до максимально ефективного функціонування кожного окремо взятого підприємства та економіки загалом.

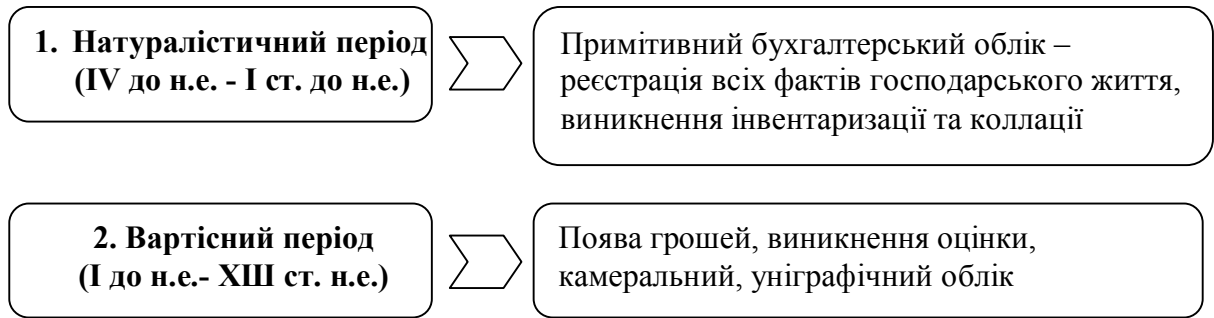
Отже, на нашу думку, капітал підприємства – це економічна категорія, для якої є характерною двоїста сутність: з одного боку капітал відображає усі наявні грошові, матеріальні та нематеріальні ресурси підприємства (що відображається в активі балансу), з другого – є джерелом покриття зобов'язань даного підприємства (відображається в пасиві балансу).

Таким чином, уточнюючи вищезазначене, під капіталом підприємства ми розуміємо фінансові ресурси підприємства, авансовані ним на формування активів, необхідних для забезпечення безперервної його діяльності з метою максимізації прибутку.

1.2. Генезис поглядів на капітал в бухгалтерському обліку

Грунтовне дослідження категорії капіталу невід'ємне від розвитку бухгалтерської науки, що нерозривно пов'язана із економічною теорією. Розуміння економічної сутності капіталу є основою його ефективного застосування в бухгалтерському обліку. Так, теорія капіталу, що сформувалась в економічній теорії, у певній мірі стала основою для застосування даної категорії у бухгалтерському обліку. Відповідно, прикладне застосування положень теорії вартості, відобразилось в оцінці об'єктів бухгалтерського обліку, в тому числі і капіталу.

Бухгалтерський облік як наука має досить довгий період розвитку, її вік налічує близько 6000 років. На думку російського вченого, професора Я.В. Соколова, подвійний запис з'явився саме тоді, коли в Головну книгу невідомі бухгалтери Стародавнього Риму внесли рахунок капіталу. Розглянемо появу рахунку «Капітал» в історії розвитку бухгалтерського обліку (рис. 1.3).

Відображення капіталу в системі бухгалтерського обліку

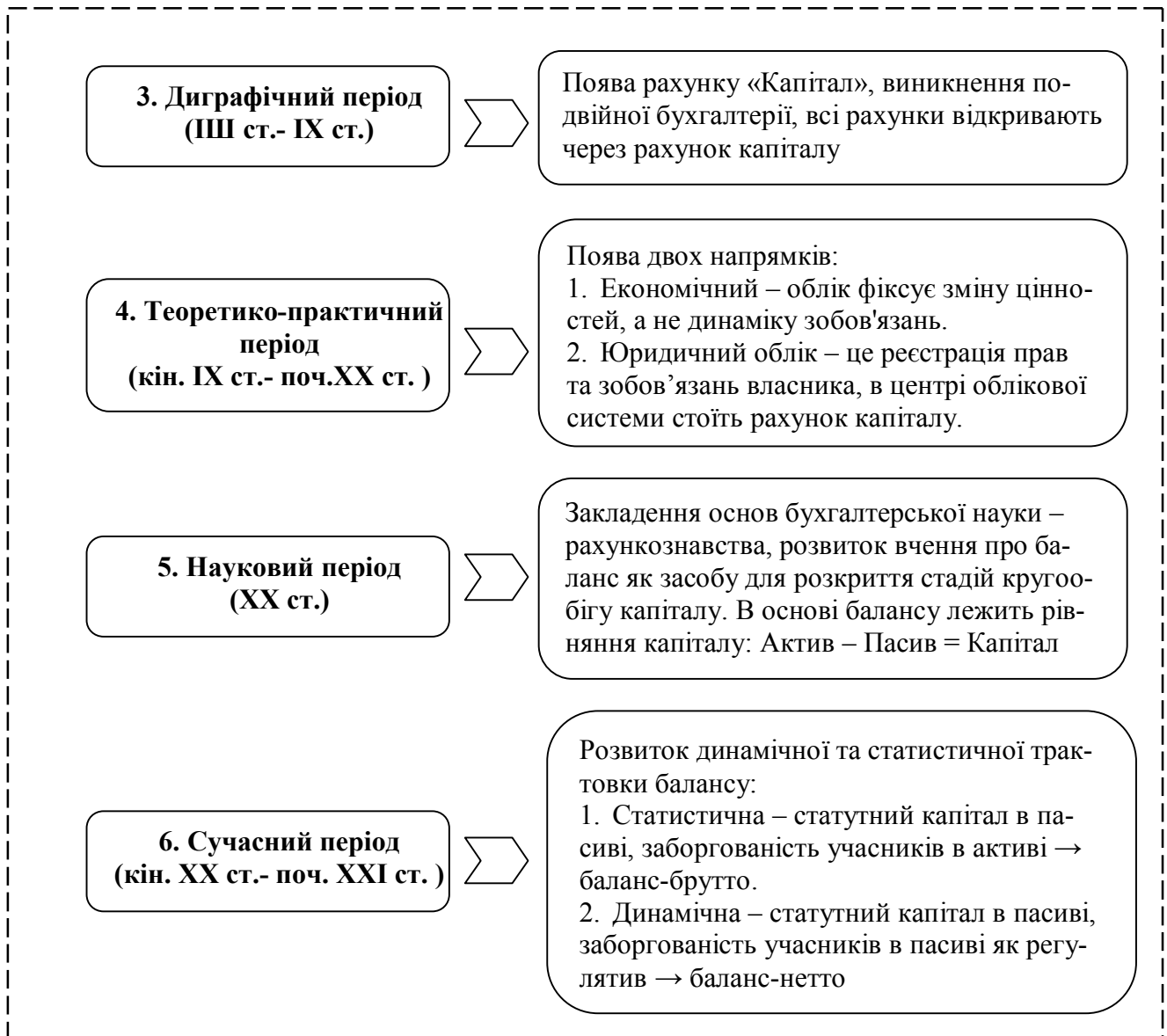

Рис. 1.3. Періодизація розвитку теорії капіталу в історії бухгалтерського обліку

Для натуралістичного періоду (IV ст. до н.е.–I ст. до н.е.) характерним є примітивний бухгалтерський облік, відображення всіх подій, що відбувалось у господарстві переважно у натуральних вимірниках. В цей період виникає центральне поняття бухгалтерського обліку – факт господарського життя. Поняття капіталу не існувало.

Поява грошей у вартісний період (I ст. до н.е.–XIII ст.) розвитку бухгалтерського обліку призвело до появи нового методу – оцінки, що використовувалась у випадках, коли гроші виступали мірою вартості. Проте, рахунок капіталу досі був відсутній.

Важливим періодом не лише у розвитку бухгалтерської теорії капіталу, а й всієї бухгалтерської науки став диграфічний період (XIII ст. - 1850 р.), що пов'язаний із виникненням подвійного запису.

1211 рік – знаковий в історії рахівництва. Протягом багатьох століть до цієї дати в Європі були відсутні будь-які сліди господарського обліку. Першим свідомством відродження рахівництва стали облікові книги невідомої банківської компанії Флоренції, датовані 1211 роком, і збережені лише у вигляді фрагментів. Рахунки в цих книгах не використовувались і система обліку не зовсім зрозуміла, але у підсумках під кожною колонкою зазначалось слово «капітал». Відомо, що вже в кінці XII ст. італійські компанії використовували подвійну бухгалтерію високого рівня, невідомим атрибутом якої був рахунок капіталу. Таким чином, слово «капітал» знову з'явилося у середньовічній Європі разом з бухгалтерією і розумілось через призму облікових книг та порядку їх ведення [119, 44].

Поява подвійної бухгалтерії призвела до певних наслідків «бухгалтери, бажаючи створити умови для автоматичного аудиту записів, ввели, «підставили» рахунок власника (чистого майна); потім надали йому економіко-юридичну інтерпретацію та назвали його рахунком Капіталу» [99, 61]. Італійський автор А. ді Піетро був першим хто розділив власника та підприємство. У Піетро рахунок капіталу – це нібито кредиторська заборгованість підприємства власнику.

Представляє великий інтерес вчення ще одного видатного італійського автора Луки Пачолі. У його роботі [80, 8] вперше обґрунтовано три умови, необхідні для ведення господарської діяльності: капітал, кваліфікація персоналу та облік. «Під словом «капітал» необхідно розуміти сукупність дійсного твого майна», – зазначає Пачолі [80, 39]. Капітал позначається завжди на початку купецької Г оловної книги та Журналу.

Для відкриття рахунків Пачолі рекомендував складати проводки по інвентарю, причому майнові рахунки дебетувались з одночасним кредитуванням рахунку Капіталу; рахунки кредиторської заборгованості кредитувались і тут же дебетувався рахунок Капіталу, тобто практично всі рахунки відкривались проводками через рахунок Капіталу (рис. 1.4). Це провокувало фіктивні обороти на рахунку Капіталу [99, 76].

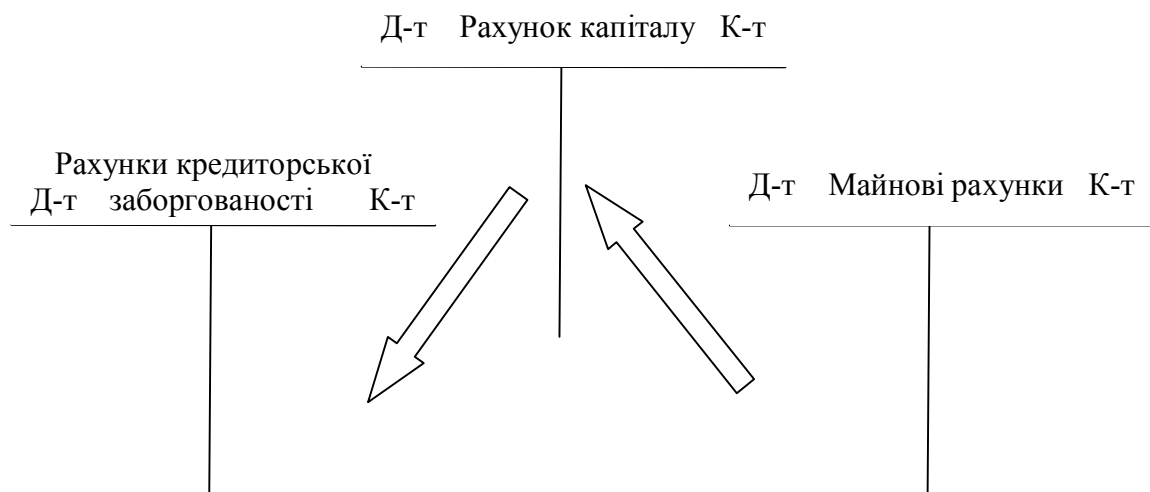

Рис. 1.4. Схема відкриття рахунків за Л. Пачолі

Пачолі та бухгалтери, які працювали до нього, спочатку виконували всі записи як прості. Наприклад, продані товари: надходження по рахунку Каси, витрачання по рахунку Товарів і т.д. Рахунок Капіталу виник спочатку як пустий лист, на який бухгалтер записував подібні факти господарського життя. Це дозволяло проаудитувати правильність розноски. З часом бухгалтери зрозуміли, що цей пустий контрольний лист відображає величину капіталу власника на початку господарської діяльності, коли величина початкового капіталу невідома. Підхід Пачолі дозволяв розрахувати її [99, 76-77].

Крім того, у Л. Пачолі ми знаходимо перші згадки про те, як створити то-

вариство. Для цього у Меморіалі необхідно зазначити час на який воно створене, предмет діяльності та капітал, з яким воно починає свою діяльність, а також яким є вклад кожного з компаньйонів. При цьому у Журналі передбачається реєстрація реальних вкладів учасників товариства в капітал, тобто дебет рахунку Каси, кредит рахунку конкретних пайовиків (товаришів). Замість рахунку Каса можуть дебетуватися рахунки конкретних цінностей, як правило, товарів, які вносять замість грошей пайовики. Допускалось внесення і дебіторської заборгованості. Рахунок капіталу був призначений також для відображення результату діяльності – прибутку або збитку, що списувався на нього в кінці року.

Теоретико-практичний період (1850 - 1900 рр.) характеризується появою двох напрямів у бухгалтерському обліку: економічного та юридичного. Ряд вчених (Р. Саватьє, Ж. Мейєр, Н. д'Анастасіо, Ф. Вілла, Д. Кастілло, Д. Чербоні, Марчі, Ф. Ескобар) намагались тлумачити факти господарського життя з позиції юриспунденції, інші (Ж.Б. Дюмарше, Р. Делапорт, Ж. Фламмінк, Ж. Фурасъє, Д. Кріппа, Ф. Беста). розглядали їх як економічн. При цьому виникало питання про пріоритет форми (право) над змістом (економіка) чи змісту над формою.

Представники економічного напрямку вважали, що облік фіксує зміну цінностей, а не динаміку зобов'язань. Такі юридичні поняття, як майно, право власності у бухгалтерському обліку мають зовсім інший зміст. Аналізуючи відношення між обліком та правом, Ш. Пангло прийшов до висновку, що «облік – це надбудова, а право – бази Разом з тим право дає змістовну інтерпретацію для бухгалтерії, але у останньої самостійне життя» [99], що пов'язує її не з правом, а з політичною економією. Більш того, бухгалтерський облік – це лише її розділ, тобто прикладна політична економія. Оскільки остання має своїм предметом капітал, так само всі поняття бухгалтерського обліку повинні бути виведені з поняття капіталу. «Бухгалтерський облік, писав Пангло, – дзеркало капіталу, і лише ця категорія дозволяє пояснити природу рахунків».

Прихильники юридичного напрямку вважали, що бухгалтерський облік – це реєстрація прав та зобов'язань власника, а в центрі облікової системи стоїть

рахунок капіталу, що відображає кредиторську заборгованість підприємства перед власником.

Француз Ж. Беллей (1834) звернув увагу на те, що рахунок Капіталу, з однієї сторони, відображає власні засоби підприємства, а з іншої, виступає як рахунок кредиторської заборгованості підприємства перед власником. Цілком зрозуміло, що ці два положення виключають одне одного, і даний факт отримав назву парадокса Беллея. Даний парадокс неодноразово намагались вирішити відомі вчені. Так, Курсель-Сенель (1867) підкреслював, що не підприємство винне власнику, а навпаки, власник відповідає за боргами підприємства. Це положення підтримував Л.І. Гомберг (1912). Голландський автор Бренкман (1882) підкреслював, що бухгалтер займається справами підприємства, а не власника. Таким чином, ці автори ігнорували кредиторську природу рахунку капіталу. Навпаки, Чербоні (1886) трактував його саме як рахунок кредиторської заборгованості.

Таким чином до ХХ ст. вже чітко сформувалося бачення капіталу як пасиву балансу, якому відповідають матеріальні рахунки. Більшість авторів (Г. Шрайбер, Я. Шуєр, В. ван Гезель, М. де ла Порт, Б.Ф. Баррем) поділяли всі рахунки бухгалтерського обліку на дві групи: рахунки власника (капіталу) та рахунки майна. В цей же період французький економіст Ж. Андре провів різницю між фондом та капіталом. Фонд – це сума основних та оборотних засобів підприємства (підсумок балансу), капітал – засоби власника, вкладені у фонд.

Розквіт промисловості та поширення акціонерних товариств призвели до стрімкого розвитку теоретичної облікової думки. Наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. зародився новий оригінальний напрям – балансознавство. Обґрунтування вихідної концепції балансознавства є заслугою видатного вченого Іоганна Фрідріха Шера. В основу обліку Шер кладе не рахунки, а баланс, що побудований на рівнянні капіталу $A - P = K$ (актив – пасив = капітал), а сам баланс є засобом для розкриття стадій кругообігу капіталу. Величина капіталу дорівнює різниці між обсягом майна та кредиторською заборгованістю.

Більшість авторів цього періоду відстоювали думку, що капітал у балансі

повинен відображатись у повній номінальній, а не у фактично внесеній сумі, а різниця повинна відображатись в активі як стаття дебіторської заборгованості.

Англійський вчений Джеймс Вільям Фультон (1800) був першим, хто не лише оцінив значення рахунку капіталу як центрального у системі рахунків, але і розділив всі рахунки на дві групи: рахунок Капіталу та всі інші рахунки. Перший рахунок втілює мету бухгалтерського обліку, всі інші – лише засоби для досягнення поставленої мети. Через рахунок Капіталу розкриваються, за Фультоном, відносини між власниками капіталу та всіма іншими фізичними та юридичними особами [99, 194].

Більшість бухгалтерів століття назад трактували капітал як предмет бухгалтерського обліку, тобто як центральне поняття бухгалтерії. Свою закінчену форму подібне бачення капіталу віднайшло в теорії двох рядів рахунків. «Капітал – душа бухгалтерії», – стверджували її прихильники.

Вона вирішувала більшість облікових проблем, розглядаючи бухгалтерію через призму головної економічної категорії: не випадково її називали економічною теорією. Проте у 30-ті рр. ця перевага перетворилась на недолік: теорія, заснована на понятті капіталу, втратила шанси на визнання і в СРСР, і в капіталістичних країнах. Слово «капітал» всюди виганялось тоді із бухгалтерії та бухгалтерської звітності через ідеологічні міркування [119, 55].

Академік Г. Струмилін в 1933 р. з обуренням писав: «Бухгалтерський баланс – це завершення бухгалтерської звітності – містить у собі багато пережитків і впливів. Вони ясно відчуваються вже в термінології балансу. Він досі, наприклад, бережливо зберігає у своїй номенклатурі категорію капіталу, хоча цей термін у застосуванні до фондів соціалістичних підприємств страшно ріже вухо і прямо волає про свою недоречність» [120, 119].

А ось як бачився «головний недолік» теорії двох рядів рахунків у 70-ті рр. минулого століття історик радянського бухгалтерського обліку В.А. Маздорову: «Теорія двох рядів рахунків є ярко вираженою буржуазною теорією. Автори її навіть не намагались затушувати її призначення. Наприклад, І. Шер прямо писав, що «головна мета бухгалтерії закладається у повідомленні інформації

про величину власного капіталу» [64, 28]. «У балансовій термінології продовжували використовуватися ще застарівши терміни, наприклад, такий, як «капітал». Деякі бухгалтери вважали, що він цілком прийнятний і в умовах соціалістичного господарства. В середині першої п'ятирічки термін «капітал» став поступово замінюватись «виробничими фондами» [64, 136].

На ідеологічне втручання у процесі вибору теорії вказали В.Д. Новодворський і А.Н. Хорін: «Така фундаментальна категорія як капітал була викинута з облікової літератури починаючи з 30-х років, оскільки не відповідає марксистському розумінню капіталу» [73].

Я.М. Гальперін в 1930 р. із здивуванням відмічав аналогічні процеси в країнах Заходу: «Цікаво, що і в Західній Європі з її капіталістичною системою господарства робляться спроби заміни слова «капітал» будь-яким іншим терміном. Так, Шер, Ляйтнер і Кальмес надають перевагу терміну «чисте майно». Шмаленбах розрізняє два види майна: а) загальну сукупність майна і б) чисте майно, тобто майно, вільне від боргів. Негативна сторона цієї заміни у спробі скрити істинний характер рахунку капітал. Не може бути сумнівів в тому, що капітал, що міститься в пасиві балансу приватнокапіталістичного господарства, представляє саме ту величину, яка, в силу специфічних суспільних умов, має здатність до самозростання. Капітал породжує прибуток, що має у своїй основі додану вартість» [66, 213].

У ХХ ст. економісти розвинених зарубіжних країн провели масштабний і показовий для нас експеримент: відмовились від поняття «капітал» як синтетичної категорії, як синоніму багатства. Більшість американських економістів стали використовувати слово «капітал» у вузькому розумінні. Так, на думку К. Макконела і Брю: «Капітал, або інвестиційні ресурси, охоплює всі виробничі засоби виробництва, тобто всі види інструментів, машини, обладнання, транспортні засоби та збутову мережу, що використовуються у виробництві товарів і послуг і доставки їх кінцевому споживачу. У приведеному визначенні термін «капітал» не розуміється як гроші. Гроші як такі нічого не виробляють і не можуть вважатися економічним ресурсом. Реальний капітал – інструменти, маши-

ни та інше виробниче обладнання – це економічний ресурс; гроші, або фінансовий капітал, таким ресурсом не є» [65, 37].

Аналогічним чином трактує капітал і П. Самуельсон: «Економіка промислово-розвинених країн використовує велику кількість знань, техніки, комп'ютерів і т.д. Всі подібні ресурси називаються капіталом. Капітал – це вироблений фактор виробництва, ресурс довгострокового використання, який сам по собі є продуктом економіки» [92].

Для названих економістів капітал – вже не багатство і, тим паче, не суспільні відносини між багатством і бідністю. Під капіталом в приведених визначеннях розуміється сукупність необоротних активів. Якщо капітал в його початковому сенсі дійсно є єдиним поняттям, через яке можна і потрібно визначати всі інші статті фінансової звітності, то новація західних економістів призвела до хаосу в економічній термінології.

У сучасній економічній літературі надають різне трактування терміну «капітал», що виражає його розуміння в різних галузях науки. Сучасні науковці розширили перелік складових капіталу, виділяючи не тільки «фізичний капітал», але й «людський капітал», якому приділяється особлива увага науковців з огляду на зростаючу роль людини у господарському житті.

Дослідження поглядів на категорію «капітал» у історичній ретроспективі стало передумовою для подальшого вивчення сутності капіталу у працях сучасних економістів для порівняння змін та еволюції поглядів на дану категорію.

Як зазначає В. Ківачук: «При розкритті поняття капітал, перш за все, необхідно приділити увагу тому, що він повинен розглядатись як сукупність засобів виробництва, представлених у грошовій оцінці, які при прикладанні до них праці та підприємницької ініціативи можуть приносити додаткову вартість, тобто капітал є вартістю, що має здатність до відшкодування авансованої, інвестованої суми та самозростання за наявності благополучних умов для цього процесу. Капітал також необхідно розглядати як майно, що переносить свою вартість на продукт праці та приносить дохід в процесі виробництва» [51, 151].

На думку російського вченого Каменецького В.А.: «капітал – це комплекс

трудових благ, які за певних умов можуть перетворитися у виробничі сили, використовуючи які людина здатна створювати життєві та трудові блага. Трудові блага, в свою чергу, являють собою не лише те, що вже існує і діє, але також й те, що може бути використане та задіяне. Інакше кажучи, капітал – це виробничі сили в потенціалі» [48, 26].

І.А. Бланк в одній зі своїх праць пише: «капітал – загальна вартість засобів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, авансованих у формування активів підприємства» [12, 126].

У сучасній економічній літературі можна зустріти багато різних визначень капіталу, проте і вони не вносять повної ясності у питання про його зміст.

Проведені дослідження свідчать про значну увагу до визначення поняття «капітал». Сутність капіталу характеризується різними термінами «гроші», «цінність», «багатство», «засоби виробництва», «ресурси», «самозростаюча вартість», «фактор виробництва», «фонд купівельної сили» та ін. Капітал трактується також як запас певних матеріальних або нематеріальних благ (таких як людські здібності, освіта тощо), і як фактор виробництва.

Вважаємо, що на сучасному етапі поняття «капітал увібрало в себе всі ознаки, що формувалися в процесі розвитку таких наук, як політична економія, економіка бухгалтерський облік, фінанси, статистика, контроль та ін. При цьому трактування поняття «капіталу» не слід зводити до вузького його розуміння лише як певної кількості грошей або сукупності матеріальних благ. Сукупність поглядів дає можливість стверджувати, що кожен з них є справедливим в певній сфері життя, а тому поняття «капітал» слід розглядати в різних площинах (рис. 1.5).

Таким чином, поняття капіталу слід розглядати з соціально-побутової точки зору як сукупність матеріальних благ та ресурсів, з науково-економічної – як вартість, що створює додаткову вартість, з облікової сторони – виражені в грошовій формі частки участі в активах підприємства за вирахуванням зобов'язань.

Розглянувши еволюцію поглядів економістів на трактування категорії

«капітал» виявлено багатогранність даної категорії. Підтвердженням цього є різноманіття тверджень щодо сутності капіталу представників різних економічних шкіл та напрямів. Проте така різноманітність обумовлена часовими рамками, відповідними умовами господарювання, існуючими господарськими відносинами, рівнем розвитку економіки та суспільства в цілому. Отже, погляди на капітал на кожному етапі розвитку економічної думки відмінні, але всі вони єдині в одному: капітал асоціюється із здатністю приносити дохід. В ході аналізу сучасних підходів до трактування поняття «капітал» можемо зробити висновок, що навіть в довідковій літературі немає єдиної думки серед авторів щодо визначення даного терміну, а тому капітал необхідно трактувати залежно від сфери застосування даної категорії.

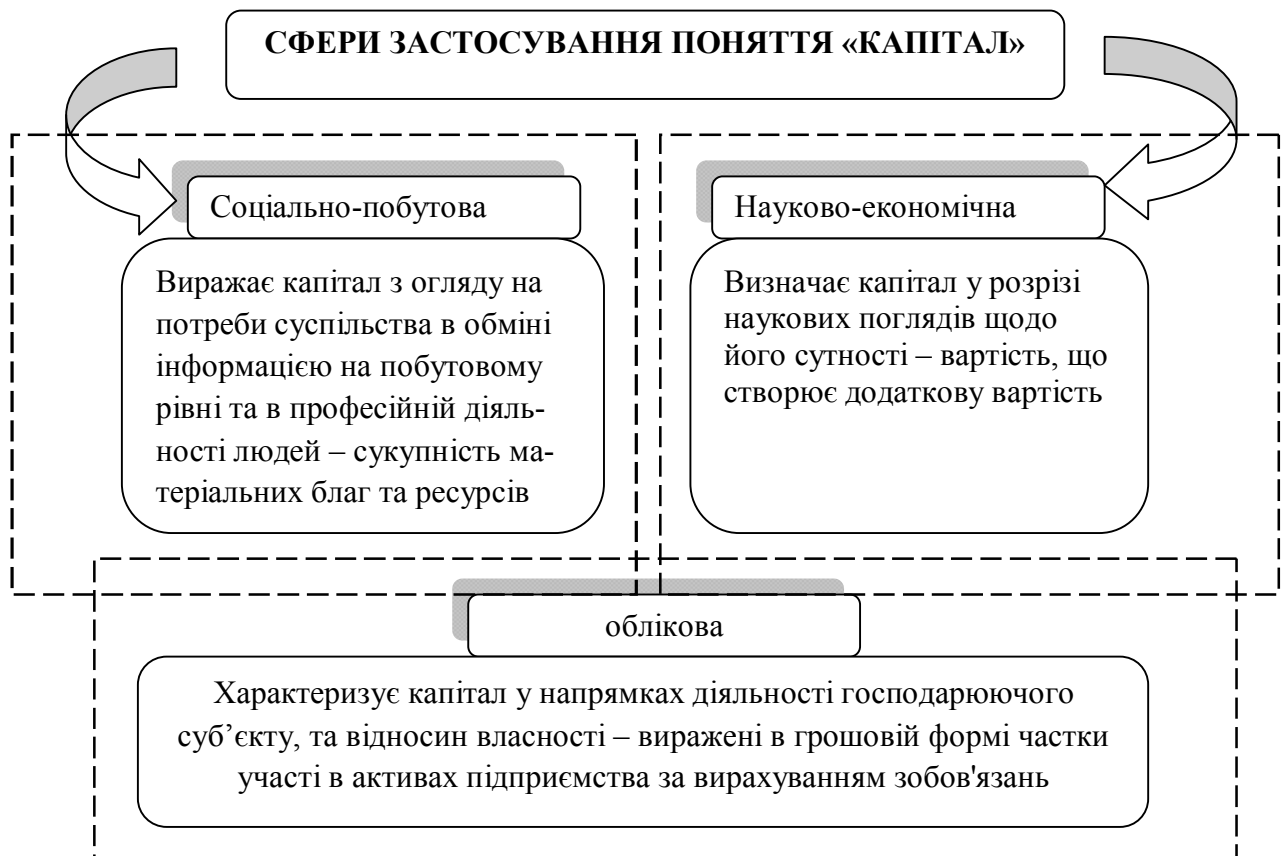

Рис. 1.5. Сфери застосування поняття «капітал»

У результаті проведених досліджень було виявлено, що незалежно від розмаїття підходів до трактування поняття «капітал» та сфер діяльності, в яких воно застосовується, сукупність підходів до його тлумачення є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. У межах виділених напрямів капітал у будь-якому

прояві є:

- сукупністю ресурсів або матеріальних благ;
- самозростаючою вартістю;
- джерелом формування доходів його власників.

Окрім того у традиційному визначенні капітал має такі властивості:

- обмеженість;
- здатність до нагромадження;
- ліквідність;
- здатність до конвертації (постійної зміни форм);
- самозростання;
- здатність приносити дохід.

Результати дослідження стали основою для подальшого обґрунтування організаційно-методичних положень удосконалення обліку статутного капіталу у сучасній системі управління підприємством.

1.3. Класифікація власного капіталу та характеристика його складових

Капітал є однією з фундаментальних економічних категорій, сутність якої наукова думка досліджує протягом багатьох століть. Серед основних характеристик, які формують економічну сутність капіталу, слід виділити такі:

- об'єкт економічного управління;
- об'єкт власності та розпорядження;
- об'єкт купівлі-продажу;
- джерело доходу;
- фактор виробництва;
- накопичена цінність;
- носій фактора ліквідності та ризику; інвестиційний ресурс.

Виступаючи носієм економічних характеристик, капітал в першу чергу є об'єктом економічного управління як на мікро-, так і на макрорівні.

Як об'єкт власності та розпорядження капітал може виступати носієм усіх форм власності – індивідуальної, колективної та загальнодержавної. При цьому визначаються певні пропорції його використання, що відбивається у співвідношенні власного і позичкового капіталу.

Капітал як об'єкт купівлі-продажу формує особливий вид ринку – ринок капіталу, що характеризується попитом, пропозицією та ціною. Попит на капітал породжує прагнення до накопичення капіталу як інвестиційного ресурсу та фактора виробництва.

Потенційна здатність приносити доход є однією з основних характеристик капіталу. Прибуток на капітал виступає у формі відсоткового доходу, що отримують власники. Економічним підґрунтям відсоткового доходу є ефект використання капіталу як інвестиційного ресурсу або фактора виробництва. Розмір доходу на капітал, що отримує його власник, складає основу формування витрат на його залучення і використання в економічному процесі, і позначається терміном «вартість капіталу».

Як фактор виробництва капітал характеризується певною продуктивністю. Вона визначається як визначення результату виробничої діяльності до суми виробничого капіталу.

Капітал, як накопичена цінність розглядається у формі запасів, сформованих в усіх секторах економіки. На підприємствах капітал як накопичена цінність характеризується запасом основних засобів, нематеріальних активів, ринкових цінних паперів, товарно-матеріальних оборотних активів тощо.

Рівень ліквідності капіталу визначається періодом часу, протягом якого інвестований капітал у певних його формах і видах може бути конвертованим у грошову форму без втрати його реальної ринкової вартості. Чим нижчим є мотивний період конверсії раніше інвестованого капіталу в грошову форму, тим більш високим рівнем ліквідності характеризується та чи інша форма його використання в економічному процесі. Поняття ризику тісно пов'язано з поняттям доходності капіталу в процесі його використання. Об'єктивний зв'язок між рів-

нем доходності і ризику використання капіталу носить прямопропорційний характер.

Наведені характеристики капіталу свідчать про багатоаспектність капіталу як економічної категорії.

Капітал підприємства формується у процесі як створення підприємства, так і його функціонування, тобто в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності.

Для різних форм підприємств існують і різні визначення складових капіталу. Наприклад, статутного, який слід розглядати як початковий капітал. На підприємствах різних організаційних форм це кошти, які надані їх власникам для забезпечення статутної діяльності.

Для акціонерних товариств статутний капітал – це номінальна вартість емітованих акцій.

Для товариств з обмеженою відповідальністю – це сума часток всіх власників.

Для державних підприємств – це вартість всього майна, яке закріплено за економічними суб'єктами на правах повного господарського розрахунку.

Для кооперативів – це вартість майна, яке надано учасникам для здійснення господарської діяльності.

За належністю підприємству виділяють власний і позичений види його капіталу.

Власний капітал характеризує загальну вартість коштів підприємства, що належать йому на правах власності й використовуються ним для формування визначеної частини його активів. Ця частина активів, яка сформована за рахунок інвестованого в них власного капіталу, являє собою чисті активи підприємства [71, 45].

Позичений капітал характеризує залучені для фінансування розвитку підприємства на поворотній основі грошові кошти або інші майнові цінності. Усі форми позиченого капіталу, що використовуються підприємством, являють со-

бою його фінансові зобов'язання, які підлягають погашенню в передбачені терміни.

Поняття «капітал» асоціюється з поняттям «власність». Як зазначалося, при створенні підприємства його стартовим капіталом виступає вартість майна підприємства. На цьому етапі, коли підприємство ще не має зовнішньої заборгованості, капітал підприємства визначається за такою формулою:

Власний (початковий) капітал дорівнює вартості активів за балансом, тобто: Власний капітал = Активи.

Здійснюючи господарську діяльність, підприємство завжди використовує залучені кошти, тобто створює борги. Тоді власний капітал визначається як різниця між вартістю його майна і борговими зобов'язаннями. Формула, за якою обчислюється власний капітал набуває такого вигляду:

Власний капітал = Активи – Боргові зобов'язання.

Тобто власний капітал – це частина активів підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань.

Головна мета функціонування капіталу – це його рух. Протягом поточної діяльності підприємства форма його капіталу постійно змінюється. Ці зміни стосуються збільшення (зменшення) як абсолютного розміру капіталу, так і окремих його складових. Постійно здійснюється перетворення одних ресурсів на капітал, інших – на товар або інші види цінностей.

Основу капіталу підприємства складає власний капітал. Його сума показує лише облікову, а не ринкову вартість прав власників підприємства, оскільки залежить від застосованих методів оцінки активів та зобов'язань підприємства.

Власний капітал є:

- основним початковим та безстроковим джерелом фінансування господарської діяльності підприємства,
- джерелом погашення збитків підприємства,
- показником, що використовуються для оцінки фінансового стану підприємства, оскільки він демонструє, з одного боку, ступінь фінансової самостійності

підприємства (його незалежності від зовнішніх джерел фінансування), а з іншого – ступінь кредитоспроможності підприємства (забезпеченості вимог кредиторів фактично наявним у підприємства капіталом засновників).

Власний капітал характеризується такими основними позитивними особливостями:

- простотою залучення, оскільки рішення, пов'язані із збільшенням власного капіталу (особливо за рахунок внутрішніх джерел його формування) приймаються власниками і менеджерами підприємства без необхідності отримання згоди інших господарських суб'єктів;
- вищою здатністю генерування прибутку в усіх сферах діяльності, оскільки при його використанні не потрібно сплачувати позичковий відсоток;
- забезпеченням фінансової стійкості розвитку підприємства, його платоспроможності в достроковому періоді і, відповідно, зниженням ризику банкрутства [71, 48].

Разом із тим, йому властиві й недоліки:

- обмеженість обсягу залучення і, в результаті цього, можливостей суттєвого розширення операційної та інвестиційної діяльності підприємства у періоди сприятливої кон'юнктури ринку і на окремих етапах його життєвого циклу;
- висока вартість порівняно з альтернативними позичковими джерелами формування капіталу;
- невикористана можливість приросту коефіцієнта рентабельності власного капіталу за рахунок залучення позикових фінансових коштів, оскільки без такого залучення не можливо забезпечити перевищення коефіцієнта фінансової рентабельності діяльності підприємства над економічною [71, 49].

Таким чином, підприємство, використовуючи тільки власний капітал, має найвищу фінансову стійкість (його коефіцієнт автономії дорівнює одиниці), але тим самим воно обмежує темпи свого розвитку (не може забезпечити формування необхідного додаткового обсягу активів у періоди сприятливої кон'ю-

нктури ринку) і не використовує фінансові можливості приросту прибутку на вкладений капітал.

Згідно з фінансовою концепцією збереження капіталу, прибуток вважається заробленим підприємством (а відповідно зберігається та нарощується його капітал) тільки за умови, що сума його чистих активів (тобто активів підприємства за вирахуванням його зобов'язань) на кінець розрахункового періоду перевищує суму чистих активів на початок цього періоду без урахування будь-яких виплат власникам або внесків власників протягом цього періоду.

Формула, застосована при визначенні вартості власного капіталу, не дає інформації про структуру самого власного капіталу, оскільки визначає непрямий метод його обчислення на підставі показників активів і зобов'язань підприємства, які не є складовими власного капіталу.

Залежно від джерела формування власний капітал можна поділити на вкладений і накопичений капітал.

1. Вкладений капітал – це капітал, внесений власниками підприємства (статутний капітал, пайовий капітал, додатково оплачений капітал). Сума вкладеного капіталу може збільшуватися також унаслідок конвертування боргових зобов'язань підприємства в акції або частки (паї).

2. Накопичений капітал – це капітал, отриманий у процесі діяльності підприємства. Він включає:

- капітал від переоцінки – додатковий капітал, сформований у нас до оцінки активів, яка здійснюється у випадках, передбачених чинним законодавством, та відповідно до положень бухгалтерського обліку;
- дарчий капітал – додатковий капітал, отриманий підприємством від інших осіб у вигляді безоплатно одержаних активів (додатково отриманий капітал);
- нерозподілений прибуток – частина чистого прибутку, що не була розподілена між власниками.

За ступенем фіксації власний капітал можна поділити на:

1. Зареєстрований капітал – умовно постійний капітал, сума якого визначається в установчих документах (статутний капітал, пайовий капітал).
2. Незареєстрований капітал – умовно змінний капітал, який включає додатковий капітал та нерозподілений прибуток.

За окремими видами підприємств існують законодавчо закріплені мінімальні розміри зареєстрованого капіталу.

За критерієм персоніфікації зареєстрований капітал є персоніфікованим капіталом (тобто капіталом з визначеними частками та їх власниками), а незареєстрований капітал є неперсоніфікованим (тобто визначеним лише в загальній вартості окремих його елементів та належним усім співвласникам підприємства).

Власний капітал відповідно до П(С)БО включає такі елементи:

- зареєстрований капітал – статутний капітал;
- капітал у дооцінках;
- додатковий капітал;
- резервний капітал.
- нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Статутний капітал – це сума засобів засновників для забезпечення статутної діяльності. На державних підприємствах – це вартість майна, закріпленого державою за підприємством на правах повного господарського ведення; на акціонерних підприємствах – номінальна вартість акцій; для товариств з обмеженою відповідальністю – сума, що є часткою власників; для орендного підприємства – сума внесків його працівників і т. д [90, 111].

Статутний капітал формується у процесі первісного інвестування засобів. Внески засновників у статутний капітал можуть бути у вигляді коштів, у майновій формі та у формі нематеріальних активів. Величина статутного капіталу оголошується при реєстрації підприємства.

Таблиця 1.1

Відображення власного капіталу в Балансі (Звіті про фінансовий стан) підприємства та його характеристика

Стаття в балансі	Визначення згідно П(С)БО
Статутний Капітал (Зареєстрований капітал)	Наводиться зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства. Підприємства, для яких не передбачена фіксована сума статутного капіталу, відображають у цій статті суму фактичного внеску власників до статутного капіталу підприємства.
Додатковий капітал	Акціонерні товариства показують суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їхню номінальну вартість. Інші підприємства відображають у цій статті суму капіталу, який вкладено засновниками понад статутний капітал.
Капітал в дооцінках	Відображаються сума дооцінки необоротних активів, вартість необоротних активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших юридичних або фізичних осіб, та інші види додаткового капіталу.
Резервний капітал	Наводиться сума резервів, створених, відповідно до чинного законодавства або установчих документів, за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства.
Нерозподілений прибуток	Відображається або сума нерозподіленого прибутку, або сума непокритого збитку. Сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу.
Неоплачений капітал	Відображається сума заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу. Ця сума наводиться в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу.
Вилучений капітал	Господарські товариства відображають фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників, державні (казенні) та комунальні підприємства - передачу майна

Додатковий капітал відображає суму, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість.

Для акціонерних товариств різниця між вартістю реалізації випущених ними акцій та їх номінальною вартістю має назву «Емісійний дохід».

Капітал в дооцінках відображає суму дооцінки необоротних активів, вартість активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших юридичних або фізичних осіб, та інші види додаткового капіталу.

Резервний капітал відображає суму резервів, створених за рахунок чистого прибутку підприємства відповідно до чинного законодавства або установчих документів.

Окрім основних складових елементів власного капіталу П(С)БО визначає також коригуючі показники, які відображають рух власного капіталу в процесі його формування та управління. До коригуючих показників власного капіталу належать:

- неоплачений капітал
- вилучений капітал

Неоплачений капітал відображає суму заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу підприємства.

Вилучений капітал відображає фактичну собівартість акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників., має від'ємне значення та вираховується при визначенні величини власного капіталу підприємства.

Необхідність у власному капіталі зумовлена вимогами самофінансування підприємств. Він є основою їхньої самостійності та незалежності. Особливість власного капіталу полягає в тому, що він інвестується на довгостроковій основі і піддається найбільшому ризику. Чим вища його частка в загальній сумі капіталу і менша частка позикових коштів, тим вищий буфер, що захищає кредиторів від збитків, а отже, менший ризик втрат.

Однак, потрібно враховувати, що власний капітал обмежений у розмірах. Окрім того, фінансування діяльності підприємства тільки за рахунок власних коштів не завжди вигідне для нього, особливо в тому разі, коли виробництво має сезонний характер. Тоді в окремі періоди будуть накопичуватися великі кошти на рахунках у банку, а в інші їх буде бракувати. Слід також мати на увазі, що якщо ціни на фінансові ресурси невисокі, а підприємство може забезпечити вищий рівень віддачі на вкладений капітал, ніж платить за кредитні ресурси, то, залучаючи позичкові кошти, воно може контролювати більші грошові потоки, розширити масштаби своєї діяльності, підвищити рентабельність влас-

ного (акціонерного) капіталу. Як правило, підприємства беруть кредит, щоб підсилити свої ринкові позиції.

Разом з тим, необхідно враховувати, що пропорційно зростанню частки позикового капіталу зростає ризик зниження фінансової стабільності і платоспроможності підприємства, знижується прибутковість сукупних активів за рахунок виплачуваного позикового процента. До недоліків цього джерела фінансування треба також віднести складність процедури залучення, високу залежність позикового процента від кон'юнктури фінансового ринку і збільшення у зв'язку з цим ризику зниження платоспроможності підприємства.

Від того, наскільки оптимальне співвідношення власного і позикового капіталу, багато в чому залежить фінансове становище підприємства.

Висновки до розділу 1

1. У сучасній українській економічній теорії існує дуже багато визначень капіталу підприємства. Таке розмаїття поглядів відображає деяку відірваність української економічної науки від тих процесів, які сьогодні відбуваються в нашій перехідній економіці. Також це свідчить про певне нерозуміння законів функціонування ринкової економіки, які поступово приходять на зміну командно-адміністративній системі, або ж про не дуже вдалу спробу поєднати особливості цих двох систем в одне ціле. Безперечно, це ускладнює розгляд теоретичних аспектів кругообігу капіталу та практики його формування в умовах адаптації економіки України до ринкового середовища.

Капітал підприємства – це економічна категорія, для якої є характерною двоїста сутність: з одного боку капітал відображає усі наявні грошові, матеріальні та нематеріальні ресурси підприємства (що відображається в активі балансу), з другого – є джерелом покриття зобов'язань даного підприємства (відображається в пасиві балансу).

Таким чином, уточнюючи вищезазначене, під капіталом підприємства ми розуміємо фінансові ресурси підприємства, авансовані ним на формування активів, необхідних для забезпечення безперервної його діяльності з метою ма-

ксимізації прибутку.

2. Ґрунтовне дослідження категорії капіталу невід'ємне від розвитку бухгалтерської науки, що нерозривно пов'язана із економічною теорією. Розуміння економічної сутності капіталу є основою його ефективного застосування в бухгалтерському обліку. Так, теорія капіталу, що сформувалась в економічній теорії, у певній мірі стала основою для застосування даної категорії у бухгалтерському обліку. Відповідно, прикладне застосування положень теорії вартості, відобразилось в оцінці об'єктів бухгалтерського обліку, в тому числі і капіталу.

У ході аналізу сучасних підходів до трактування поняття «капітал» можемо зробити висновок, що навіть в довідковій літературі немає єдиної думки серед авторів щодо визначення даного терміну, а тому капітал необхідно трактувати залежно від сфери застосування даної категорії.

3. Власний капітал відповідно до П(С)БО включає такі елементи: зареєстрований капітал (статутний капітал); додатковий капітал; капітал; резервний капітал; нерозподілений прибуток (непокритий збиток).

Статутний (зареєстрований) капітал – це сума засобів засновників для забезпечення статутної діяльності. На державних підприємствах – це вартість майна, закріпленого державою за підприємством на правах повного господарського ведення; на акціонерних підприємствах – номінальна вартість акцій; для товариств з обмеженою відповідальністю – сума, що є часткою власників; для орендного підприємства – сума внесків його працівників і т. д.

Статутний капітал формується у процесі первісного інвестування засобів.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ ФОРМУВАННЯ ТА РУХУ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Організаційні засади формування статутного капіталу на підприємствах різних форм власності

Фінансово-господарська діяльність підприємства будь-якої організаційно-правової форми і власності розпочинається з формування статутного капіталу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Визначення статутного капіталу

Визначення	Джерело
1	2
Статутний капітал – це виділені підприємству або залучені ним на засадах, визначених ним законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, що закріплені за підприємством на праві власності або повного господарського відання. За рахунок статутного капіталу підприємство формує свої власні (основні та оборотні) кошти	[121, 15]
Статутний капітал – це зареєстрований у встановленому законом порядку та закріплений в установчих документах грошовий еквівалент майна, яке повинно бути передане підприємству у власність у вигляді внесків для забезпечення його господарської діяльності та як сплата його учасниками отримуваних ними майнових прав	[8]
Статутний капітал – це організаційно-правова форма капіталу, величина якого визначається в розмірах, визначених установчими документами відповідно до чинного законодавства. Це сукупність в грошовому вираженні внесків (часток, акцій за номінальною вартістю) засновників (учасників) в майно при створенні підприємства для забезпечення його статутної діяльності	[23, 42]

Продовження табл. 2.1

1	2
Статутний капітал – це сукупність вкладів учасників (власників) в майно при створенні організації для забезпечення її діяльності в розмірах, визначених установчими документами.	[2, 26]
Статутний капітал – це зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства. Підприємства, для яких не передбачена фіксована сума статутного капіталу, відображають за цією статтею суму фактичного внеску власників до статутного капіталу підприємства.	[84]

Поняття статутного капіталу логічно замінило в законодавчих актах за останнє десятиріччя поняття статутного фонду. У тексті Господарського Кодексу слова «статутний фонд» в усіх відмінках і числах замінено словами «статутний капітал» [36].

Розглянуті тлумачення терміну «статутний капітал» свідчить про те, що серед авторів немає єдиної точки зору щодо визначення цього терміну трактування авторів поділяються на п'ять основних груп, кожна з яких характеризує статутний капітал однобоко:

1. Державні засоби.
2. Стартовий капітал.
3. Джерело інвестування.
4. Номінальна вартість акцій.
5. Максимальний розмір акціонерного капіталу.

Бухгалтерський облік статутного капіталу починається з моменту реєстрації підприємства в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) і припиняється в день виключення підприємства з реєстру в результаті завершення діяльності (у випадку реорганізації, ліквідації).

Порядок і джерела формування статутного капіталу залежить від типу підприємства і форми власності, на базі якого воно функціонує. В Україні права підприємств різних форм власності та типів закріплені у чинному законодавстві,

зокрема в законах України «Про власність», «Про підприємство в Україні» «Про господарські товариства».

Законодавство України про підприємства оперує такими поняттями, як організаційні форми, види і категорії підприємств. Кожне з них вживається для класифікації підприємств за певними ознаками (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Організаційно-правові форми підприємств відповідно до Закону України «Про підприємства в Україні»

Приватне підприємство – це організаційно-правова форма підприємства, заснованого на власності фізичної особи.

Визначення приватне, крім форми власності, виражає головну особливість правового становища підприємств цієї організаційної форми. Згідно із законодавством України власник у даному разі водночас є і підприємцем, тобто власність і управління майном у приватному підприємстві не розмежовуються.

До суб'єктів права приватної власності, визначених Законом «Про власність», можна виділити три види приватних підприємств:

– *індивідуальне приватне підприємство*, що ґрунтується на приватній власності і роботі однієї фізичної особи (підприємство однієї особи);

- *сімейне приватне підприємство*, яке ґрунтується на приватній власності і роботі громадян, що проживають спільно як члени однієї родини (наприклад, сімейним підприємством може бути селянське (фермерське) господарство);
- *приватне підприємство з правом наймання робочої сили*, що ґрунтується на приватній власності окремого громадянина України, який використовує найману працю [83, 117].

Якщо приватне підприємство має не одного, а декількох власників (наприклад, сімейне), його майно є спільною власністю. Інша, тобто частково спільна власність, повинна бути встановлена письмовою угодою власників майна.

Колективне підприємство – це організаційно-правова форма підприємства, заснованого на власності трудового колективу підприємства. Визначення колективне означає, що підприємство належить колективу співвласників (засновників, учасників), які діють як один суб'єкт права колективної власності. [40]. Колективне підприємство, поки воно діє, – це об'єкт права власності відповідної юридичної особи. Його засновники і учасники є власниками часток (паїв, вкладів) у майні підприємства.

Інакше визначає поняття колективного підприємства Закон України «Про власність», згідно з яким видів колективних підприємств стільки ж, скільки суб'єктів права колективної власності названо в Законі України «Про власність»: колективні підприємства (наприклад, підприємство, приватизоване трудовим колективом державного підприємства і не перетворене на інший вид; колективне сільськогосподарське підприємство); акціонерне або інше статутне господарське товариство; виробничий кооператив; підприємство, яке засноване на власності об'єднання громадян (наприклад, профспілкове); підприємство релігійної організації; підприємство, створене господарським об'єднанням.

Колективними підприємствами є:

- *кооперативи* – об'єднання громадян для спільного ведення господарської або іншої діяльності;

- *орендні підприємства* – засновані на договірних взаєминах щодо тимчасового володіння і користування майном;
- *господарські товариства (партнерства)* – підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

До господарських товариств належать:

- акціонерні товариства;
- товариства з обмеженою відповідальністю;
- товариства з додатковою відповідальністю;
- повні товариства;
- командитні товариства.

Акціонерне товариство – це товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки своїм майном. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства у межах належних їм акцій. Акціонерні товариства можуть бути публічними чи приватними.

Акції публічного акціонерного товариства можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. Акціонери такого товариства можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів та товариства.

Акція – це цінний папір без установленого строку обігу, що засвідчує дольову участь у статутному капіталі акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства. Акціонери відкритого акціонерного товариства можуть продати акції на вторинному ринку чи своєму товариству (якщо це передбачено статутом). Акціонери мають право

здійснювати контроль за фінансово-господарською діяльністю, приймати управлінські рішення, а також отримувати частину прибутку. При створенні відкритого акціонерного товариства акції можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах. При створенні закритого акціонерного товариства акції розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купівлі-продажу на фондовій біржі.

Для створення акціонерного товариства засновники повинні:

- зробити повідомлення про намір створити акціонерне товариство;
- здійснити підписку на акції;
- провести установчі збори і державну реєстрацію акціонерного товариства.

В Україні випуск акцій дозволений лише акціонерним товариствам. Згідно з законодавством України акції класифікуються за різними ознаками (рис. 2.2).

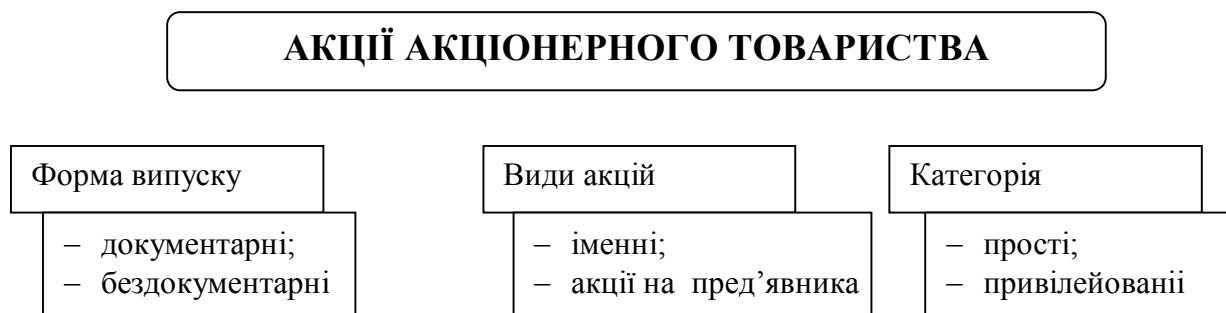

Рис. 2.2. Класифікація акцій акціонерного товариства

Необхідно визначити відмінності між двома найбільш поширеними видами акцій: привілейованими і простими. Всі акціонерні товариства мають право випускати прості акції, які надають право голосу і часто називаються залишковим капіталом. При сплаті дивідендів і при розподілі майна в разі ліквідації товариства власники простих акцій йдуть після власників привілейованих акцій. Привілейовані акції випускаються рідше, однак вони мають ряд переваг. Права, які мають власники привілейованих акцій, визначаються статутом товариства. Як правило, це:

- а) пріоритет перед власниками звичайних акцій на повернення їм капіталу в разі ліквідації компанії;
- б) привілейовані акції не дають права голосу;
- в) дивіденди є фіксованими і не залежать від результатів діяльності;
- г) якщо привілейовані акції є кумулятивними, то дивіденди за попередні роки накопичуються.

Набагато частіше в Україні випускають прості акції. Вони не дають права на фіксовані дивіденди, однак дозволяють одержати частину прибутку після виплати дивідендів по привілейованих акціях. Як правило, по простих акціях розподіляється тільки частина прибутку, а решта суми реінвестується в підприємство. Сума дивідендів за простими акціями залежить від фінансового результату – прибутку звітного року, і по простих акціях можуть сплачуватися більш високі дивіденди, що приводить і до зростання ринкової вартості акцій. Підсумовуючи, зазначимо, що привілейовані акції надають власнику переваги щодо можливості виплат дивідендів і розподілу активів. Проте привілейовані акції мають недоліки, такі як відсутність права голосу і можлива обмеженість дивідендів. На відміну від них, прості акції надають власнику право голосу, не мають обмежень при виплаті дивідендів. Якщо акціонерне товариство прибуткове, то прості акції більш вигідні.

Акції приватного акціонерного товариства розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі. Акціонери закритого товариства мають переважне право на придбання акцій, що продаються іншими акціонерами товариства [5].

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний фонд якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а в разі його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Повним товариством є господарське товариство, всі учасники якого відповідно до укладеного між ними договору здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або кілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

Державне підприємство являє собою організаційно-правову форму підприємства, заснованого на державній власності. Визначення державне вказує, що дане підприємство має особливості правового становища порівняно з недержавними підприємствами. Ці особливості обумовлені способом відмежування функцій власника від функцій управління майном у державному підприємстві. Саме державне підприємство як майновий комплекс є об'єктом права державної власності. Підприємству як суб'єктові права це майно належить на праві повного господарського відання. Це право вужче, ніж право власності. Обсяг його залежить від цільового призначення відповідного майна. Державне підприємство володіє, користується і розпоряджається цим майном «на свій розсуд, вчиняючи щодо нього будь-які дії, які не суперечать чинному законодавству та статуту підприємства».

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства унітарні та корпоративні (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Види підприємств залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарним є підприємство, засноване на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративним є підприємство, засноване на приватній власності двох або більше осіб [66, 91].

Початковий розмір статутного капіталу підприємства фіксується в статуті або установчому договорі, які в обов'язковому порядку подаються до органів влади під час державної реєстрації підприємства. Контрольні державні органи (фінансові, податкові), а також банки у взаємовідносинах постійно слідкують за розміром статутного капіталу кожного підприємства і за тим, щоб він був відповідним чином оплачений: адже замало лише задекларувати в статуті певний розмір статутного капіталу, треба вжити заходи до того, щоб кошти (або майно, нематеріальні активи) надійшли в розпорядження підприємства реально від усіх юридичних і фізичних осіб, що мають частки в статутному капіталі та є його власниками. У статутні капітали також надходить майно (будівлі, машини, уста-

ткування, транспортні засоби, сировина, матеріали, інші товарно-матеріальні цінності) цінні папери, а також нематеріальні активи. До нематеріальних активів належить вартість права користування:

- результатами інтелектуальної праці у вигляді винаходів, промислових зразків, технологій, ноу-хау, звітів про науково-дослідницькі роботи і іншими об'єктами інтелектуальної власності;
- землею, водою або іншими природними ресурсами;
- будівлями, обладнанням.

Законодавство України передбачає мінімальні розміри статутного капіталу, нижче якого державна реєстрація підприємства не допускається (табл. 2.2). Ці мінімальні розміри не є сталими. У зв'язку з інфляційними явищами в економіці нерідко змінюються в законодавчому порядку.

Таблиця 2.2

**Мінімальні розміри статутних капіталів
господарських товариств у 2013 році**

Вид товариства	Статутний капітал	Розмір статутного капіталу, грн.	
		з 01.01.2011 по 30.11.2011	з 01.12.2011 по 31.12.2011
Акціонерне товариство	1250 мінімальних заробітних плат	1 433 750	1 522 500

Розміри статутних капіталів ТОВ, ТДВ та командитних підприємств не обмежуються.

Статутний капітал державного підприємства, що перебуває у загальнодержавній або комунальній державній власності, – це сума коштів і вартість матеріальних ресурсів, що безоплатно виділені державою в постійне розпорядження трудового колективу підприємства на правах повного господарчого відання. Чинним законодавством встановлено, що здійснюючи право повного господарчого відання, підприємство володіє, користується, розпоряджається цими ресурсами, чинить по відношенню до них будь-які дії, що не суперечать закону і цілям діяльності підприємства. Розмір статутного капіталу державного підприємства визначається обсягом виробництва товарів і послуг на ньому.

Джерелом формування статутного капіталу державного підприємства є кошти, які належать державі. Вони виділяються або з державного бюджету, або за рахунок інших державних підприємств – у порядку внутрішньогалузевого і міжгалузевого перерозподілу фінансових ресурсів – за розпорядженням державних органів, що виконують функції по управлінню державним майном.

В сучасних умовах державні підприємства, як правило нарощують свої статутні капітали за рахунок власних нагромаджень – прибутку. Частину чистого прибутку вони спрямовують на розвиток виробництва – реконструкцію, придбання нового устаткування тощо.

Частина прибутку може спрямовуватися до статутного капіталу на приріст власних оборотних коштів. Така потреба виникає у підприємства у зв'язку з необхідністю збільшити нормативи запасів оборотних активів, що, як правило, залежить від росту обсягів виробництва товарів та послуг. Статутний капітал приватизованого підприємства визначається в процесі інвентаризації та оцінки майна державного підприємства згідно з положенням, яке затверджене спеціально урядовою постановою.

Статутний капітал є показником прав засновників товариства по відношенню один до одного і до кредиторів. Від частки в статутному капіталі кожного засновника залежить право голосу на прийняття управлінських рішень, право на одержання дивідендів і частину активів при ліквідації товариства.

Оплата вартості акцій (вклад учасника), що розміщуються під час заснування *акціонерного товариства*, може здійснюватися грошовими коштами або майном, майновими і немайновими правами, що мають оцінку, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є засновник, та векселів).

Ціна майна, що вноситься засновниками акціонерного товариства в рахунок оплати акцій товариства, повинна відповідати ринковій вартості цього майна, яка визначається на засадах незалежної оцінки, проведеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність.

Відкрита підписка на акції при створенні акціонерного товариства (перша емісія) проводиться його засновниками, а наступні емісії – безпосередньо товариством. При створенні акціонерного товариства його засновники повинні бути власниками акцій на суму не менш як 25% статутного капіталу та строком не менш як два роки.

Випуск акцій акціонерним товариством здійснюється в розмірі його статутного капіталу або на всю вартість майна державного підприємства у разі його перетворення в АТ. Додатковий випуск акцій можливий лише тоді, коли всі раніше випущені акції повністю оплачені за вартістю не нижчою від номінальної. Забороняється випуск акцій для покриття збитків, пов'язаних із господарською діяльністю товариства [121, 85].

При проведенні першої емісії особи, які бажають придбати акції, вносять на рахунок засновників не менш як 10% вартості акцій, на які вони підписались. Якщо по закінченні строку підписки підпискою не буде покрито 50% акцій, акціонерне товариство вважається незаснованим. До дня скликання установчих зборів особи, які підписались на акції, повинні внести з урахуванням попереднього внеску не менш як 30% номінальної вартості акцій.

У тому разі, якщо всі акції АТ розподіляються серед засновників, вони повинні внести до дня скликання установчих зборів не менш як 50% номінальної вартості акцій. Повна вартість акцій має бути сплаченою не пізніше як через рік після реєстрації АТ. У випадку несвоєчасної сплати акціонер, якщо інше не передбачено статутом АТ, сплачує за час прострочення 10 % річних від несплаченої суми. При несплаті у встановлені строки суми заборгованості товариство має право реалізувати такі акції у визначеному статутом порядку. Акції сплачуються в гривнях, а у випадках, передбачених статутом АТ, також в іноземній валюті та через передачу майна. Акції видаються одержувачу лише після повної оплати їх вартості.

Відповідно до Закону України «Про господарські товариства» *акціонерні товариства* формують свої статутні капітали за рахунок реалізації акцій шляхом відкритої підписки на них чи купівлі-продажу на фондовій біржі (це стосу-

ється відкритих акціонерних товариств) або шляхом розподілу всіх акцій між засновниками без права розповсюдження акцій через відкриту підписку і купівлю-продаж на біржі (у закритих акціонерних товариствах).

Відкрита підписка на акції при створенні акціонерного товариства організується засновниками. Засновники в будь-якому випадку зобов'язані бути держателями акцій на суму не менше 25% статутного (складеного) капіталу і строком не менше двох років.

Засновники відкритого акціонерного товариства (емітенти) зобов'язані опублікувати відповідно до вимог чинного законодавства інформацію про випуск акцій, зміст та порядок реєстрації якої встановлюються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [41].

Строк відкритої підписки на акції не може перевищувати шести місяців. Особи, які бажають придбати акції, повинні внести на рахунок засновників не менше 10 відсотків вартості акцій, на які вони підписалися, після чого засновники видають їм письмове зобов'язання про продаж відповідної кількості акцій [41].

До дня скликання установчих зборів особи, які підписалися на акції, повинні внести з урахуванням попереднього внеску не менше 30% номінальної вартості акцій. На підтвердження внеску засновники видають тимчасові свідоцтва [41].

Товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю і повні товариства формують статутні капітали з внесків учасників. Ці внески оцінені в національній валюті, визначають частку учасників у статутному капіталі, причому у товариствах з обмеженою відповідальністю сума внеску кожного з учасників являє собою межу його відповідальності за зобов'язаннями товариства. В товариствах з додатковою відповідальністю і повних товариствах учасники відповідають за їхні борги сумою своїх внесків у статутний капітал, а якщо сума статутного капіталу недостатня для покриття боргів товариства, то додатково ще й майном, що належить кожному учаснику (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Особливості формування статутного капіталу для підприємств
різних форм власності**

Організаційно- правова форма під- приємства	Джерела формування та розмір статутного капіталу	Участь в розподілі прибутку	Відповідальність за зобов'язаннями підприємства та участь у розподілі майна при ліквіда- ції товариства
1	2	3	4
Державне підприємство	Статутний капітал державного підприємства формується за рахунок коштів державного бюджету. Розмір статутного капіталу на законодавчому рівні не обмежений.	Розподіляється Фондом державного майна, згідно із статутом підприємства.	Відповідають всім своїм майном, при ліквідації майно повертається власнику. Якщо майно на 100 % є власністю держави, то при ліквідації повертається державі.
Приватне підприємство	Статутний капітал приватного підприємства формується за рахунок внесків приватних осіб. Обсяг початкових внесків не обмежено.	Порядок розподілу прибутку визначається власником приватного підприємства.	Відповідають всім своїм майном. При ліквідації приватного підприємства майно повертається власнику.
Приватне акціонерне товариство (ПрАТ)	Статутний капітал ПрАТ формується за рахунок продажу акцій лише серед засновників та працівників товариства. Статутний капітал ПрАТ не може бути менше, ніж сума, що еквівалентна 1250 мінімальним заробітним платам	Прибуток розподіляється залежно від виду акцій, якими володіє акціонер. Частина чистого прибутку, що залишається та розподіляється серед власників акцій у вигляді дивідендів.	Відповідають всім своїм майном у межах акцій, якими вони володіють. При ліквідації ПрАТ майно розподіляється серед засновників в порядку і на умовах, передбачених законодавством і статутом товариства.
Публічне акціонерне товариство (ПАТ)	Статутний капітал ПАТ формується за рахунок продажу акцій, як серед засновників та працівників товариства, так і шляхом відкритої купівлі на фондовій біржі. Статутний капітал ПАТ може бути менше, ніж сума, що еквівалентна 1250 мінімальним заробітним платам	Прибуток розподіляється залежно від виду акцій, якими володіє і акціонер. Частина чистого прибутку, що залишається, розподіляється серед власників акцій у вигляді дивідендів.	Відповідають всім своїм майном у межах акцій, якими вони володіють. При ліквідації ПАТ майно розподіляється серед засновників в порядку і на умовах, передбачених законодавством і статутом товариства.

1	2	3	4
Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ)	Статутний капітал ТОВ формується за рахунок внесків і майна засновників. Статутний капітал ТОВ законом не обмежується	Прибуток розподіляється пропорційно внескам засновників.	Всі засновники несуть відповідальність в межах своїх внесків. У разі ліквідації ТОВ майно розподіляється пропорційно внескам засновників.
Командитне товариство	Статутний капітал командитного товариства формується за рахунок внесків засновників. Початкові внески не обмежені.	Прибуток розподіляється пропорційно внескам засновників.	Всі засновники несуть відповідальність всім своїм майном, яке їм належить. У разі ліквідації командитного товариства майно розподіляється пропорційно внескам засновників.

Командитне товариство включає учасників, які формують статутний капітал на засадах повного товариства, а також вкладників, які відповідають за зобов'язаннями товариства лише у межах свого вкладу.

Слід зазначити, що обов'язковість створення статутного капіталу встановлена законом (Закон «Про господарські товариства») лише для господарських товариств. Щодо решти підприємств – це право, а не обов'язок засновника. Однак доцільність використання цього права впливає з Податкового кодексу України, оскільки гроші, отримані як пряма інвестиція в корпоративні права, не збільшують доходу із податку на прибуток. А внесок до статутного капіталу – пряма інвестиція. Випуск (розміщення) корпоративних прав не потрібно показувати в окремому ціннопаперовому обліку й обкладати ПДВ [82].

Важливість статутного капіталу впливає з функцій (рис. 2.4), що він виконує:

1) оскільки є сумою внесків, тому подає необхідну інформацію про частку у ньому кожного з власників. Розмір частки у свою чергу визначає міру участі кожного з власників в управлінні підприємством, суму коштів у загальній вартості

власного капіталу підприємства, яку він повинен отримати при ліквідації підприємства, а також у деяких випадках при його виході з числа засновників;

2) величина статутного капіталу подає інформацію користувачам фінансової звітності підприємства про мінімальну величину його власного капіталу. Якщо, наприклад, у господарському товаристві інші складові власного капіталу можуть зменшуватися власниками за їх самостійним рішенням, то для зменшення статутного капіталу необхідне проведення, передбачених законодавством процедур і відсутність заперечень кредиторів [64, 3].

ФУНКЦІЇ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ

служить матеріальною базою для торгівельно-виробничої діяльності товариства при його створенні;

гарантує виконання підприємством зобов'язань перед кредиторами в межах належного йому майна;

визначає право кожного акціонера (в акціонерному товаристві) або учасника (у товаристві з обмеженою відповідальністю) на майно товариства і на частину прибутку пропорційно встановленій частці кожного з власників

Рис. 2.4 Функції статутного капіталу [91, 134].

Бутинець Ф.Ф. виділяє такі функції статутного капіталу:

- основоположну – майно внесене до статутного капіталу, складає майнову основу для підприємницької діяльності товариства при його створенні;
- регулятивну – визначає частку кожного засновника при розподілі прибутку і збитків, а також у майні підприємства при виході засновника з товариства і при ліквідації підприємства;
- гарантійну – гарантує виконання зобов'язань підприємства перед третіми особами (контрагентами);

- довгострокового фінансування – використовується підприємством протягом тривалого часу;
- організаційну – визначає організаційну структуру, а тому служить фактором, що впливає на управління товариством [91, 133].

Отже, можна зробити висновок, що статутний капітал забезпечує засобами для початку діяльності підприємства, а потім служить гарантією виконання зобов'язань та визначає частку кожного засновника (учасника) при розподілі прибутків і збитків.

2.2. Відображення в обліку внесків у статутний капітал підприємства

Згідно із Законом України «Про господарські товариства» внесками учасників та засновників товариства можуть бути:

- будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності;
- цінні папери;
- право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, устаткуванням,
- інші майнові права (у тому числі інтелектуальну власність);
- грошові кошти, у тому числі в іноземній валюті (рис. 2.5) [41].

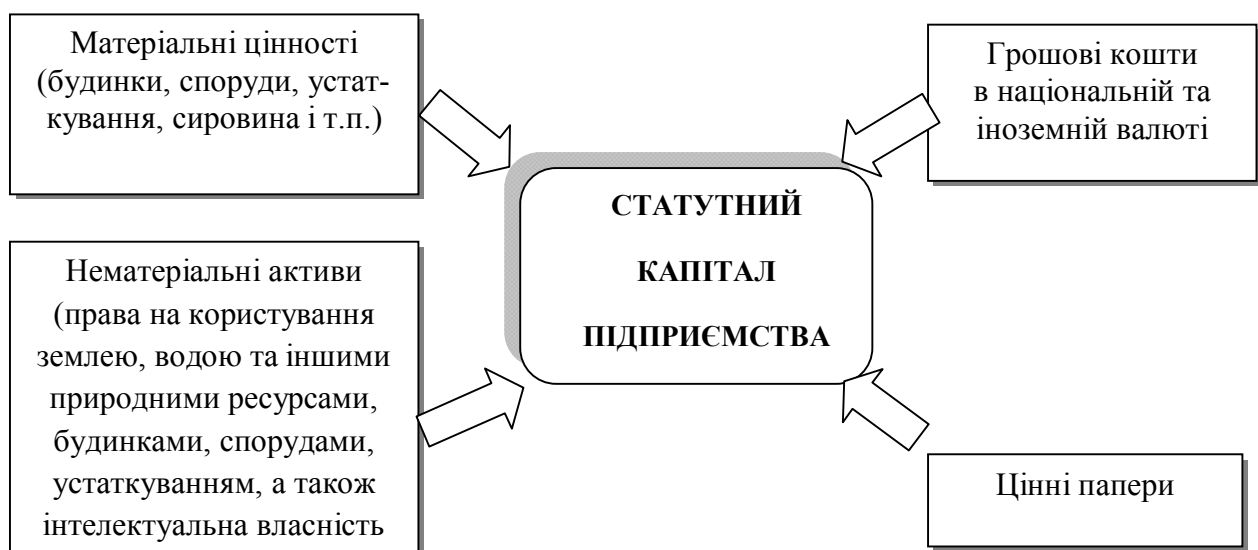

Рис. 2.5. Види внесків у статутний капітал підприємства

Внески засновників можуть бути в таких формах.

1.Речі:

- рухоме майно: обладнання, сировина, продукція, транспортні засоби, техніка,
- меблі, інші матеріальні цінності, які можна вільно переміщувати у просторі;
- нерухоме майно: будинки, квартири, споруди, земельні ділянки, інші об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їхнього знецінення та зміни їх призначення.

2.Гроші: національна, іноземна валюта.

3.Цінні папери: акції, облігації, ощадні, інвестиційні сертифікати, тощо.

4.Майнові права:

- корпоративні права: частка в статутному капіталі іншого суб'єкта;
- речові права: права користування будинками, спорудами;
- приміщеннями, транспортними засобами, природними ресурсами;
- права на об'єкти інтелектуальної власності: майнові права на торгові марки,
- винаходи, корисні моделі, комп'ютерні програми, інші об'єкти визначені законом;
- зобов'язальні права: право вимоги учасника до іншого суб'єкта [45, 3].

Не можуть бути внеском до статутного капіталу:

- бюджетні кошти, кошти одержані в кредит та під заставу;
- векселі до статутного капіталу господарського товариства;
- облігації (розміщення підприємством для формування і поповнення свого статутного капіталу);
- боргові емісійні цінні папери (для оплати акцій АТ), емітент, яких – засновник цього АТ;
- особисті немайнові права інтелектуальної власності;
- земельні ділянки, призначені для ведення особистого селянського господарства та товарного сільськогосподарського виробництва (заборона діє поки не наберуть чинності закони про державний земельний кадастр та про ринок земель);

– майно, вилучене з цивільного обігу на території України [45, 3].

Грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства (ТзОВ і ТзДВ) здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці.

При здійсненні внесків грошима засновники можуть відкрити рахунок спеціально для формування статутного капіталу. Грошові кошти можна вносити як у безготівковій формі, так і готівкою через касу, в національній валюті і за рахунок залучення іноземних інвесторів. Обов'язково подається державному реєстратору документ, який підтверджує внесення засновниками своїх внесків. Це може бути або платіжне доручення, або квитанція, залежно від форми внесення грошей. В документі який підтверджує грошовий внесок, повинно бути вказано призначення платежу.

Формування статутного капіталу за рахунок майнових внесків має певні особливості. Оцінка майнових внесків здійснюється за угодою засновників (ст. 13 Закону про господарські товариства) [1], крім випадків, коли створюється господарське товариство з часткою державної або комунальної власності. В цьому випадку оцінка проводиться за допомогою професійного оцінювача [56].

Вклад оцінюється у національній валюті України і складає частку учасника (засновника) у статутному капіталі.

Оцінку вкладів, внесених в натуральній формі, затверджують установчі збори акціонерного товариства, що передбачено нормами національних стандартів. Так у П(С)БО 7 «Основні засоби» зазначено, що первинною вартістю основних засобів, внесених до статутного капіталу підприємства, визначається погоджена засновниками (учасниками) підприємства їх справедлива вартість на момент прийняття на баланс [84]. Згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» – це сума, якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. Додатково зазначені при цьому витрати також включаються до первинної вартості об'єкта основних засобів [84].

Відповідно до П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» собівартість фінансової інвестиції, придбаної шляхом обміну на цінні папери власної емісії, визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів [84]. Аналогічні вимоги існують у П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» та П(С)БО 9 «Запаси».

У тому випадку, коли засновником є нерезидент, при оцінці майна, що вноситься до статутного капіталу, необхідно керуватися Законом України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.96р. № 93/96 – ВР.

В інших випадках засновники товариств самостійно відзначають, як оцінювати майнові внески і записують прийняті рішення у протоколі. Майно внесення як частка при створенні стає власністю товариства і може використовуватись ним у будь-яких цілях.

Але потрібно враховувати деякі нюанси:

1. Після закінчення другого року та подальших років вартість чистих активів товариства не може бути меншою, ніж зафіксований у статуті розмір статутного капіталу.
2. У деяких випадках внеском до статутного капіталу є не майно, а право користування ним.

У цьому випадку продати таке майно не можна.

3. В окремих випадках на продаж деякого майна в засновницьких документах може бути встановлене обмеження.

Досить часто у осіб, що є засновниками господарських товариств, не вистачає грошових коштів для формування статутного капіталу такого товариства. Можливість формування статутного капіталу шляхом внесення нематеріальних активів дозволяє створити юридичну особу без залучення додаткових грошових коштів. При цьому в якості нематеріальних активів можуть виступати майнові права на об'єкти інтелектуальної власності.

Така можливість закріплена у Цивільному та Господарському кодексі України, Законі України «Про акціонерні товариства».

Внесення таких нематеріальних активів до статутного капіталу дозволяє:

- сформувати значний за розмірами статутний капітал без залучення грошових коштів та забезпечити доступ до кредитів та інвестицій;
- суб'єктам інтелектуальної власності ставати засновниками юридичної особи без залучення-грошових коштів [106, 51].

Під час внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу доцільно проведення оцінки таких прав, особливо це стосується підприємства з іноземними інвестиціями.

При прийнятті рішення щодо внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу господарського товариства доцільно віддавати переваги майновим правам на знаки для товарів і послуг, об'єкти авторського права, об'єкти суміжних прав та винаходи. Важливо зазначити, що під час передавання майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу господарського товариства необхідним є документальне оформлення такої операції:

- можливість формування (збільшення) статутного капіталу без залучення грошових коштів (зокрема шляхом передавання майнових прав інтелектуальної власності), порядок внесення майнових прав, а у окремих випадках і порядок вилучення майнових прав зі статутного капіталу повинні бути передбачені у статутних документах;
- повинен бути укладений договір про передавання майнових прав інтелектуальної власності, а у випадках, передбачених ЦКУ, і державна реєстрація такого договору.

У випадку внесення майнових прав інтелектуальної власності до статутного капіталу господарського товариства останнє стає власником прав на відповідний об'єкт. Для цього необхідно укласти договір про передавання (відчуження) майнових прав інтелектуальної власності на такий об'єкт.

Порядок формування статутного капіталу, оцінки внесків засновників і відображення в обліку залежить від виду господарського товариства.

При створенні статутного капіталу акціонерного товариства, тобто в процесі продажу емітованих ним акцій, товариство може отримувати кошти, які є різницею між продажною (ринковою), і номінальною вартістю акцій.

В обліку необхідно спочатку відобразити надходження активів від засновників як внесків до статутного капіталу кредиторів. Облік формування статутного капіталу ведеться на рахунку 40 «Статутний капітал». Залишок за кредитом рахунка «Статутний капітал» повинен відповідати сумі статутного капіталу, зафіксованого в статуті й установчих документах.

Розглядаючи питання формування статутного капіталу підприємства, більшість науковців обмежується простою схемою (рис. 2.6).

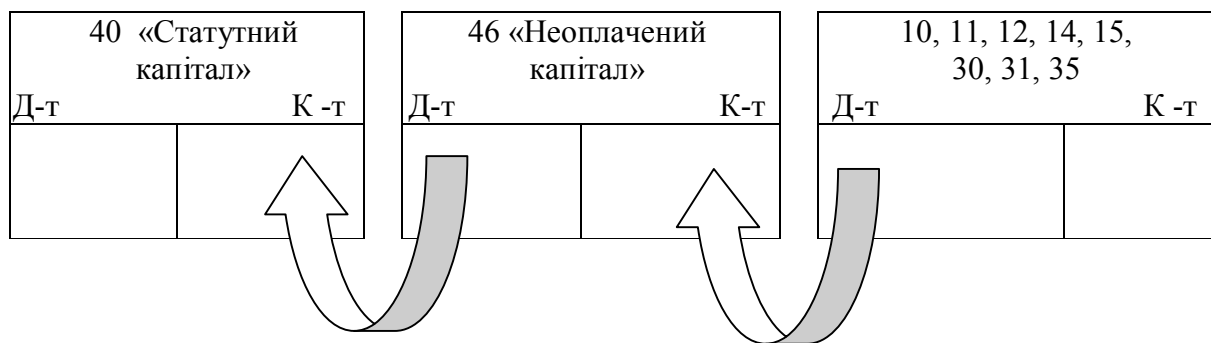

Рис. 2.6. Методика відображення на рахунках бухгалтерського обліку формування статутного капіталу підприємства

Визначений установчими документами розмір статутного капіталу чи то акціонерного товариства, чи то будь-якого іншого господарського товариства у пасиві бухгалтерського балансу знаходить відображення у повній сумі незалежно від розміру коштів, що фактично надійшли від продажу акцій. Заборгованість акціонерів і учасників за внесками у статутний капітал обліковується на окремому бухгалтерському рахунку в активі балансу. Фінансова служба підприємства повинна слідкувати, щоб кошти надходили до статутного капіталу своєчасно і в повному обсязі. Законом передбачено, що протягом одного року з дня проголошення і реєстрації статутного капіталу він повинен бути сплачений повністю. Викуп акцій, а також внески часток у статутні капітали акціонери і учасники товариств можуть здійснювати не лише перерахуванням грошей чи готівкою, а й за рахунок натуральних внесків (майно, матеріальні активи).

На думку Голова С.Ф. на етапі формування внесків до статутного капіталу статутний капітал ще не затверджений установчими документами, а тому, спочатку внески відображаються як інший додатковий капітал чи заборгованість кредиторам [35, 311] (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Відображення в обліку формування статутного капіталу

Зміст операції	Кореспонденція рахунків			
	Дебет		Кредит	
Фактичне надходження активів від засновників акціонерного товариства після підписання установчого договору (або від засновників та учасників відкритого акціонерного товариства з підписки на акції після реєстрації ін-	10	Основні засоби	425	Інший додатковий капітал «Розрахунки з іншими кредиторами»
	12	Нематеріальні активи	685	
	14	Довгострокові фінансові інвестиції		
	20	Виробничі запаси		
	30	Каса		
	31	Рахунки в банках		
	35	Поточні фінансові інвестиції		
Відображений зареєстрований статутний капітал	46	Неоплачений капітал	40	Статутний капітал Емісійний дохід
			421	
Списання сум, отриманих за підпискою, на зменшення неоплаченого капіталу	425	Інший додатковий капітал Розрахунки з іншими кредиторами	46	Неоплачений капітал (аналітичні рахунки відносно засновників (акціонерів))
	685			
Погашення заборгованості акціонерів за підпискою	31	Рахунки в банках	46	Неоплачений капітал

Аналогічної точки зору дотримується О. Кірша [44]: «Коли щось вноситься до статутного фонду, – зауважує О. Кірш, – це означає виникнення певних зобов'язань у отримувача перед інвестором, який це щось вніс: останній стає співзасновником, набуває право одержувати дивіденди і брати участь у прийнятті рішень, та й зрештою – перетворюється на співвласника підприємства». О. Кірш прирівнює внески матеріальних цінностей в статутний капітал підприємства до бартерних операцій й пропонує використовувати для відображення в обліку зобов'язань за внесками в статутний капітал рахунок 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками».

Проте на відміну від операцій, які здійснюються на підставі договорів купівлі-продажу (у т.ч. міні-бартеру), Інструкція про застосування Плану рахунків

передбачає відображення інформації щодо здійснення прямих інвестицій у статутний капітал підприємства за допомогою інших рахунків ніж 36 та 63. Це рахунок 40 «Статутний капітал» та рахунок 46 «Неоплачений капітал». За кредитом рахунку 40 відображається збільшення статутного капіталу, за дебетом його зменшення (вилучення). Сальдо на цьому рахунку повинно відповідати розміру статутного капіталу, який зафіксовано в установчих документах підприємства. А за дебетом рахунку 46 відображається заборгованість засновників (учасників) господарського товариства за внесками до статутного капіталу підприємства, за кредитом – погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу.

Підставою ж для здійснення кореспонденції рахунків Д-т 46 «Неоплачений капітал» – К-т 40 «Статутний капітал» є установчі документи підприємства – статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлене законом. При цьому, відповідно до норм ЦК України у засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені цим Кодексом або іншим законом.

Твердження О. Кірша про те, що передача ТМЦ або цінних паперів до статутного капіталу емітента корпоративних прав нічим не відрізняється від «стандартного бартеру» суперечить вимогам нормативно-правових актів в частині предмету таких договорів, оскільки жодним із різновидів договорів купівлі-продажу не може передбачатися об'єднання майна сторін для створення іншої юридичної особи і участі в підприємницькій діяльності цієї особи з метою отримання прибутку у вигляді дивідендів, тощо.

Саме на підставі норм ЦК України в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій регламентується порядок відображення внесків засновників (учасників) до статутного капіталу підприємства, оскільки це підприємство є третьою особою по відношенню до зобов'язання, яке виникло із договору, укладеного іншими особами – засновниками (учасниками).

Тому, замість кредиту рахунку 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками», що підлягає використанню для фіксування наслідків операцій з придбання товарно-матеріальних цінностей у вигляді зобов'язань покупця щодо компенсації продавцю вартості отриманих від нього ТМЦ, у бухгалтерському обліку емітента корпоративних прав для відображення інформації по надходженню внесків до статутного капіталу використовується кредит рахунку 46 «Неоплачений капітал».

Причому, кредитування рахунку 46 у зв'язку з оприбуткуванням отриманих ТМЦ, на відміну від кредитування рахунку 63 у кореспонденції з дебетом рахунків для обліку таких активів, здійснюється у зв'язку з погашенням заборгованості засновників (учасників) за внесками до статутного капіталу підприємства, а не у зв'язку з виникненням обов'язків у цього підприємства перед його засновниками (учасниками) щодо компенсації вартості отриманих майнових внесків (у т.ч. у вигляді ТМЦ).

Це викликано тим, що за допомогою попередньої кореспонденції рахунків Дебет рахунку 46 «Неоплачений капітал» та Кредит рахунку 40 «Статутний капітал», яка здійснюється на підставі установчих документів підприємства, у бухгалтерському обліку відображається інформація про право цього підприємства на отримання від його засновників (учасників) внесків у грошовій або майновій формі до статутного капіталу.

Про такі обставини свідчать норми Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, відповідно до яких у статті балансу «Неоплачений капітал» відображається сума заборгованості власників підприємства (учасників) за внесками до статутного капіталу. Ця сума наводиться у першому розділі пасиву балансу в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу, тобто дебетовий залишок по рахунку 46 (на відміну від дебетового залишку по рахунку 36) не підлягає відображенню у балансі в якості активу (майна – майнових прав) підприємства. Це викликано тим, що заборгованість, яка обліковується на дебеті рахунку 46 ніяким чином не пов'язана з моментом виникнення у засновників (учасників) корпоративних прав – прав власності на статутний

фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства. Адже, до моменту фактичного внесення коштів або майна до статутного капіталу новоствореної юридичної особи її статутний фонд (капітал) має нульове значення (сума, яка обліковується на кредиті рахунку 40 мінус сума, яка обліковується на дебеті рахунку 46).

Внаслідок чого, відсутні будь-які підстави для тверджень, що на дебеті рахунку 46 обліковуються боргові вимоги до засновників (учасників) щодо компенсації ними вартості нібито вже переданих їм у власність корпоративних прав у статутному капіталі новоствореної юридичної особи, оскільки корпоративні права у засновників (учасників) виникають тільки після фактичного виконання ними своїх зобов'язань за установчими документами щодо внесків до статутного фонду (капіталу) такої особи.

Так, за рахунок дебетування рахунків для обліку грошових коштів або рахунків для обліку інших активів та кредитування рахунку 46 «Неоплачений капітал», у зв'язку з надходженням внесків від засновників, фіксується формування (зростання) статутного капіталу новоствореної юридичної особи. Тобто, відображається інформація про момент та суму фактичної емісії корпоративних прав, першими власниками яких є засновники (учасники) цієї особи.

У Балансі підприємства у статті «Статутний капітал» відображується сума, яка зафіксована в установчих документах. Поняття статутного капіталу означає, що мова не обов'язково йде про суму оплаченого капіталу. Статутний капітал швидше можна розглядати як формальну величину, яка вказує на суму внесків засновників чи номінальну вартість акцій, дозволених до випуску. Звідси впливає різниця між встановленим і оплаченим статутним капіталом, яка відображається в Балансі окремо по статті «Неоплачений капітал».

Сума неоплаченого капіталу є заборгованістю акціонерів перед акціонерним товариством. Окрім того, суму неоплаченого статутного капіталу, з еконо-

мічної точки зору, можна розглядати як економічний потенціал підприємства, а з облікової – як коригуючу статтю до статутного капіталу.

Для узагальнення інформації про зміни у складі неоплаченого капіталу призначений рахунок 46 « Неоплачений капітал». За дебетом рахунка відображається заборгованість засновників (учасників) за внесками до статутного капіталу підприємства, а також номінальна вартість розміщених неоплачених акцій. За кредитом – погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу і номінальна вартість сплачених акцій. Сальдо рахунка відображає заборгованість засновників (учасників) за внесками до статутного капіталу підприємства на кінець звітного періоду.

Аналітичний облік неоплаченого капіталу ведеться за видами розміщених неоплачених акцій за кожним засновником (учасником) підприємства. У Балансі акціонерного товариства сума неоплаченого капіталу наводиться в дужках і враховується при визначенні загальної суми власного капіталу.

При здійсненні внесків до статутного капіталу акціонерного товариства є окремі особливості.

Особливість обліку внесків основними засобами. Відповідно до Податкового кодексу господарська операція, яка передбачає внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою, є прямою інвестицією [8].

Податковий кодекс України прирівнює операції з отримання необоротних активів як внесок до статутного фонду до придбання.

Задекларувати податковий кредит при таких операціях дозволено, якщо виконуються три умови:

- основні засоби планують використовувати в оподатковуваних операціях;
- у межах господарської діяльності підприємства;
- від засновника отримано податкову накладну [82].

Отже, вхідний ПДВ у вартості отриманих від засновника основних засобів прямує до податкового кредиту в загальному порядку. При цьому Податко-

вий кодекс не прив'язує право на податковий кредит до грошового розрахунку. Водночас думка податкової на це питання є дещо іншою: «Оскільки платник податку – емітент при отриманні від платника податку – засновника майна як внеску до статутного фонду не розраховується за таке майно коштами, а передає в обмін корпоративні права, то підстави для декларування бюджетного відшкодування за такою операцією відсутні» [7]. Тобто право на податковий кредит є, а ось заявити такі суми до бюджетного відшкодування, на думку податківців, підприємство не може. Ми не поділяємо позиції контролерів стосовно відсутності в платника права на бюджетне відшкодування таких сум.

При переданні (внесенні) до статутного капіталу майна відбувається перехід права власності на таке майно, що відповідає визначенню постачання товарів, наведеному в Податковому кодексі.

Оскільки і постачальник, і покупець є платниками ПДВ, то постачальник виписує податкову накладну, а покупець має право на відображення такої податкової накладної у складі податкового кредиту з ПДВ.

Датою виникнення права у ТОВ на віднесення сум ПДВ до податкового кредиту в наведеному випадку є дата отримання майна, що підтверджується податковою накладною.

Зазначимо також, що податковий кредит з ПДВ визначається виходячи з вартості активів, погодженої засновниками (учасниками), але не вище рівня звичайних цін. Право на віднесення сум ПДВ до складу податкового кредиту виникає за умови використання таких активів в оподатковуваних ПДВ операціях [54].

Первісною вартістю основних засобів, що включені до статутного капіталу підприємства, визнається їх вартість, погоджена засновниками (учасниками) підприємства, але не вище звичайної ціни .

З урахуванням викладеного, платник податку, який здійснює внесення основних фондів та нематеріальних активів до статутного фонду іншої особи, враховує таку операцію в обліку як операцію з продажу таких основних фондів. Доходом від їх продажу визнається вартість, погоджена засновниками (учасни-

ками) підприємства, але не вище звичайної ціни. Платник податку, який отримав основні засоби у якості внеску до статутного капіталу, враховує таку операцію як придбання таких основних засобів. Первісна вартість вказаних основних засобів, що визнається як вартість, погоджена засновниками (учасниками) підприємства, але не вище звичайної ціни.

Облік таких основних засобів здійснюється відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 №92 та Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджених наказом Міністерства фінансів від 30.09.2003 №561: погоджена засновниками (учасниками) вартість основних засобів відображається за дебетом рахунку за дебетом рахунку обліку заборгованості засновників (учасників) підприємства за внесками до статутного капіталу в кореспонденції з рахунком обліку статутного капіталу. Одержання об'єктів основних засобів відображається за дебетом рахунку обліку основних засобів і погашенням (зменшенням) заборгованості засновників.

Витрати на доставку, установку, монтаж та інші витрати на забезпечення введення в експлуатацію таких основних засобів включаються до їх первісної вартості з відображенням в обліку капітальних інвестицій.

Всі витрати, пов'язані з транспортуванням, доведенням і монтажем основного засобу, якщо вони мають місце, відносяться до первісної вартості об'єкта обліку, але не впливають на суму заборгованості, якщо це не передбачено установчими документами. При внесенні цих об'єктів нерезидентом, процедура аналогічна: сума сплаченого мита і митних зборів відноситься до первісної вартості і збільшує її, але вона не враховується у погашення заборгованості засновника.

Оскільки справедлива вартість об'єкта може перевищувати номінальну вартість акцій, доцільно вартість об'єкта поділити на дві суми:

- вартість акцій за номіналом;
- різниця між справедливою вартістю об'єкта і номіналом акцій.

Із вищезазначеного випливає, що платник ПДВ при отриманні основних фондів до статутного фонду в обмін на емітовані ним корпоративні права за умови їх використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності та за наявності податкової накладної може включити суми ПДВ з вартості таких основних фондів до складу податкового кредиту.

Приклад. Емітент корпоративних прав – не платник ПДВ, інвестор – платник ПДВ. Розмір частки інвестора в статутному капіталі емітента – 108000 грн.; будівля (оцінена вартість), що вноситься до інвестором до статутного капіталу – 108000 грн. у т. ч. ПДВ; податки та збори, пов'язані з передачею права власності – 5000 грн. без ПДВ.

Таблиця 2.5

**Відображення в обліку операцій з внесків основних засобів
фізичною особою в статутний капітал підприємства**

№ з/п	Зміст операції	Дебет	Кредит	Сума, грн.
	1	2	3	4
1	Відображено оголошений розмір статутного капіталу (згідно з установчими документами)	46	40	108000
2	Внесено будівлю, призначену для використання в якості основних засобів (об'єкт оцінено за справедливою вартістю, яка відповідає тому стану, в якому на цей час перебував цей актив. Оцінку підтверджено актом)	103	46	108000
3	Витрати понесені підприємством у зв'язку з доведенням отриманого активу до стану, в якому цей актив буде придатним до експлуатації	103	631	5000

Приклад. Емітент корпоративних прав платник ПДВ, інвестор – платник ПДВ. Розмір частки інвестора в статутному капіталі емітента – 108000 грн.; будівля (оцінена вартість), що вноситься до інвестором до статутного капіталу – 108000 грн. у т. ч. ПДВ; податки та збори, пов'язані з передачею права власності – 5000 грн. без ПДВ.

Таблиця 2.6

Відображення в обліку операцій з внесків основних засобів юридичною особою (платником ПДВ) в статутний капітал підприємства

№ з/п	Зміст операції	Дебет	Кредит	Сума, грн.
	1	2	3	4
1	Відображено оголошений розмір статутного капіталу (згідно з установчими документами)	46	40	108000
2	Внесено будівлю, призначену для використання в якості основних засобів (об'єкт оцінено за справедливою вартістю, яка відповідає тому стану, в якому на цей час перебував цей актив. Оцінку підтверджено актом), сума без ПДВ	103	46	90000
	Відображено в обліку податковий кредит з ПДВ	641	46	18000
3	Витрати понесені підприємством у зв'язку з доведенням отриманого активу до стану, в якому цей актив буде придатним до експлуатації	103	631	5000

Використання рахунку 10 «Основні засоби» при їх надходженні як внеску до статутного капіталу, відповідає позиції Мінфіну. Так, у Методичних рекомендаціях з бухгалтерського обліку основних засобів зазначено, що погоджену засновниками (учасниками) вартість основних засобів відображають за дебетом рахунку обліку заборгованості засновників (учасників) підприємства за внесками до статутного капіталу в кореспонденції з рахунком обліку статутного капіталу (гадаємо, що таким формулюванням Мінфін завуалював формування статутного капіталу записом Д-т 46 «Неоплачений капітал» К-т 40 «Статутний капітал»). Одержання об'єктів основних засобів відображають за дебетом рахунку обліку основних засобів і погашенням (зменшенням) заборгованості засновників (Д-т 10,11 К-т 46) [31].

Витрати ж на доставку, встановлення, монтаж та інші витрати на забезпечення введення в експлуатацію таких основних засобів включають до їх первісної вартості із відображенням в обліку капінвестицій.

Однак, на нашу думку, при внеску до статутного капіталу доречно говорити про інвестиції, оскільки підприємство отримує основні засоби *у власність в обмін на свої корпоративні права*. Тому, вносячи основні засоби до статутного капіталу, можна використовувати субрахунки 152 «Придбання (виготовлення)

основних засобів» та 153 «Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів». Туди ж слід відносити й витрати, які збільшують первісну вартість основних засобів (скажімо, на встановлення, монтаж, налагодження) (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Облік у емітента корпоративних прав при отриманні від підприємства – засновника капітальних інвестицій в основні засоби

№ з/п	Зміст операції			Сума, грн.
		Дебет	Кредит	
	1	2	3	4
1.	Відображено оголошений розмір статутного капіталу (згідно з установчими документами)	46	40	200000
2.	Відображено емісійний дохід (перевищення справедливої вартості об'єкта основних засобів над номінальною вартістю акцій)	46	421	12000
3.	Частково погашено заборгованість підприємства-засновника за внесками до статутного капіталу шляхом внесення ним активів, призначених для використання в якості основних засобів:	152	46	52000
	а) за вартістю, що відповідає номінальній вартості акцій;			
	б) за вартістю, що перевищує номінальну вартість акцій	152	46	12000
4.	Відображено в обліку податковий кредит з ПДВ	641	46	12800
5.	Витрати, понесені підприємством у зв'язку з доведенням отриманого активу до стану, в якому цей актив буде придатним до експлуатації, зараховуються до складу капітальних витрат.	152	685	15000
6.	Відображено в обліку податковий кредит з ПДВ	641	685	3000
7.	Готовий до експлуатації об'єкт зараховується до статті основних засобів. (Первісна вартість склалася зі справедливої вартості незавершених вкладень плюс додаткові витрати, нараховані за фактом їх понесення.)	10	152	80000

Особливість обліку внесків нематеріальними активами. внеском у вигляді нематеріальних активів можуть бути три групи прав:

1. Права користування природними ресурсами, зокрема землею і водою.
2. Права користування основними засобами, наприклад будівлями, спорудами, транспортними засобами, обладнанням тощо.

3. Права користування майновими правами на об'єкти права інтелектуальної власності, скажімо, право користування торговою маркою (знаком для товарів і послуг), комп'ютерною програмою, базами даних тощо.

Для передачі, як внеску в статутний капітал господарчого товариства та відображення в балансі нематеріальні активи повинні відповідати певним умовам:

- існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням;
- їх вартість може бути достовірно визначена.

А також вони мають відповідати критеріям оборотоздатності: винятковості, корисності, відчужуваності, можливості їхньої грошової оцінки, інвестиційної привабливості [106].

Облік внесків у статутний капітал правами користування можливий у вигляді послуги з користуванням майном. Мається на увазі суто використання певного об'єкта в господарській діяльності емітента корпоративних прав. Такий ресурс не обіцяє в майбутньому економічні вигоди, а тому по суті не є нематеріальним активом, а є лише орендованим майном, що не впливає на статутний капітал.

Другий варіант, коли власники права користування, наділяють одержувача (емітента) повноваженнями не лише користуватися майном із власною господарською метою, а й правом володіння та розпорядження – передачі такого права третім особам (від свого імені здавати приміщення чи авто в оренду, укласти ліцензійні договори на використання торгового знака тощо), отримання від цього доход. У цьому випадку маємо справу саме з нематеріальними активами, що підтверджують цивільний та податковий кодекси України.

Тобто облік внесків у статутний капітал правами користування можливий у вигляді послуги з користуванням майном, і безпосередньо у вигляді нематеріального активу на який має право користувач як власник.

Дослідимо законодавство України на можливість вкладу засновниками в статутний капітал підприємства майнових прав торгової марки. Результати дослідження представлені в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Норми в Україні, котрі стосуються майнових прав торгової марки
в статутному капіталі підприємства**

№ з/п	Назва закону	Зміст норми закону
	1	2
1	Цивільний кодекс України [117]	Майнові права інтелектуальної власності можуть бути згідно закону вкладом до статутного капіталу юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах.
2	Господарський кодекс України [36]	Вкладами учасників та засновників господарського товариства може бути..., а також інші майнові права (в тому числі майнові права на об'єкти інтелектуальної власності).
3	Господарський кодекс України [36]	Власник патента може передавати свої права відносно використання винаходу, корисної моделі або промислового зразка як вклад до статутного капіталу підприємства.
4	Господарський кодекс України [36]	Право інтелектуальної власності на торгову марку може бути передано як вклад до статутного фонду суб'єкта господарювання.
5	Закон про господарські товариства [41]	Вкладом до статутного (складеного) капіталу господарського товариства може бути... або майнові або інші відчужувані права, котрі мають грошову оцінку, якщо інше не встановлено законом.
6	П(С)БО 8 [84]	Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться відносно кожного об'єкта за такими групами: права на комерційне позначення (права на торгові марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування і т.п.); права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, ...; авторське право та суміжне з ним право ...

Як бачимо, відповідно до законодавства України майнові права торгової марки можуть бути внеском до статутного капіталу підприємства.

Розглянемо два варіанти передачі майнових прав торгової марки.

Варіант 1. Вклад торгової марки до статутного капіталу в межах всіх майнових прав (по суті на правах власності).

Варіант 2. Вклад торгової марки до статутного капіталу в межах одного майнового права – це права на використання торгової марки (по суті відповідає ліцензійній угоді).

У першому варіанті питань з приводу передачі всіх майнових прав на торгову марку не виникає. З позиції бухгалтерського обліку, наведена господарська операція, визнається нематеріальним активом (П (С) БО 8).

У другому варіанті при передачі одного майнового права торгової марки існує колізія норм. Для визначення вартості майнового права торгової марки засновнику необхідна незалежна експертна оцінка, що згідно Закону України «про оцінку майна, майнових прав» дозволить визначити грошову оцінку. Таким чином, первісна вартість майнового права торгової марки, буде використана для постановки на облік, а саме, на балансовий рахунок 12 «Нематеріальні активи» (субрахунок 123 – права використання торгової марки).

Як бачимо – засновник без перешкод може як внесок до статутного капіталу підприємства передати одне майнове право – право на використання торгової марки (у даній ситуації не як власну торгову марку, а фактично позикову торгову марку). З іншого боку статутний капітал підприємства – це його власність, а власність є сукупністю тріади майнових прав (право володіти, право користуватися, право розпоряджатися). Але майнове право у розглянутому вище прикладі має на увазі лише право користування торговою маркою. При цьому інші майнові права торгової марки: право володіння; право розпорядження, – жодним чином не задіяні.

Ситуація склалася таким чином, що законодавство України дає можливість підприємству не розділяти в своєму власному капіталі майнові права торгової марки за різними джерелами їх походження.

На сьогодні, затверджена Мінфіном форма № 1 «Баланс» не відображає повної інформації щодо майнових прав торгової марки (у балансі це стаття "Нематеріальні активи"), яка може бути корисною для тих користувачів, які не мають права вимагати від підприємства додаткової інформації. Проблеми подібного характеру дають підстави засумніватися щодо повноти інформації в Балансі, а також її об'єктивності при прийнятті управлінських рішень інвесторами про доцільність вкладання у дане підприємство, оцінки ризиків капіталовкладень, оцінки майнового стану підприємства і т.п, що суперечить П (С) БО 1 .

Отже:

1. Вклад до статутного капіталу у формі майнового права на торгову марку дозволяє не відволікати фінансові ресурси з господарського обороту.
2. 2.Вкладом в статутний капітал підприємства замість грошового еквівалента може бути майнове право торгової марки як на позиковій основі так і на правах власності .

Внесення засновником акціонерного товариства внеску у вигляді нематеріальних активів уточнює таблиця 2.9.

Таблиця 2.9

Відображення в обліку внесків засновника до статутного капіталу акціонерного товариства нематеріальними активами

№ з/п	Зміст	Дебет	Кредит
	1	2	3
1.	Відображено оголошений розмір статутного капіталу (згідно з установчими документами)	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
2.	Внесено засновником до статутного капіталу акціонерного товариства нематеріальні активи, у тому числі: а) за вартістю, що відповідає номінальній вартості акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
	б) за вартістю, що перевищує номінальну вартість акцій	15 «Капітальні інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»
3.	Відображений податковий кредит з ПДВ	641 «Розрахунки за податками» /ПДВ	46 «Неоплачений капітал»
4.	Отримані від постачальника послуги з доведення нематеріального активу до стану, в якому він придатний до використання	15 «Капітальні інвестиції»	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
5.	Відображений податковий кредит з ПДВ	641 «Розрахунки за податками» /ПДВ	63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»
6.	Зарахування об'єкта до складу нематеріальних активів	12 «Нематеріальні активи»	15 «Капітальні інвестиції»

Особливість обліку внесків товарно-матеріальними цінностями.

Аналогічно нематеріальним активам внески у формі товарно-матеріальних цінностей вважаються придбанням. Тому в бухгалтерському обліку операції зі внесення товарно-матеріальних цінностей до статутного капіталу

відображується аналогічно операціям з нематеріальними активами за тією відмінністю, що надходження товарно-матеріальних цінностей відображується на рахунках обліку запасів.

Оприбуткування виробничих запасів отриманих, як погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу відображається записом:

Дебет рахунку 20 «Виробничі запаси»

Кредит рахунку 46 «Неоплачений капітал».

Інші витрати, пов'язані з надходженням запасів і доведенням їх до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях, відображають записами:

Дебет рахунку 20 «Виробничі запаси»

Кредит рахунків 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками», 685 «Розрахунки з іншими кредиторами» тощо.

Необхідно зазначити, що з метою оподаткування податком на додану вартість (ПДВ) передача запасів до статутного фонду юридичної особи в обмін на емітовані нею корпоративні права є об'єктом оподаткування ПДВ за ставкою 20%. У свою чергу отримувач таких запасів від засновника-платника ПДВ має право на податковий кредит, якщо запаси призначаються для їх подальшого використання в оподатковуваних операціях у межах господарської діяльності платника ПДВ. Для відображення податкового кредиту з ПДВ робиться бухгалтерське проведення:

Дебет рахунку 641 «Розрахунки за податками», аналітичний рахунок «Розрахунки за податком на додану вартість»

Кредит рахунку 46 «Неоплачений капітал» [116].

Відповідно до узагальнюючої податкової консультації щодо обліку товарно-матеріальних цінностей та цінних паперів, внесених до статутного фонду платника податку, якщо платник податку на прибуток отримав пряму інвестицію у вигляді товарно-матеріальних цінностей та/або цінних паперів, то в разі подальшого використання в господарській діяльності таких товарно-матеріальних цінностей та/або цінних паперів платник податку на прибуток має право на ви-

знання витрат за цими операціями у встановленому III розділом Кодексу порядку [116].

Особливість обліку внесків в статутний капітал грошових коштів і цінних паперів.

При формуванні статутного капіталу можуть виникнути такі проблеми:

- якщо статутний фонд формується за рахунок грошових коштів, потрібно дуже ретельно підходити до вибору банківської установи, в якій згодом буде відкрито поточний рахунок для формування статутного фонду товариства, щоб строки відкриття такого рахунку або документи, необхідні для цього не були несподіванкою;
- якщо статутний фонд формується за рахунок майнових внесків, слід детально зазначити в акті приймання-передачі майно, яке вноситься до статутного фонду, та його грошову оцінку засновниками, що повинна більш-менш відповідати дійсності;
- якщо засновником товариства є юридична особа-нерезидент, необхідно передбачити наперед всі можливі проблеми: як буде ввозитися майно, внесене засновником до статутного фонду, які при цьому будуть сплачені митні чи податкові платежі, які документи засновника треба легалізувати для здійснення державної реєстрації товариства та відкриття його поточного рахунку тощо.

Найменш проблемним внеском до статутного капіталу акціонерних товариств з точки зору бухгалтерського обліку є внесок грошовими коштами (готівкою чи в безготівковій формі).

Внесення коштів в статутний капітал підприємства відображають записом:

Д-т 30 «Каса», 31 «Рахунки в банках»

К-т 46 «Неоплачений капітал».

Згідно з Податковим кодексом для визначення об'єкта оподаткування не враховуються суми коштів або вартість майна, що надходять платнику податку у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права, емітовані таким платником податку.

Таким чином, якщо цінні папери вносяться до статутного фонду платника податку в обмін на корпоративні права, емітовані таким платником податку, таке внесення є прямою інвестицією, сума якої не враховується при визначенні об'єкта оподаткування у складі доходу такого платника податку – емітента.

Податковим кодексом визначено, що під терміном «витрати» слід розуміти суму коштів або вартість майна, сплачену (нараховану) платником податку продавцю (у т. ч. емітенту під час розміщення) цінних паперів або інших, ніж цінні папери, корпоративних прав, як компенсація їх вартості.

Отже, операція з внесення цінних паперів до статутного фонду платника податку є прямою інвестицією, а не придбанням таких цінних паперів, тобто платник податку – емітент корпоративних прав, який отримав цінні папери як внесок до статутного фонду, не враховує вартість отриманих цінних паперів у складі витрат на придбання цінних паперів при визначенні фінансового результату від операцій з цінними паперами.

Так, оприбуткування фінансових інвестицій, отриманих в результаті внеску засновників (учасників) до статутного капіталу, проводиться в обліку наступним записом на підставі установчого договору (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Відображення в обліку надходження фінансових інвестицій
як внеску засновників в статутний капітал**

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	Оголошено статутний капітал	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
2	Одержано довгострокові фінансові інвестиції від засновника в рахунок внеску до статутного капіталу	14 «Довгострокові фінансові інвестиції», 35 «Поточні фінансові інвестиції»	46 «Неоплачений капітал»

До моменту державної реєстрації товариство з обмеженою відповідальністю (далі ТзОВ) кожен з учасників повинен внести певну суму коштів, вказану в установчих документах. До учасників які не внесли вчасно, або не в повному обсязі протягом установленого законом строку своєї частки можуть бути застосовані такі методи покарання:

1. За рішенням зборів засновників його частку може бити зменшено до розміру, який він фактично вніс.
2. Його можуть виключити з товариства за невиконання своїх обов'язків.
3. Статутом може бути передбачено фінансову відповідальність, наприклад, у вигляді пені або штрафів.

Починаючи з дня реєстрації підприємства в реєстрах бухгалтерського обліку повинні бути здійснені наступні записи (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Відображення в обліку формування статутного капіталу ТзОВ

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	2	3	4
1	Зареєстровано Статут зі статутним капіталом.	46	40
2	Відображено внески до статутного капіталу:		
	- грошовими капіталами	30, 31	46
	- основними засобами	10	46
	- іншими необоротними активами	11	46
	- нематеріальними активами	12	46
	- запасами	20, 22, 28, інші	46

Після того, як підприємство зареєстроване і кожен засновник здійснив обов'язкові внески, ТзОВ може розпочинати здійснення господарської діяльності, практично не звертаючи уваги на статутний капітал протягом року з дня державної реєстрації. Але при цьому керівники підприємства (засновники) зобов'язані пам'ятати про те, що протягом року з дня реєстрації статутний капітал повинен бути сформований повністю. Якщо дана вимога не буде виконана, то до учасників може бути застосована санкція, згідно якої вони сплачують за час прострочки 10% річних від недовнесеної суми, якщо інше не передбачено засновницькими документами.

Щодо приватних підприємств, то вони формують майно відповідно до засновницьких документів. Приватне підприємство діє на основі статуту. При цьому законодавство України не вимагає обов'язкового формування статутного капіталу. Власник на власний розсуд встановлює розмір статутного капіталу й зазначає його у статуті підприємства. Лише наявність у статуті визначеного роз-

міру статутного фонду дає бухгалтеру можливість відобразити відповідний його розмір в обліку [56].

Джерелом формування статутного капіталу є грошові кошти та майно, що знаходиться у власності засновника. Бухгалтерський облік статутного капіталу починається з моменту реєстрації підприємства у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) і припиняється у випадку ліквідації або реорганізації підприємства в день виключення із зазначеного реєстру. Аналогічно до методики відображення формування статутного капіталу на приватних підприємствах це здійснюють і на державних підприємствах (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Відображення в обліку формування статутного капіталу на державних і приватних підприємствах

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
	1	2	3
1	Кошти, отримані від засновника у вигляді матеріальних цінностей	20 «Виробничі запаси», 22 «МШП»	40 «Статутний капітал»
2	Кошти, отримані від засновника у вигляді основних засобів	10 «Основні засоби»	
3	Кошти, внесені засновником через касу	30 «Каса»	
4	Кошти, внесені засновником через банк	31 «Рахунки в банках»	
5	Вартість товарів, внесених засновником	28 «Товари»	
6	Вартість нематеріальних активів, внесених засновником	12 «Нематеріальні активи»	

На державних підприємствах статутний капітал формується в момент виникнення підприємства за державний рахунок. Розмір статутного капіталу державного підприємства встановлюється державою. На момент реєстрації вноситься вся сума статутного капіталу.

2.3. Облік збільшення та зменшення статутного капіталу

Розмір статутного капіталу підприємства в процесі його господарської діяльності може змінюватися. Всі зміни розміру статутних капіталів на державних підприємствах у бухгалтерському обліку знаходять відображення безпосередньо на рахунку «Статутний капітал». У господарських товариствах, підприємствах з іноземними інвестиціями вони знаходять відображення лише після відповідної державної перереєстрації зміни розміру статутного капіталу.

Додаткові кошти державним підприємствам на збільшення обсягу виробництва можуть бути виділені з державного бюджету або за рахунок перерозподілу коштів інших підприємств даної галузі. Акціонерне підприємство може випустити акції, товариство з обмеженою відповідальністю і інші господарські товариства – збільшити суми внесків усіх учасників до статутного капіталу підприємства. Незалежно від типу підприємства і форми власності статутний фонд може зрости за рахунок:

- безпосереднього приєднання до нього частини одержаного прибутку на приріст власних фінансових ресурсів;
- введення в дію об'єктів капітальних вкладень за рахунок власних коштів;
- індексації основних засобів у зв'язку з інфляцією, а згідно з діючим законодавством збільшує балансовий прибуток підприємства, який спрямовується на капітальні вкладення;
- дооцінки оборотних засобів.

У процесі функціонування АТ має право збільшувати або зменшувати свій статутний капітал. Збільшення капіталу здійснюється за рішенням учасників і погоджується протоколом. Основними причинами збільшення статутного капіталу є підвищення кредитоспроможності (необхідна умова отримання кредитів і залучення акцій), мобілізація фінансових ресурсів, акумуляція фінансового капіталу, рішення ринкової ціни акцій (цей чинник не властивий вітчизняному ринку

цінних паперів), збільшення бази для нарахування дивідендів (найбільш вагома причина для акціонерів).

Виходячи з розуміння сутності статутного фонду, чинне законодавство України встановлює особливі правила щодо збільшення чи зменшення статутного фонду акціонерного товариства.

Збільшення статутного фонду акціонерного товариства може бути здійснено з досягненням певної мети, наприклад, проведення капітального ремонту основного устаткування підприємства, технічного переозброєння морально та фізично застарілого обладнання, розробку нових видів продукції, що випускається товариством, впровадження енергозберігаючих заходів або встановлення технологій, які б стримували забруднення навколишнього середовища на високому рівні та інше. Але не допускається збільшення статутного капіталу акціонерного товариства для покриття збитків.

Джерелами збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства можуть бути:

- додаткові внески (вклади), якими можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (у тому числі права на інтелектуальну власність), грошові кошти, у тому числі в іноземній валюті;
- реінвестиція дивідендів;
- індексація основних засобів.

Шляхами збільшення розміру статутного капіталу є (рис. 2.7):

Рис. 2.7. Збільшення статутного капіталу

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства допускається після його повної сплати. Збільшення статутного капіталу товариства для покриття збитків не допускається.

У випадках, встановлених статутом товариства і законом, може бути встановлене переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково випускаються товариством [42].

Для здійснення процедури збільшення статутного капіталу шляхом додаткової емісії необхідно провести двоє загальних зборів акціонерів – для прийняття рішення про розміщення акцій і для затвердження змін до статуту.

Після збільшення статутного капіталу його розмір повинен становити не менше 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки на дату реєстрації змін до статуту.

У разі прийняття рішення про зміну розміру статутного фонду загальними зборами акціонерів, одночасно з порядком денним, підлягає опублікуванню така інформація:

- мотиви, спосіб та мінімальний розмір зміни статутного капіталу;
- проект змін до статуту, пов'язаних із змінами статутного капіталу;
- дані про кількість акцій, що випускаються або вилучаються, та їх загальну вартість;
- відомості про нову номінальну вартість акцій;
- права акціонерів;
- дата початку і закінчення підписки на акції, що додатково випускаються, або їх вилучення [72].

Таким чином, діяльність акціонерного товариства, щодо внесення змін до статутного капіталу законодавчо регулюється. Чітко визначені всі права та обов'язки акціонерів. В разі внесення змін до статутного капіталу підприємства надається певна інформація в засоби масової інформації та обов'язково реєструється в державних органах, з метою запобігання зловживань та шахрайств.

Відповідно до господарського кодексу України вкладом засновників можуть бути: будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою й іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, у тому числі в іноземній валюті. Отже, цілком логічно, що й поповнювати (збільшувати) статутний фонд засновники господарських товариств можуть самі таким самим шляхом – додатковими вкладами. А ще потрібно дотриматися таких умов:

1. Оскільки для учасників ТОВ діє спеціальне правило, за яким до моменту держреєстрації вони повинні внести не менше ніж 50% вкладів, а решту суми – протягом року, тому поки статутний фонд не буде повністю сформовано, поповнити його не можна.

2. Схожа норма діє і для акціонерних товариств – на момент збільшення статутного фонду усі акціонери повинні в повному обсязі оплатити раніше випущені акції за ціною, не нижчою за номінальну. При цьому всі акції повинні бути зареєстровані в установленому порядку. До того ж для реєстрації випуску акцій у разі збільшення розміру статутного фонду акціонерного товариства треба надати, зокрема, копії свідоцтв про реєстрацію попередніх випусків акцій уповноваженим особам ДКЦПФР.

3. За вимогою Закону про цінні папери акції не можна емітувати для покриття збитків, що виникають у господарській діяльності товариства.

4. Збільшуючи статутний фонд, не можна одночасно використовувати обидва джерела: додаткові вклади і реінвестицію та обидва способи: додаткову емісію і збільшення номінальної вартості.

5. Збільшення статутного фонду за рахунок додаткових вкладів може бути здійснено тільки шляхом збільшення кількості акцій існуючої номінальної вартості.

6. Відповідно до Положення про порядок збільшення (зменшення) статутного фонду акціонерних товариств, його правління може прийняти рішення про збільшення розміру статутного фонду за рахунок реінвестиції дивідендів на суму, що не перевищує третини вже існуючого розміру статутного фонду, тільки за умови,

що загальними зборами акціонерів було прийнято рішення про порядок розподілу прибутку. Причому це можливо лише тоді, коли відповідні правомочності правління закріплено у статуті товариства [84].

Вирішувати, збільшувати статутний фонд чи ні – виключна компетенція загальних зборів господарського товариства. Оформлюють рішення протоколом загальних зборів засновників чи акціонерів. Щоправда, чинне законодавство припускає наявність у господарських товариствах (крім повного і командитного) наявність одного учасника: фізичної або юридичної особи (унітарне підприємство). У такому разі волевиявлення власника корпоративних прав господарського товариства буде оформлятися, як правило, рішенням власника. Це стосується і приватних підприємств.

Потім зміни необхідно внести до статуту господарського товариства і зареєструвати їх у держреєстратора (місцевої адміністрації).

Держреєстратор реєструє не факт збільшення статутного фонду, а рішення товариства про зміну розміру статутного фонду, яке після цього набуває юридичної сили. Отже, поповнювати статутний фонд можна після факту реєстрації змін. Додатковий внесок, здійснений до такої реєстрації, на практиці може мати негативні наслідки з точки зору оподаткування.

Додаткові внески коштами, основними засобами, нематеріальними активами, запасами, цінними паперами, правами користування майном обліковують абсолютно так само, як і внесок до статутного капіталу при його формуванні.

Збільшення статутного капіталу можливо здійснити шляхом збільшення номінальної вартості акцій товариства. При цьому випуск попередніх акцій анулюється і вони обмінюються на акції нового випуску з новою (збільшеною) номінальною вартістю. При прийнятті рішення про збільшення статутного капіталу за рахунок додаткових внесків засновників необхідно виконати процедурні питання, які встановлені Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку, що включають таку послідовність:

– прийняття рішення про збільшення розміру статутного капіталу акціонерного

- товариства та оформлення протоколу згідно з чинним законодавством України;
- реєстрація в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку інформації про емісію акцій;
 - публікація інформації про емісію акцій;
 - оформлення та депонування тимчасового глобального сертифіката (у разі бездокументарної форми випуску акцій);
 - здійснення підписки на акції та подання звіту до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку про результати підписки на акції;
 - прийняття загальними зборами акціонерів рішення щодо затвердження результатів підписки на акції (у разі недосягнення або перевищення запланованого рівня підписки та у разі прийняття рішення про збільшення розміру статутного капіталу правлінням товариства), а також внесення до статуту товариства змін, пов'язаних зі збільшенням розміру статутного капіталу;
 - реєстрація змін до статуту акціонерного товариства, пов'язаних зі збільшенням розміру статутного капіталу;
 - реєстрація випуску акцій в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку;
 - оформлення та депонування нового глобального сертифіката випуску акцій (у разі бездокументарної форми випуску акцій);
 - внесення інформації до системи реєстру власників іменних цінних паперів (у разі документарної форми випуску акцій);
 - виготовлення бланків та видача акціонерам сертифікатів акцій (у разі документарної форми випуску акцій) [42].

Із метою упорядкування питань з бухгалтерського обліку операції з формування статутного капіталу в акціонерних товариствах та відповідно до Плану заходів якості управління державним сектором економіки на 2003 рік Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку ухвалила «Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку щодо операцій з формування статутного капіталу в акціонерних товариствах».

Приклад. Засновниками акціонерного товариства «Маяк» прийнято рішення збільшити розмір статутного капіталу за рахунок додаткових внесків засновників на суму 100 000 грн. Ними зареєстровано інформацію про додатковий випуск у кількості 100 000 шт., номінал – 1 грн. Внески засновників здійснені в повному обсязі грошовими коштами, акції придбано по ціні, вищій за номінал, – за 1,50 грн. На момент прийняття рішення про збільшення розміру статутного капіталу погашена заборгованість передплатників акцій товариства.

Відображення в бухгалтерському обліку:

1. Погашення заборгованості засновників за внесками до статутного капіталу (попередня емісія):

Дебет 31 "Рахунки в банках"	175 000
Кредит 46 "Неоплачений капітал"	175 000.

2. Відображено збільшення статутного капіталу на підставі рішення засновників:

Дебет 46 "Неоплачений капітал"	100 000
Кредит 40 "Статутний капітал "	100 000.

3. Погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу:

Дебет 31 "Рахунки в банках"	100 000
Кредит 46 "Неоплачений капітал "	100 000.

4. Відображення перевищення ціни придбання акцій над їх номінальною вартістю:

Дебет 31 "Рахунки в банках"	50 000
Кредит 42 "Емісійний дохід"	50 000.

Отже, статутний капітал збільшено на 100 000 грн., а сума власного капіталу збільшена на 150 000 грн., у т.ч. за рахунок емісійного доходу – 50 000 грн.

Загальними зборами акціонерів може бути прийнято рішення збільшити розмір статутного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку чи за рахунок реінвестування нарахованих дивідендів.

Реінвестиція – це господарська операція зі здійснення капітальних або фінансових інвестицій за рахунок доходу (прибутку), одержаного від інвестиційних опе-

рацій. При реінвестиції дивідендів в обліку підприємства треба правильно відобразити:

- розподіл (нарахування) і виплату дивідендів;
- збільшення статутного капіталу;
- розрахунки з учасниками;
- розрахунки з бюджетом за податками.

Збільшення статутного капіталу за рахунок реінвестиції дивідендів не змінює доходів і витрат підприємства-емітента. Тому записують тільки операції розподілу прибутку та нарахування дивідендів, збільшення розміру статутного капіталу і розрахунки із засновниками.

У податковому обліку операції з додаткової емісії корпоративних прав або акцій, що проводяться підприємством шляхом реінвестиції у ціннопаперових доходах і витратах не фіксують. Так само суми коштів, що надійшли емітенту у вигляді інвестицій, реінвестицій корпоративних прав або цінних паперів, не збільшують доходу емітента.

Особи, які є учасниками товариства з обмеженою відповідальністю, на початок строку виплати дивідендів, мають право на частку прибутку (дивідендів) пропорційно до частки кожного з них. Граничний строк виплати дивідендів законодавчо передбачений лише для акціонерних товариств. Щодо решти господарських товариств (наприклад, ТОВ), то вони можуть визначити цей термін у статуті або шляхом прийняття рішення загальними зборами. Рішення про виплату дивідендів приймається засновниками (учасниками) або акціонерами підприємства на зборах та засвідчується протоколом зборів. На підставі цього протоколу керівник підприємства видає наказ про нарахування та виплату дивідендів, а бухгалтерія повинна відобразити цю операцію у бухгалтерському обліку проведенням, що засвідчить факт нарахування дивідендів (табл. 2.12).

Приклад. ТзОВ «Омега» за підсумками року отримало прибуток, розрахований за правилами бухгалтерського обліку в сумі 200000 грн. Загальні збори засновників

прийняли рішення реінвестувати всю суму та збільшити відповідно статутний фонд. Засновниками ТзОВ «Омега» є ПП «Альфа» (частка 60%) та Когут С. С. (частка 40%).

Таблиця 2.12

Відображення в обліку реінвестування дивідендів до статутного капіталу

№ з/п	Зміст операції	Кореспондуючі рахунки		
		Дебет	Кредит	Сума, грн.
Облік у ТзОВ «Омега»				
1.	Відображено використання прибутку для формування фонду виплати дивідендів	441	443	200000,00
2.	Нараховані дивіденди			
	ТзОВ «Альфа»	443	671	120000,00
	Когут С.С.	443	671	80000,00
3.	Відображено збільшення статутного фонду			
4.	ТзОВ «Альфа»	671	40	120000,00
5.	Когут С.С.	671	40	80000,00

Що стосується акціонерних товариств, то затвердження розміру річних дивідендів належить винятково до компетенції загальних зборів [42]. Усі акціонери, що є власниками простих або привілейованих акцій, мають право отримувати дивіденди. Акціонерне товариство виплачує дивіденди лише грошовими коштами:

- за простими акціями – із чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шести місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів;
- за привілейованими акціями – із чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шести місяців після закінчення звітного року. У разі коли чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку минулих років немає або його недостатньо, дивіденди за такими акціями виплачуються за рахунок резервного капіталу товариства або спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Незалежно від податкового статусу підприємства, що прийняло рішення про виплату дивідендів (чи перебуває воно на загальній системі оподаткування, чи є платником єдиного податку), відповідно до Податкового кодексу України воно зобов'язане до або одночасно з виплатою дивідендів сплатити до бюджету авансовий внесок з податку на прибуток. Податок нараховується на суму дивідендів, що фактично виплачуються, без зменшення суми дивідендів на суму податку. Це правило поширюється також на державні некорпоративізовані, казенні або комунальні підприємства. Авансовий внесок з податку на прибуток не сплачують під час виплати дивідендів:

а) фізичним особам;

б) у вигляді акцій (часток, паїв), емітованих платником податку, за умови, що така виплата ніяким чином не змінює пропорцій (часток) участі всіх акціонерів (власників) у статутному фонді емітента, незалежно від того, чи були такі акції (частки, паї) належним чином зареєстровані (відображені у зміні до статутних документів), чи ні;

в) інститутами спільного інвестування;

г) на користь власників корпоративних прав материнської компанії, що сплачуються в межах сум доходів такої материнської компанії, отриманих у вигляді дивідендів від інших осіб. Якщо сума виплат дивідендів на користь власників корпоративних прав материнської компанії перевищує суму отриманих такою компанією дивідендів, то дивіденди, сплачені в межах такого перевищення, підлягають оподаткуванню за правилами, встановленими податковим кодексом. Із метою оподаткування материнська компанія веде наростаючим підсумком облік дивідендів, отриманих нею від інших осіб, та дивідендів, сплачених на користь власників корпоративних прав такої материнської компанії, та відображає у податковій звітності такі дивіденди в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики;

г) управителем фонду операцій з нерухомістю при виплаті платежів власникам сертифікатів фонду операцій з нерухомістю в результаті розподілу доходу фонду операцій з нерухомістю;

д) платником податку, прибуток якого звільнено від оподаткування відповідно до положень ПКУ, у розмірі прибутку, звільненого від оподаткування у періоді, за який виплачуються дивіденди [7].

Певні особливості з'являються, якщо учасником підприємства є нерезидент. Резидент, який здійснює на користь нерезидента або уповноваженої ним особи будь-яку виплату, зокрема виплату дивідендів, зобов'язаний утримувати податок за ставкою у розмірі 15% від їх суми та за їх рахунок, який сплачується до бюджету під час такої виплати, якщо інше не передбачене нормами міжнародних угод, які набрали чинності. Таким чином, нерезидент-інвестор, по суті, є платником податку на прибуток у частині отриманих прибутків (дивідендів) від суми внесеної до статутного фонду підприємства іноземної інвестиції. При цьому обов'язок з утримання та сплати податку до бюджету від дивідендів, отримуваних нерезидентом-інвестором, Законом покладено на резидента, який здійснює таку виплату. Будь-яких зарахувань у рахунок інших податків нерезиденту чинним законодавством України не передбачено. Таким чином, засновник-нерезидент після оподаткування виплати дивідендів зможе реінвестувати суму дивідендів, зменшену на 15% податку. На практиці підприємства та учасники розраховують суму дивідендів таким чином, щоб, сплативши 15% податку, засновник мав змогу внести бажану для нього і підприємства суму реінвестиції.

Звертаємо увагу, що податок на репатріацію утримується і при реінвестиції дивідендів.

Можемо дійти висновку: процес реінвестування у світлі чинного податкового законодавства України супроводжується досить значним вимиванням обігових коштів об'єкта інвестування: 21% податку на прибуток + 15% (якщо учасник є нерезидентом).

Приклад. Засновниками ТзОВ «Альфа» є підприємство ПП «БУРГАС» (80%) та фізособа Клименко В.В. (20%). За підсумками 2012 р. фінансова звітність підприємства відображала нерозподілений прибуток у сумі 520 тис. грн. У січні 2013 р. підписано протокол про виплату дивідендів у сумі 300 тис. грн. Як зазначено у протоколі учасників, 50% із них вирішено реінвестувати на розвиток підприємства.

Таблиця 2.13

Відображення реінвестиції дивідендів у бухгалтерському та податковому обліку підприємства

Зміст операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
	Дебет	Кредит	
Нараховані дивіденди	443	671	300000
Відображено збільшення розміру статутного фонду за рахунок нарахованих дивідендів у разі прийняття рішення про реінвестицію дивідендів	671	40	150000
Нарахований авансовий внесок з податку на прибуток (21%)	671	641/податок на прибуток	31500
Нарахований ПДФО (15%) з дивідендів фізособи	671	641/ПДФО	4500
Перерахований авансовий внесок та ПДФО (31500 + 4500 = 42000)	641/податок на прибуток, 641/ПДФО	311	36000
Виплачено дивіденди			
ПП «БУРГАС» (150000x80%)	671	30,311	120000
Клименко В.В. (150000x20%)	671	30,311	25500
Зараховано авансовий внесок з податку на прибуток у рахунок майбутніх платежів	981	641	75000
(методом «червоне сторно»)	791	981	75000

У акціонерних товариствах не будь-яку суму дивідендів можна розподілити пропорційно до частки акцій учасників. Так виходить лише тоді, коли сума дивідендів кратна номінальній вартості акцій або коли номінал акції дорівнює 1 коп. Адже має бути дотримано принцип рівної номінальної вартості всіх акцій (Закон про госптовариства) і неподільності кожної акції (Закон про цінні папери). Інакше частка участі акціонерів у капіталі штучно змінюється. Оскільки будь-який акціонер зацікавлений у збереженні своєї частки участі в статутному капіталі, на практиці суму реінвестованих дивідендів розраховують таким чином, щоб частки учасників залишалися незмінними. А різницю між загальною сумою нарахованих і реінвестованих дивідендів виплачують акціонерам грошима або іншими активами. Зрозуміло, тоді із суми реінвестиції аванс з податку на прибуток не сплачують, а із виплати іншими коштами – так.

Змінюватися частки можуть і тоді, коли заяву про спрямування дивідендів на збільшення статутного капіталу подали не всі акціонери. Наявності даного документа вимагає Положення про статутний фонд АТ. Якщо акціонерів багато,

то процес збору заяв ускладнюється. У результаті це призведе до необхідності сплати авансового податку з прибутку.

Подібна ситуація складається, якщо в капіталі АТ є акції на пред'явника. Адже за Законом про цінні папери їх реєструють у книзі тільки за загальною кількістю.

Такі акції обертаються вільно і не реєструються в емітента на ім'я держателя, а при відчуженні передаються новому власнику шляхом вручення. Тому якщо новий власник акцій не виявить ініціативи самостійно і не принесе заяви, то знайти його практично не реально.

Приклад. Розмір статутного капіталу АТ «Атлант» – 420000 грн. Він розподілений на 14000 простих акцій номінальною вартістю 30 грн. кожна. Число акціонерів компанії – 5 (умовно назвемо їх А, Б, В, Г і Д). Їх частки у капіталі наведено у таблиці 2.14. За підсумками звітного року інвесторам нараховані дивіденди в сумі 2100000 грн., що становить 150 грн. на акцію (2100000 грн./14000 акцій).

Прийнято рішення про збільшення статутного капіталу АТ і додаткову емісію 56000 акцій. Четверо акціонерів підприємства згодні спрямувати належні їм дивіденди на збільшення статутного капіталу (загальна сума – 1680000 грн.). Учасник "Г" бажає одержати дивіденди грошима ($2100000 \times 20\% = 420000$ грн.). При цьому він згоден на збільшення статутного капіталу і поступається часткою додаткових акцій ($56000 \text{ акцій} \times 20\% = 11200$ акцій) іншим акціонерам. Ті, у свою чергу, розподіляють акції учасника "Г" пропорційно до частки додаткового внеску кожного з них. Крім своїх акцій, учасники придбавають додатково акції: А - 1400 шт., Б – 3500 шт., В – 3500 шт., Д – 2800 шт. Рішення закріпили в протоколі зборів акціонерів.

Учаснику "Г" дивіденди виплачують грошима. Після нескладних математичних дій ми бачимо, як після реінвестиції дивідендів змінилися частки учасників в статутному капіталі АТ «Атлант» (таблицю 2.14).

Таблиця 2.14

Структура статутного капіталу після реінвестиції дивідендів

Акціонер	Статутний капітал АТ «Атлант» до змін				Сума реінвестованих дивідендів, грн.	Кількість додаткових акцій, шт.	Статутний капітал АТ «Атлант» після змін			
	кількість акцій, шт.	номінал, грн.	сума, грн.	частка в капіталі, %			кількість акцій, шт.	номінал, грн.	сума, грн.	частка в капіталі, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
А	1400	30,0	42000	10,0	210000	7000	8400	30,0	252000	12,0
Б	3500	30,0	105000	25,0	525000	17500	21000	30,0	630000	30,0
В	3500	30,0	105000	25,0	525000	17500	21000	30,0	630000	30,0
Г	2800	30,0	84000	20,0	0	0	2800	30,0	84000	4,0
Д	2800	30,0	84000	20,0	420000	14000	16800	30,0	504000	24,0
Усього:	14000	X	420000	100,0	1680000	56000	70000	X	2100000	100,0

Відображення в обліку операцій, пов'язаних з реінвестицією дивідендів в статутний капітал акціонерного товариства при зміні часток акціонерів подано в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

Облік збільшення статутного капіталу при реінвестиції дивідендів в статутний капітал акціонерного товариства та зміні часток акціонерів

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Кореспондуючі рахунки	
			Дебет	Кредит
	1	2	3	4
1.	Нараховані дивіденди засновникам:			
	А	210000	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»
	Б	525000		
	В	525000		
	Г	420000		
	Д	420000		
	РАЗОМ	2100000		
2.	Зареєстровані зміни до статутного капіталу	168000	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
3	Спрямовані дивіденди 4- акціонерів на поповнення статутного капіталу	168000	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»	46 «Неоплачений капітал»
4.	Видані дивіденди учаснику Г коштами	420000	671 «Розрахунки за нарахованими дивідендами»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»
5.	Нарахований та перерахований до бюджету авансовий внесок з податку на прибуток	441000	98 «Податок на прибуток»	641 «Розрахунки за податками»
			641 «Розрахунки за податками»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»

Продовження табл. 2.15

	1	2	3	4
6.	Розподілений прибуток на виплату дивідендів	2100000	441 «Прибуток нерозподілений»	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»

Одним із джерел збільшення статутного капіталу є додатковий капітал, який накопичений підприємством у результаті індексацій вартості основних засобів і переоцінки необоротних активів. Додатковий капітал, одержаний в результаті індексації основних засобів, обліковується в складі власного капіталу акціонерного товариства. Індиксація балансової вартості основних засобів проведена акціонерним товариством відповідно до постанов Кабінету Міністрів. Крім того, Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку передбачено переоцінку необоротних активів, що призводить до збільшення додаткового капіталу. В межах додаткового капіталу від індексації основних засобів (переоцінки необоротних активів) акціонерне товариство може прийняти рішення про збільшення статутного капіталу. Збільшення статутного капіталу здійснюється шляхом випуску додаткової кількості акцій або збільшенням номінальної вартості акцій [35, 317].

При збільшенні статутного капіталу за рахунок збільшення оцінки необоротних активів відкритий продаж акцій не здійснюється. В бухгалтерському обліку збільшення статутного капіталу за рахунок індексації балансової вартості основних засобів відображається при видачі додаткових акцій або при обміні попередніх акцій на акції з новою номінальною вартістю записом на рахунках:

Дебет 423 «Дооцінка активів»

Кредит 40 «Статутний капітал».

У результаті даної операції загальна сума власного капіталу не змінюється, а тому акції додаткової емісії в даному випадку розподіляються між акціонерами і не підлягають продажу на ринку.

Акціонерне товариство з метою залучення позикового капіталу може здійснити емісію конвертованих облігацій, які на дату погашення будуть обмі-

нені на акції. З економічного погляду, випуск конвертованих облігацій надає можливість збереження обігових коштів, збільшення власного капіталу, за рахунок вказаної операції змінюється структура Балансу і співвідношення власного та позикового капіталу.

Приклад. ПАТ здійснило емісію 10 000 конвертованих облігацій: номінальна вартість – 5 грн., термін обігу – 5 років. На момент погашення облігацій, згідно з договором купівлі-продажу облігацій, передбачено обмін облігацій на акції у співвідношенні 5 облігацій : 1 акція. На момент конвертації облігацій акціонерним товариством здійснено додатковий випуск 20 000 акцій номіналом 1 грн.

Таблиця 2.16

Відображення в обліку конвертації акцій в облігації

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Кореспондуючі рахунки	
			Дебет	Кредит
	1	2	3	4
1.	Збільшення статутного капіталу	20 000	46 «Неоплачений капітал»	40 «Статутний капітал»
2.	Відображення емісійного доходу в результаті перевищення ціни реалізації акцій над їх номінальною вартістю	30 000	46 «Неоплачений капітал»	421 «Емісійний дохід»
3.	Відображення результату конвертації облігацій в акції	50 000	521 «Зобов'язання за облігаціями»	46 «Неоплачений капітал»

У бухгалтерському обліку необхідно відобразити збільшення статутного капіталу на підставі рішення загальних зборів акціонерів. Бухгалтерський запис аналогічний попереднім записам щодо збільшення статутного капіталу. Після відображення збільшення статутного капіталу на підставі договору про продаж і порядок погашення конвертованих облігацій відображається обмін конвертованих облігацій на акції. Таким чином, статутний капітал збільшено за рахунок зменшення зобов'язань акціонерного товариства.

Шляхами зменшення статутного капіталу акціонерного товариства є (рис. 2.8):

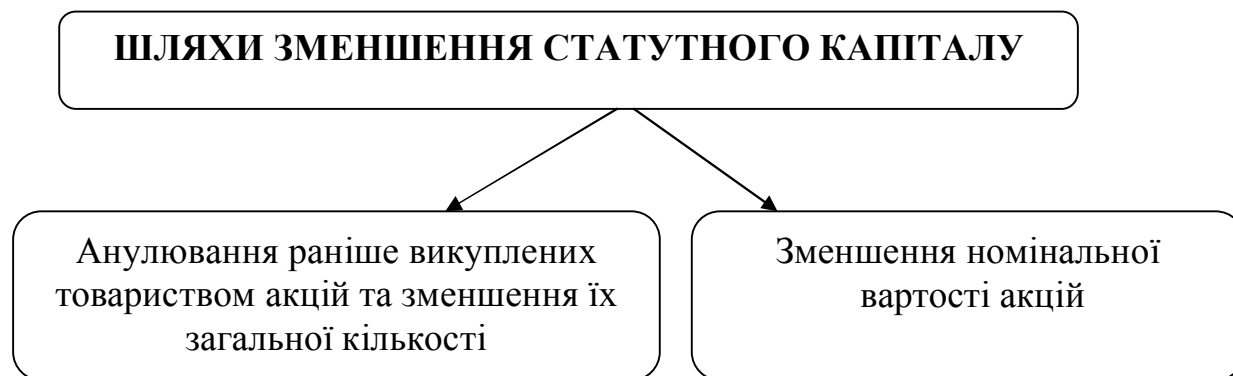

Рис. 2.8. Зменшення статутного капіталу

Існує низка випадків, за яких чинне законодавство вимагає від товариства зменшення статутного капіталу незалежно від бажання власників.

ТОВ зобов'язано оголосити про зменшення статутного капіталу за таких обставин:

- учасники протягом першого року діяльності товариства не сплатили (внесли) повністю суму своїх внесків. Альтернативою зменшенню статутного капіталу є ліквідація товариства [117]. За певних умов у цій ситуації можливе винесення питання про виключення із товариства учасника-боржника;
- по закінченні другого або кожного наступного фінансового року вартість чистих активів виявляється меншою за статутного фонду. Альтернатива – прийняття рішення про внесення додаткових внесків [117];
- правонаступник (спадкоємець) відмовляється від вступу у товариство або учасники відмовляють йому в прийомі у разі, якщо статут передбачає обов'язковість одержання такої згоди;
- учасник виходить із товариства;
- одного із учасників виключають із товариства;
- частка учасника придбана товариством і не реалізована протягом строку, встановленого статутом і законом;
- звернено стягнення на частку учасника.

Навіть за наявності перелічених обставин статутний фонд автоматично не зменшується. Для його зменшення необхідно проводити загальні збори і прий-

мати на них рішення про зменшення статутного фонду, з подальшою реєстрацією змін до статуту.

Стосовно акціонерних товариств, законодавство передбачає такі підстави для обов'язкового зменшення статутного фонду:

- по закінченні другого і кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерних товариств виявляється меншою за статутний фонд;
- протягом року після викупу акцій акціонерного товариства не змогло здійснити їх реалізацію.

Максимальну свободу стосовно зменшення статутного фонду мають приватні підприємства – у законодавстві відсутні вимоги до мінімального розміру їх статутного фонду. Таким чином, приватне підприємство може зменшувати статутний фонд до будь-якої як завгодно малої суми. Немає вимог і до розміру статутного фонду повного і командитного товариств.

Оскільки статутний фонд певною мірою гарантує інтереси кредиторів товариства, то його зменшення не може відбуватися без їх участі. Зрозуміло, що законодавець не допускає послаблення гарантій кредиторів і захищає їх інтереси при зменшенні статутного фонду товариства. Зменшення статутного капіталу допускається тільки після повідомлення в порядку, встановленому законом, усіх його кредиторів. При цьому кредитори мають право вимагати дострокового припинення або виконання відповідних зобов'язань товариства і відшкодування ним збитків [42].

Акціонерне товариство при зменшенні статутного капіталу не має права поєднувати шляхи зменшення статутного капіталу.

Акціонерне товариство має право приймати рішення про зменшення статутного капіталу шляхом анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості у обсязі, який не перевищує кількості викуплених акцій, наявних на балансі акціонерного товариства на момент прийняття рішення про зменшення статутного капіталу.

Зменшення статутного капіталу акціонерного товариства шляхом анулювання раніше викуплених акцій та зменшення їх загальної кількості здійснюється за такими етапами:

1. Затвердження ринкової вартості акцій наглядовою радою або загальними зборами акціонерів товариства, якщо утворення наглядової ради не передбачено статутом акціонерного товариства.

Визначення ринкової вартості акцій здійснюється відповідно до законодавства станом на день, що передує дню опублікування в установленому порядку повідомлення про скликання загальних зборів, якщо питання про зменшення статутного капіталу акціонерного товариства шляхом анулювання раніше викуплених акцій та зменшення їх загальної кількості було включено до порядку денного загальних зборів.

2. Здійснення письмового повідомлення про проведення загальних зборів акціонерів у спосіб, передбачений статутом товариства, не пізніше ніж за 30 днів до дати їх проведення.

3. Публікація в офіційному друкованому органі повідомлення про проведення загальних зборів не пізніше ніж за 30 днів до дати їх проведення.

4. Прийняття загальними зборами акціонерів товариства рішень про:

а) анулювання викуплених акцій;

б) зменшення статутного капіталу товариства на обсяг сумарної номінальної вартості акцій, що анулюються;

в) внесення змін до статуту, пов'язаних зі зменшенням статутного капіталу товариства.

5. Складення переліку акціонерів, які мають право вимагати здійснення обов'язкового викупу належних їм акцій.

6. Повідомлення кредиторів, вимоги яких до акціонерного товариства не забезпечені заставою, гарантією чи порукою, про прийняття рішення про зменшення статутного капіталу у порядку, передбаченому Законом України «Про акціонерні товариства».

7. Здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством у акціонерів належних їм акцій в порядку та строк, що передбачені Законом України «Про акціонерні товариства». Реєстрація змін до статуту товариства, пов'язаних зі зменшенням статутного капіталу акціонерного товариства, в органах державної реєстрації.

8. Подання заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до центрального апарату Комісії або її територіальних органів відповідно до делегованих повноважень. Реєстрація Комісією випуску акцій та видача товариству свідоцтва про реєстрацію випуску акцій.

9. Присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера. Укладання з депозитарієм договору про обслуговування емісії у разі відсутності діючого договору.

10. Оформлення (переоформлення) та депонування глобального сертифіката [85].

Облік зменшення статутного капіталу в акціонерних товариствах.

Приклад. Акціонерне товариство викуповує 1 тис. акцій номінальною вартістю 10 грн. за ціною 8 грн. Викуплені акції анулюють. Витрати з оформлення (реєстрації) викупу й анулювання акцій становлять 500 грн.

Таблиця 2.17

**Зменшення статутного капіталу
за рахунок викупу акцій нижче від номіналу**

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Кореспондуючі рахунки	
			Дебет	Кредит
1.	Викуплено акції у акціонерів	8000	451	672
2.	Оплачено викуплені акції	8000	672	301,311
3.	Зменшено статутний фонд за рахунок анулювання викуплених акцій	10000	40	451
4.	Списано суму прибутку до складу емісійного доходу	2000	451	421
5.	Відображено витрати, пов'язані зі зменшенням статутний фонд	500	421 (44)	631
6.	Сплачено суми за послуги зі зменшення статутний фонд	500	631	311

Приклад. Акціонерне товариство викуповує 1 тис. акцій номінальною вартістю 10 грн. за ціною 12 грн. Викуплені акції анулюють. Витрати з оформлення (реєстрації) викупу й анулювання акцій становлять 500 грн.

Таблиця 2.18

**Зменшення статутного капіталу
за рахунок викупу акцій нижче від номіналу**

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Кореспондуючі рахунки	
			Дебет	Кредит
1.	Викуплено акції у акціонерів	12000	451	672
2.	Оплачено викуплені акції	12000	672	301,311
3.	Зменшено статутний фонд за рахунок анулювання викуплених акцій	10000	40	451
4.	Списано суму збитку до складу емісійного доходу	2000	421*	451
5.	Відображено витрати, пов'язані зі зменшенням статутний фонд	500	421 (44)	631
6.	Сплачено суми за послуги зі зменшення статутний фонд	500	631	311

При нестачі емісійного доходу (сальдо за рахунком 421) на суму, якої не вистачає, роблять запис Д-т 44 К-т 451.

Приклад. Акціонерне товариство вирішує зменшити статутний фонд на суму його перевищення над чистими активами (перевищення становить 100 тис. грн.), зменшивши номінальну вартість усіх акцій. Суму зменшення спрямовують на покриття збитків товариства. Акціонерам нічого не виплачують. Послуги сторонніх організацій зі зменшення статутного фонду становить 500 грн.

Таблиця 2.19

**Зменшення номінальної вартості акцій для покриття збитків
товариства**

№ з/п	Зміст операції	Сума, грн.	Кореспондуючі рахунки	
			Дебет	Кредит
1	Відображено витрати, пов'язані зі зменшенням СФ	500	421 (44)	631
2	Сплачено послуги зі зменшення СФ	500	631	311
3	Зареєстровано зміни розміру СФ	100000	40	442

Зменшення статутного фонду через анулювання акцій у цілому вигідно всім акціонерам, оскільки їх частки у статутному фонді збільшуються.

Однак, для деяких із них викуп акцій та їх анулювання є особливо привабливим. Йдеться про акціонерів, частка яких після зменшення статутного фонду досягає важливих «порогових» значень (наприклад, 50 чи 60%). В окремих випадках збільшення частки таким способом позбавляє акціонера необхідності одержання дозволу Антимонопольного комітету України.

Зменшення статутного фонду товариства ніяк не впливає на його доходи чи витрати. Водночас при перевірках податкові органи іноді наполягають на збільшенні доходу при зменшенні статутного фонду, якщо учасникам (акціонерам) при цьому нічого не виплачують (зокрема, при зменшенні статутного фонду для покриття збитків, оскільки товариству нібито дарується частина статутного фонду).

На наш погляд, цей підхід не відповідає податковому законодавству. Операція зі зменшення статутного фонду не має нічого спільного з безоплатним наданням товарів (робіт, послуг), а також не є безповоротною фінансовою допомогою. Зменшення статутного фонду (навіть без виплат учасникам) не призводить до необхідності відображати дохід.

2.4. Відображення статутного капіталу в звітності

Основними завданнями обліку, як відомо, є надання користувачам достовірної та повної інформації про діяльність підприємства для збереження майна власника, визначення фінансового результату. Виконання цих завдань в кінцевому результаті дає можливість зберігати та примножувати капітал, як окремої особи, так і держави в цілому. У ринкових умовах господарювання необхідність вивчення достовірності фінансової звітності значно підвищується. Це обумовлено суттєвими змінами у відносинах власності, які мають глибокий економічний зміст і спрямовані на підвищення ефективності діяльності підприємств. При цьому звітність є джерелом інформації для забезпечення господарської діяльності підприємства та функціонування фінансово-економічних систем держави і відображає відносини власності підприємств [29].

Головним джерелом інформації щодо операцій з руху власного капіталу і статутного капіталу зокрема є форма № 4 фінансової звітності «Звіт про власний капітал». Звіт про власний капітал – звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Його метою є надання ко-

ристувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про стан та рух власного капіталу підприємства на певну дату.

Зміст та форма Звіту про власний капітал, а також загальні вимоги до розкриття інформації щодо змін у власному капіталі підприємства визначаються тепер П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Норми П(С)БО 1 стосуються звітів про власний капітал підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності, крім банків та бюджетних установ.

Для малих підприємств не передбачено складання такого звіту.

При складанні звіту необхідно враховувати вимоги таких П(С)БО:

- 1) П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»;
- 2) П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах» щодо визначення сум коригувань нерозподіленого прибутку;
- 3) П(С)БО 20 «Консолідована фінансова звітність» щодо складання Звіту про власний капітал підприємства, яке обліковує інвестиції у дочірні, асоційовані та спільні підприємства за методом участі в капіталі.

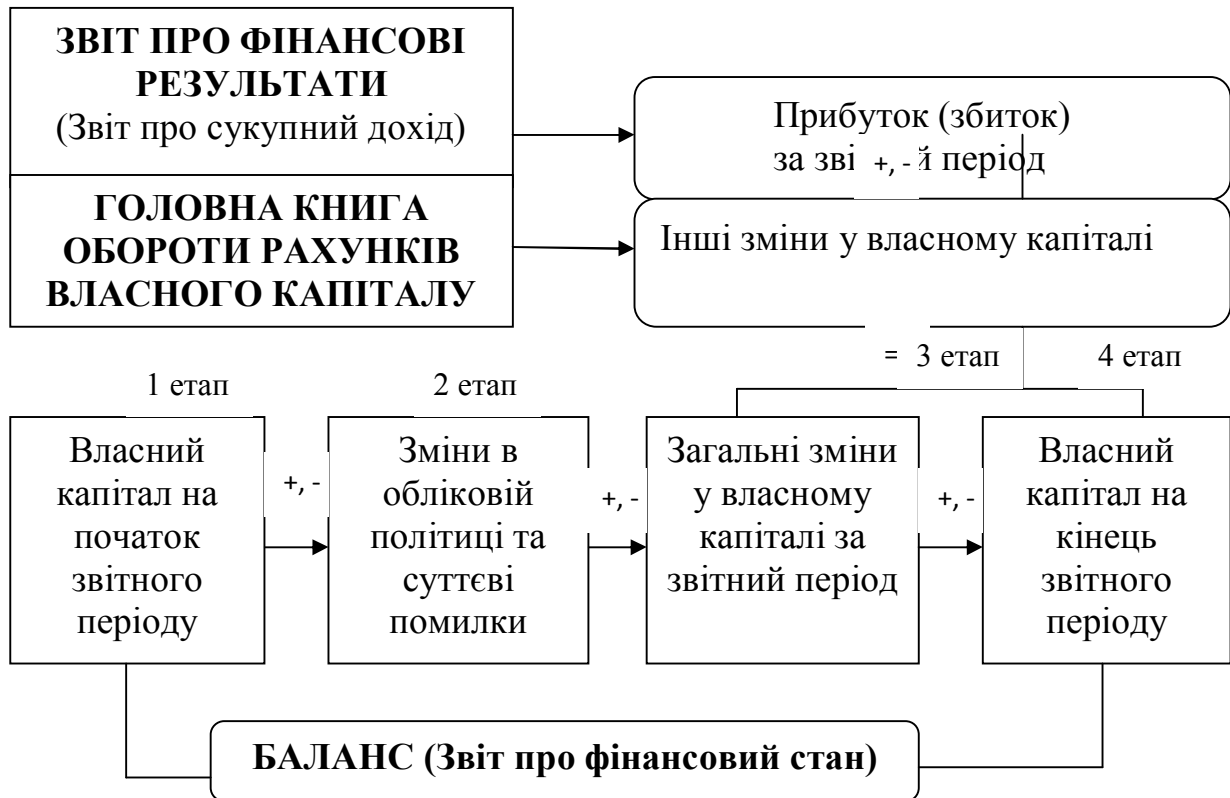
Звіт про власний капітал має вигляд таблиці і є допоміжним аналітичним звітом до Балансу та відображає залишок і зміни кожного з елементів власного капіталу по закінченню року на підставі даних бухгалтерського обліку.

Джерелами інформації для заповнення форми «Звіту про власний капітал» є:

- засновницькі документи підприємства, посвідчення про реєстрацію випуску цінних паперів, інші розпорядження повноважних органів підприємства щодо операцій, які призводять до змін у власному капіталі;
- заповнений «Баланс» – Звіт про фінансовий стан за звітний рік (форма № 1);
- заповнений «Звіт про фінансові результати» – Звіт про сукупний дохід – за звітний рік (форма № 2);
- записи по рахунках класу 4 «Власний капітал та забезпечення зобов'язань»;
- примітки до річної фінансової звітності;
- дані про суму коригувань капіталу внаслідок змін облікової політики,

виправлення помилок тощо.

Алгоритм складання Звіту про власний капітал з врахуванням джерел інформації наведено на рисунку 2.9.

I етап = III етап IV етап

Рис. 2.9. Алгоритм складання Звіту про власний капітал з врахуванням основних джерел інформації

Звіт про власний капітал вирізняється значною деталізацією і враховує усі коригування, пов'язані із зміною облікової політики підприємства, виправленням помилок, будь-які інші зміни в обліку, що впливають на оцінку елементів (джерел) власного капіталу.

Техніка складання Звіту про власний капітал полягає у поступовому заповненні граф форми, які відображають види власного капіталу. Особливість заповнення полягає у тому, що зміна одного виду капіталу одночасно призводить до зміни іншого виду капіталу.

При цьому показники, які призводять до зменшення залишку відповідного елемента власного капіталу в Звіті про власний капітал відображаються у дужках. Не виключаються і зміни, які в цьому Звіті зачіпають тільки один вид капі-

талу, наприклад, таке витрачання прибутку як нарахування дивідендів слід показати тільки зменшенням нерозподіленого прибутку. Можливі зміни в структурі власного капіталу відображено в таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

Напрями змін у власному капіталі та їх чинники

Елементи власного капіталу	Напрями змін у власному капіталі та їх чинник	
	Збільшення	Зменшення
1	2	3
Статутний капітал (Зареєстрований капітал)	реінвестування прибутку формування початкового розміру статутного капіталу випуск нових акцій збільшення кількості акцій номінальної вартості збільшення номінальної вартості акцій	анулювання акцій, викуплених у акціонерів повернення частки статутного капіталу у разі виходу учасника зменшення номінальної вартості акцій
Додатково капітал (ДК)	реалізація викуплених акцій за ціною вище номіналу анулювання акцій власної емісії, ціна яких менше номіналу емісійний дохід додаткові внески учасників без збільшення СК	реалізація викуплених акцій за ціною менше ціни викупу анулювання акцій власної емісії, ціна яких вище номіналу
Капітал дооцінка (КД)	дооцінка необоротних або нематеріальних активів, незавершеного будівництва, фінансових інструментів безкоштовне одержання необоротних активів	уцінка необоротних або нематеріальних активів, незавершеного будівництва, фінансових інструментів нарахування амортизації за безкоштовно одержаними необоротними активами
Резервний капітал (РК)	поповнення резервного капіталу за рахунок прибутку	виплати та покриття збитків за рахунок РК
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	отримання чистого прибутку за звітний період	збиток за звітний прибуток виплата дивідендів, відрахування до РК
Неоплачений капітал (НК)	заборгованість учасників за внесками до СК	погашення заборгованості за внесками до СК та неоплаченими акціями
Вилучений капітал (ВК)	вилучення акцій власної емісії у акціонерів вилучення капіталу при виході учасника	реалізація (перепродаж) та анулювання акцій, викуплених у акціонерів

Звіт про власний капітал побудований за принципом перетину граф та рядків, та відповідно до структури Плану рахунків. Такий порядок побудови Звіту передбачає розміщення по горизонталі форми джерел утворення власного капі-

талу, а по вертикалі статей з відображенням інформації про його зміни (збільшення або зменшення).

Таким чином, у графах Звіту про власний капітал відображаються складові власного капіталу підприємства – статутний, пайовий, додатковий вкладений, резервний, інший додатковий, неоплачений та вилучений капітал, а також нерозподілений прибуток.

У рядках Звіту відображаються залишки за кожним із видів капіталу на початок та кінець року, а також зміни у капіталі за рахунок різних факторів – коригування залишку на початок року, переоцінка активів, розподіл прибутку, внески учасників та вилучення капіталу, інші зміни в капіталі. На підставі таких даних у Звіті про власний капітал визначається величина змін в капіталі за звітний період. Алгебраїчна сума, що відображає початковий залишок (сальдо) з урахуванням змін по кожному виду власного капіталу повинна дорівнювати залишкам на кінець періоду (сальдо), що відображено в Балансі.

Оскільки Звіт про власний капітал має взаємозв'язок з даними інших форм річної звітності, зокрема, з Балансом (Звітом про фінансовий стан) та Звітом про фінансові результати (Звітом про сукупні доходи), для його складання необхідно мати підготовлені реєстри бухгалтерського обліку, заповнений Баланс підприємства і Звіт про фінансові результати.

У разі, якщо підприємство має дочірні, асоційовані підприємства, то згідно П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» при обліку інвестицій у дочірні та асоційовані підприємства за методом участі в капіталі всі зміни у власному капіталі дочірніх та асоційованих підприємств враховуються при визначенні елементів капіталу материнського підприємства, а тому для складання Звіту про власний капітал необхідною є також достовірна фінансова звітність таких підприємств.

Затвердження форми фінансового Звіту про власний капітал відбулося з 1999 року та то сьогоднішніх днів він не зазнавав змін, що може говорити про достатньо зрозумілу форму Звіту та відносну простоту заповнення. Поряд з цим, Звіт про власний капітал, незважаючи на свою аналітичність (деталізує дані форми № 1 «Баланс» (Звіт про фінансовий стан)) не містить всієї інформації, яка

необхідна користувачам. Так, інформація про власний капітал, що наводиться в Звіті про власний капітал, дозволяє з'ясувати основні причини його змін, але не включає даних (що безпосередньо пов'язані зі статутним капіталу) таких, як: скільки і які акції має підприємство, яка їх ціна та ін.

Тому П(С)БО передбачають розкриття в примітках до фінансових звітів призначення та умови використання кожного елементу власного капіталу, крім статутного капіталу.

Акціонерні товариства зобов'язані наводити в Примітках до фінансових звітів таку інформацію:

- 1) загальну кількість та номінальну вартість акцій, на які передбачається здійснити передплату;
- 2) загальну кількість та номінальну вартість акцій, на які здійснено передплату в порівнянні із передбаченими величинами;
- 3) загальну суму коштів, одержаних у ході передплати на акції, у такому вигляді:
 - усі грошові кошти, внесені як плата за акції, із зазначенням кількості акцій;
 - вартісна оцінка майна, внесеного як плата за акції, із зазначенням кількості акцій.
 - загальну суму іноземної валюти, внесеної як плата за акції, із зазначенням кількості акцій та курсу, за яким валюту зараховано в обліку.
- 4) акції в складі статутного капіталу за окремими типами й категоріями:
 - кількість випущених акцій із зазначенням неоплаченої частини статутного капіталу;
 - номінальна вартість акцій;
 - зміни протягом звітного періоду в кількості акцій, що перебувають в обігу;
 - права, привілеї та обмеження, пов'язані з акціями, у тому числі обмеження щодо розподілу дивідендів та повернення капіталу;
 - акції, що належать самому товариству, його дочірнім і асоційованим підприємствам;
 - перелік засновників і кількість акцій, якими вони володіють;

- кількість акцій, що перебувають у власності членів виконавчого органу, та перелік осіб, частки яких у статутному капіталі перевищують 5%;
 - акції, зарезервовані для 5) накопичену суму дивідендів, не сплачену за привілейованими акціями;
- б) суму, включену (або не включену) до складу зобов'язань, коли дивіденди були передбачені, але формально не затверджені [85].

Усі інші підприємства наводять у Примітках до фінансових звітів інформацію про:

- розподіл часток статутного капіталу між власниками;
- права, привілеї або обмеження щодо цих часток;
- зміни в складі часток власників у статутному капіталі.

Зрозумілість Звіту про власний капітал обмежується наявними рядками, за якими не вказані можливі операції зміни в капіталі. Це має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку така побудова звіту забезпечує певну свободу дій в заповненні Звіту суб'єктом господарювання та відокремлення операцій за суттю.

З іншого ускладнює заповнення звіту через відсутність детальних пояснень щодо операцій, які можуть відобразитися в цих рядках. Крім того, це ускладнює роботу особам, що проводять перевірку фінансової звітності підприємства (в тому числі в разі проведення аудиторського аудиту). За таких умов, доцільним було б здійснити детальнішу розшифровку в П(С)БО таких рядків.

Висновки до розділу 2

1. Бухгалтерський облік статутного капіталу починається з моменту реєстрації підприємства в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) і припиняється в день виключення підприємства з реєстру в результаті завершення діяльності (у випадку реорганізації, ліквідації).

Порядок і джерела формування статутного капіталу залежить від типу підприємства і форми власності, на базі якого воно функціонує.

Згідно із Законом України «Про господарські товариства» внесками учасників та засновників товариства можуть бути:

- будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності;
- цінні папери;
- право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, устаткуванням,
- інші майнові права (у тому числі інтелектуальну власність);
- грошові кошти, у тому числі в іноземній валюті.

Облік формування статутного капіталу ведеться на рахунку 40 «Статутний капітал». Залишок за кредитом рахунка «Статутний капітал» повинен відповідати сумі статутного капіталу, зафіксованого в статуті й установчих документах.

За допомогою попередньої кореспонденції рахунків Дебет рахунку 46 «Неоплачений капітал» та Кредит рахунку 40 «Статутний капітал», яка здійснюється на підставі установчих документів підприємства, у бухгалтерському обліку відображається інформація про право цього підприємства на отримання від його засновників (учасників) внесків у грошовій або майновій формі до статутного капіталу.

2. Розмір статутного капіталу підприємства в процесі його господарської діяльності може змінюватися. Всі зміни розміру статутних капіталів на державних підприємствах у бухгалтерському обліку знаходять відображення безпосередньо на рахунку «Статутний капітал».

Джерелами збільшення розміру статутного капіталу акціонерного товариства можуть бути:

- додаткові внески (вклади), якими можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також

інші майнові права (у тому числі права на інтелектуальну власність), грошові кошти, у тому числі в іноземній валюті;

- реінвестиція дивідендів;
- індексація основних засобів.

Шляхами зменшення статутного капіталу акціонерного товариства є:

- анулювання раніше викуплених товариством акцій та зменшення їх загальної кількості;
- зменшення номінальної вартості акцій.

3. Головним джерелом інформації щодо операцій з руху власного капіталу і статутного капіталу зокрема є форма № 4 фінансової звітності «Звіт про власний капітал». Звіт про власний капітал – звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Його метою є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про стан та рух власного капіталу підприємства на певну дату.

Зрозумілість Звіту про власний капітал обмежується наявними рядками, за якими не вказані можливі операції зміни в капіталі. Це має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку така побудова звіту забезпечує певну свободу дій в заповненні Звіту суб'єктом господарювання та відокремлення операцій за суттю.

З іншого ускладнює заповнення звіту через відсутність детальних пояснень щодо операцій, які можуть відобразитися в цих рядках. Крім того, це ускладнює роботу особам, що проводять перевірку фінансової звітності підприємства (в тому числі в разі проведення аудиторського аудиту). За таких умов, доцільним було б здійснити детальнішу розшифровку в П(С)БО таких рядків.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА АУДИТУ Й АНАЛІЗУ СТАТУТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

3.1. Організація внутрішнього аудиту статутного капіталу

Проведення внутрішнього аудиту статутного капіталу є важливим як в інтересах власників, інвесторів, інших вкладників у підприємство, так і будь-яких інших користувачів фінансової інформації, потенційних інвесторів з метою забезпечення мінімальних гарантій щодо достовірності, реальності, повноти і законності наведеної інформації.

Суб'єкти господарювання починають свою господарську діяльність при первинному накопиченні капіталу, так як він є необхідною умовою для фінансування господарської діяльності. Стартовий капітал потрібен для безпосереднього формування активів нового підприємства і створення можливостей для початку його господарської діяльності. На відміну від інших джерел власного капіталу, статутний капітал є відносно стабільною величиною, що забезпечує підприємству юридичну можливість існування.

Статутний капітал створюється товариствами з обмеженою відповідальністю, повними товариствами, товариствами з додатковою відповідальністю, командитними товариствами та іншими комерційними підприємствами. В обов'язковому порядку створюється він і акціонерним товариством. Причому лише в товариствах даного виду статутний капітал розподілений на певну кількість акцій.

Ефективність внутрішнього аудиту операцій зі статутним капіталом зумовлена, в першу чергу, раціональною організацією його проведення. Як зазначає В.П. Пантелєєв: "Проблемна сфера організації внутрішньогосподарського аудиту полягає у розпорошених зусиллях підрозділів аудиту, тобто відсутності належної їх координації, несвоєчасному проведенні контрольних заходів, недостатньому контролю одних і надмірному контролю інших об'єктів" [14, 22].

Організація здійснення аудиту – це встановлені вищим органом управління порядок і прийоми виконання певної роботи суб'єктами аудиту при узгодженні їх зусиль і способів дій з метою забезпечення максимальної ефективності використання праці суб'єктів аудиту при виконанні поставлених завдань [3, 15].

Отже, як першочерговий етап, організація внутрішнього аудиту статутного капіталу повинна включати визначення суб'єктів, які здійснюють контроль, та їх функціональних обов'язків (ДОДАТОК А).

Суб'єктів внутрішнього аудиту статутного капіталу можна розділити на дві групи: 1) суб'єкти аудиту, визначені законодавчо; 2) суб'єкти аудиту, створені за власною ініціативою. До повноважень кожного з суб'єктів входить набір визначених контрольних функцій, що повинні бути закріплені у відповідних внутрішніх розпорядчих документах з метою забезпечення своєчасного на належного виконання суб'єктами аудиту своїх обов'язків.

Здійснення аудиту досить часто представляється у вигляді певної послідовності етапів, кожен з яких передбачає сукупність здійснюваних процедур.

Проте у будь-якому випадку дії, що здійснює контролер під час перевірки, свідчать про постійну необхідність інформації. Сукупність документів, з якими має справу контролер складають інформаційне забезпечення процесу проведення внутрішнього аудиту (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Класифікація інформаційного забезпечення внутрішнього аудиту статутного капіталу

Інформація, отримана в результаті аудиту є основою для прийняття управлінських рішень. У зв'язку з цим важливим є точність, достовірність, на-

дійність та своєчасність такої інформації. Сьогодні на українських підприємствах досить рідко можна зустріти належним чином створену систему внутрішнього аудиту, найчастіше вона представлена виділенням окремого відділу внутрішнього аудиту або взагалі відсутня. Проте побудова будь-якої системи аудиту передбачає застосування принципів аудиту, що дозволить отримувати достовірні та об'єктивні результати та забезпечить повне використання мети та завдань аудиту операцій зі статутним капіталом.

Серед сучасників дослідників у сфері внутрішнього аудиту можна виділити Бутинець Ф.Ф., який стверджує, що загальне визнання принципів аудиту залежить від того, наскільки вони відповідають трьом критеріям: доцільності, об'єктивності та здійсненності [3, 25].

Застосування принципу вважається доцільним, якщо інформація за результатами аудиту має сенс і принесе користь суб'єктам аудиту і користувачам його результатів:

– об'єктивним, якщо на результати аудиту не впливають особисті думки або оцінки суб'єкта аудиту. Об'єктивність має на увазі професійність, перевіряємість та відповідність реальній дійсності;

– здійсненим принципом, якщо його реалізація не викликає надмірних складнощів або витрат при його застосуванні [3, 25].

Слід зазначити, що в сучасній економічній літературі, присвяченій дослідженню організації та методології аудиту деякі автори або взагалі не висвітлюють методикау аудиту статутного капіталу, або торкаються доволі опосередковано (при розгляді аудиту формування і використання власного капіталу). Господарські операції, пов'язані з формування та зміною статутного капіталу можна перевірити шляхом попереднього, поточного або оперативного, підсумкового та перспективного аудиту (рис. 3.2).

Поточний або оперативний контроль застосовується в процесі здійснення господарських операцій як працівниками облікових служб, так і іншими працівниками підприємства. Сутність поточного аудиту полягає у відслідковуванні,

встановленні відхилень, порушень та інших причин в ході здійснення операцій, він є безперервним.

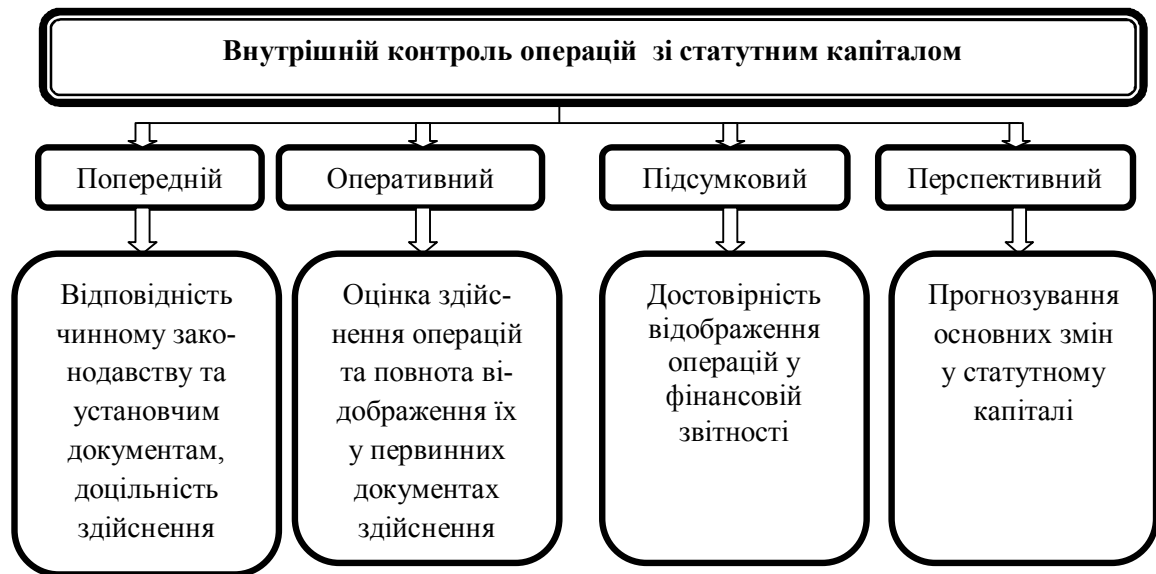

Рис. 3.2. Характеристика внутрішнього аудиту операцій зі статутним капіталом

Оперативною формою аудиту економічних процесів є використання системи первинної бухгалтерської документації. Кожен з таких документів до здійснення відповідної господарської операції підписується колом посадових осіб, які таким чином здійснюють поточний контроль. Підсумковий контроль є найбільш повним і глибоким підходом до вивчення виробничої і фінансової діяльності підприємства. Він дозволяє встановити недоліки попереднього і поточного аудиту. Такий контроль охоплює перевірку правильності і законності проведених господарських операцій на підприємствах, виявляє порушення і зловживання, а також дає можливість розробити заходи щодо усунення недоліків та їх попередження в майбутньому.

Перспективний контроль, в свою чергу, спрямований на прогнозування майбутнього фінансового стану підприємства, структури капіталу, зміни розміру статутного капіталу та корпоративних прав учасників з метою попередження та уникнення негативних наслідків.

Застосування методики передбачає перш за все виокремлення завдань, що стоять перед суб'єктом аудиту. Основними з них є:

- впевнитись, що підприємство зареєстроване згідно з чинним законодавством, установчі документи складені відповідно до чинного законодавства і в них відображений потенціал всебічного розвитку підприємства згідно з предметом і цілями діяльності;
- дотримання законодавчих вимог щодо формування статутного капіталу, видів внесків, їх оцінки, строків та порядку оплати;
- перевірка порядку юридичної реєстрації зміни статутного капіталу;
- дотримання встановлених на підприємстві єдиних методологічних засад ведення обліку та складання звітності щодо операцій зі статутним капіталом;
- виявлення відхилень та порушень у документальному оформленні та веденні обліку операцій зі статутним капіталом;
- встановлення своєчасності проведення розрахунків із засновниками [9, 35].

Застосування методичного підходу передбачає розробку елементів, контрольних точок та процедур аудиту (табл. 3.1). Зміст об'єкту, кожного його елементу та контрольної точки, а також способи їх дослідження визначають вибір та послідовність застосування методів, прийомів та процедур аудиту.

Таблиця 3.1

**Відповідність об'єктів, елементів, контрольних точок та
процедур аудиту статутного капіталу**

Предмет аудиту – операції з формування та зміни статутного капіталу			
Об'єкт аудиту	Елементи	Контрольні точки	Процедури
Статутний Капітал (Зареєстрований капітал)	Склад і структура статутного капіталу	Види та кількість акцій	1. Перевірка державної реєстрації випуску акцій. 2. Перевірка відповідності видів і кількості розміщених акцій об'явленим у статуті.
		Номінальна вартість привілейованих акцій	Перевірка дотримання максимально можливої величини номінальної вартості привілейованих акцій у статутному капіталі

Продовження табл. 3.1

	Розмір статутного капіталу	Мінімальний розмір капіталу, встановлений законодавчо	Перевірка дотримання законодавчо встановленого мінімального розміру статутного капіталу
		Зміна величини статутного капіталу	Перевірка обґрунтування зміни величини статутного капіталу і відображення на рахунках бухгалтерського обліку
	Оплата статутного капіталу	Форми оплати	Перевірка обґрунтованості прийнятих форм і відображення операцій на рахунках бухгалтерського обліку
		Строки оплати	Перевірка дотримання строків оплати, передбачених законодавством та статутом

Виділені нами елементи та контрольні точки можуть змінюватись залежно від мети та напрямів аудиту. При цьому кількість контрольних точок не обмежується і знаходиться у залежності від ступеню деталізації елементів. Враховуючи те, що статутний капітал акціонерного товариства складається з певної кількості акцій, контроль передбачає вивчення його складу та структури, тобто видів акцій (або видів вкладів – в інших товариствах), їх кількості та номінальної вартості.

Законодавчими та нормативними актами регулюється не лише можливий склад та структура статутного капіталу, але також його розмір та оплата. Перевірка розміру статутного капіталу обумовлює необхідність аудиту за дотриманням встановлених правил зміни його величини, відповідності чистим активам мінімально допустимого розміру, що у деяких випадках може не дотримуватись.

Система внутрішнього аудиту статутного капіталу повинна бути створена з врахуванням організаційно-правової форми підприємства. Наприклад, у статуті акціонерного товариства, окрім даних інформації про розмір статутного капіталу повинні також міститися умови про категорії акцій, що випускаються товариством, їх номінальну вартість та кількість, права акціонерів тощо. Також необхідно звернути увагу на те, хто може бути учасниками господарських товариств згідно законодавства. Так, наприклад, учасниками повного товариства, повними учасниками командитного товариства можуть бути лише особи, зареєстровані як

суб'єкти підприємництва. Крім того, документів необхідно враховувати, що законодавством встановлені різні форми відповідальності для кожної організаційно-правової форми [9, 36].

Таким чином, вже на етапі створення підприємства закладаються основи для раціональної організації аудиту шляхом визначення в установчих документах умов передачі майна, участі в діяльності, розподілу між учасниками прибутків та збитків, управління діяльністю юридичної особи, виходу засновників (учасників) з його складу.

Організація обліку статутного капіталу також має вагоме значення при проведенні аудиту. У положенні про облікову політику особливу увагу необхідно звернути на такі питання: оцінка внесків, порядок відображення в обліку операцій з формування та зміни статутного капіталу, порядок розподілу прибутку та виплати дивідендів, організація синтетичного та аналітичного обліку статутного, неоплаченого та вилученого капіталу, форми внутрішньої звітності щодо руху статутного капіталу тощо.

Для виконання завдань, поставлених перед контролером, він може застосовувати як документальні, так і фактичні прийоми аудиту.

Особливим методом аудиту при перевірці операцій зі статутним капіталом виступає інвентаризація, що є не лише необхідною для підтвердження показників фінансової звітності, але й обов'язковою згідно Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Фактичне надходження внесків засновників перевіряється на підставі первинних документів і записів в регістрах по рахунку 46. Дебетове сальдо по цьому рахунку показує заборгованість засновників (учасників) по внесках до статутного капіталу.

При цьому контролеру слід перевірити своєчасність погашення заборгованості по внесках до статутного капіталу і реальність дебетового сальдо. Результати перевірки доцільно оформлювати у вигляді наступного робочого документу.

Проведення інвентаризації статутного капіталу дозволить підтвердити сальдо по аналітичному обліку за кожним учасником, а також перевірити величину фактичної заборгованості засновників (учасників) по внесках до статутного капіталу, реально вивчити обґрунтованість сум, що обліковуються на рахунках, встановити терміни виникнення зобов'язань підприємства перед власниками, реальність часток у статутному капіталі та їх власників. Проведення інвентаризації статутного капіталу є доцільним в перший рік діяльності підприємства; на кінець кожного звітного періоду та після зміни розміру статутного капіталу.

Важливим етапом є також перевірка відповідності вартості чистих активів величині статутного капіталу. Виконання цієї вимоги є однією з умов функціонування підприємства, а також правового та економічного захисту інтересів кредиторів.

З цією метою перевіряється дотримання обов'язкової вимоги про перевищення або рівність величини чистих активів підприємства над розміром статутного капіталу.

Якщо аудитор виявить, що величина чистих активів згідно з даними річного звіту виявилась меншою, ніж зареєстрований статутний капітал, необхідно повідомити про це керівництво підприємства та провести відповідне зменшення статутного капіталу, зареєструвавши зміни у встановленому законом порядку.

Здійснення внутрішнього аудиту статутного капіталу вимагає відповідного оформлення результатів перевірки, які можуть бути використані не лише керівництвом суб'єкта господарювання і його структурних підрозділів, але і власниками, і акціонерами, інвесторами, а також іншими зацікавленими особами та організаціями.

Отже, реалізація організаційно-методичного механізму внутрішнього аудиту статутного капіталу повинна включати такі елементи: визначення мети та завдань аудиту, пошук інформаційних джерел та методів аудиту (рис. 3.3).

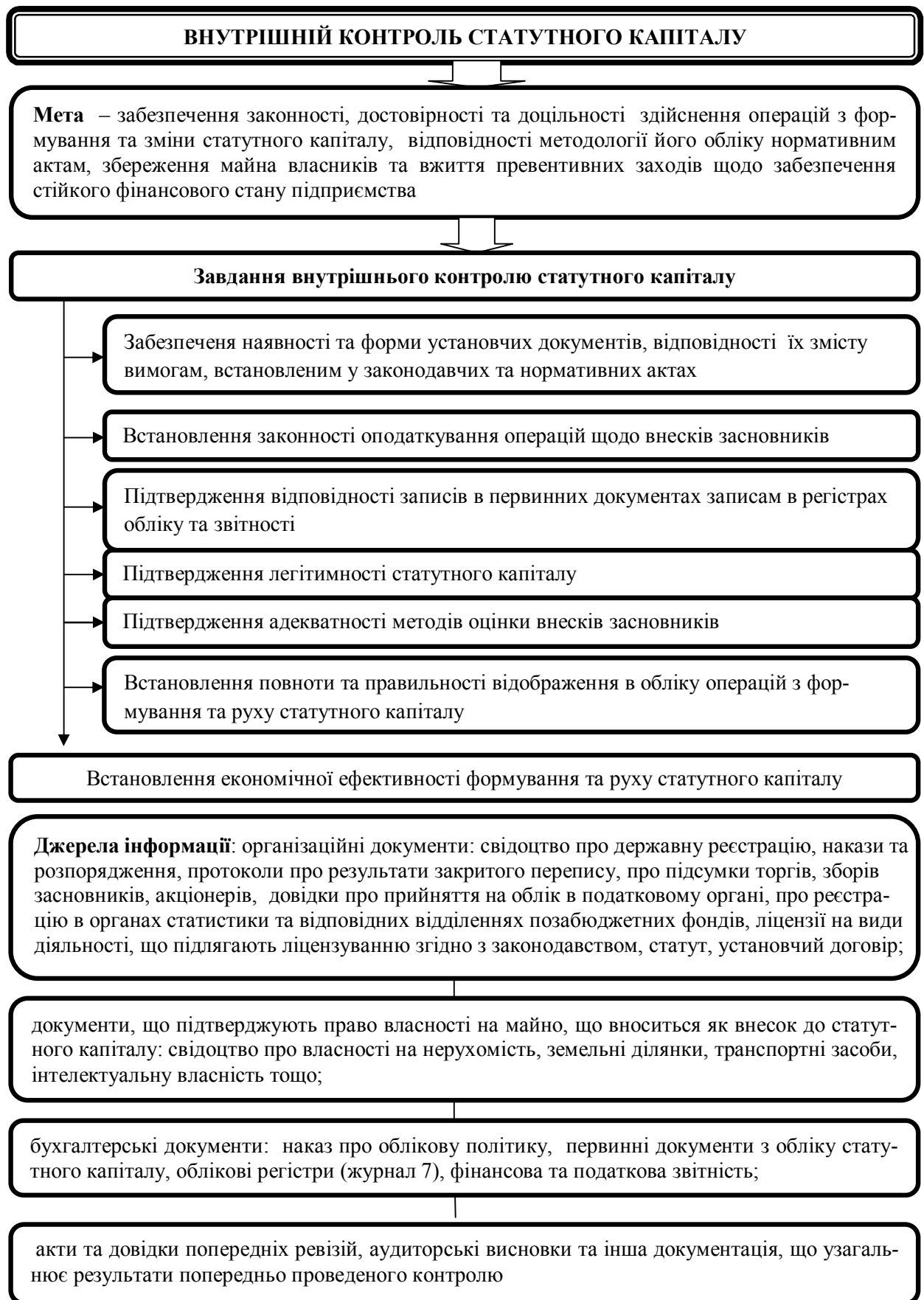

Рис. 3.3.1. Організаційно-методичний механізм внутрішнього контролю статутного капіталу

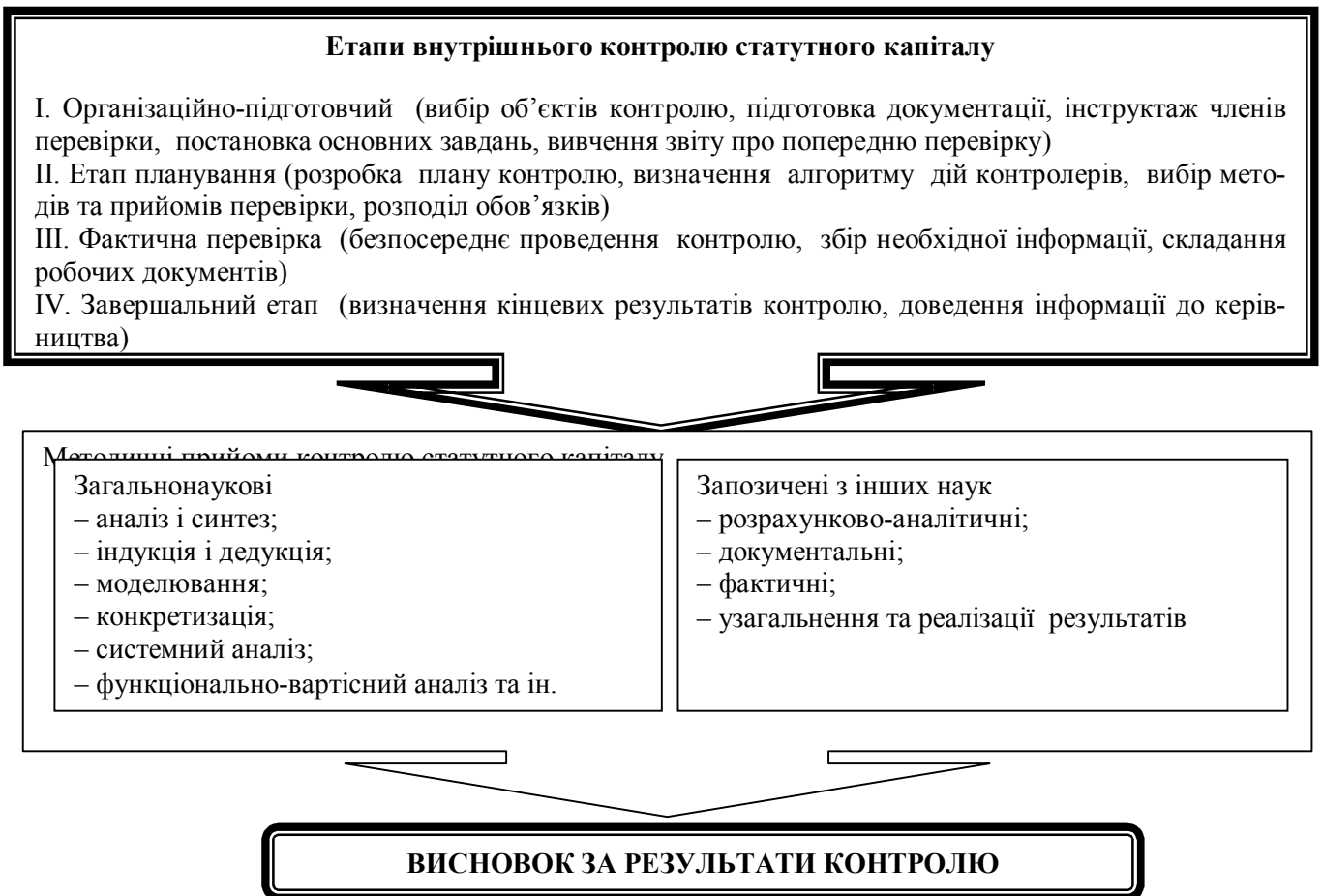

Рис. 3.3.2. Організаційно-методичний механізм внутрішнього контролю статутного капіталу

Виконання процедур узгодження інформації щодо стану та руху статутного капіталу у розрізі виявлених елементів та контрольних точок за допомогою наведених прийомів буде сприяти формуванню достовірної та якісної інформації щодо надійності діючих систем бухгалтерського обліку та внутрішнього аудиту.

Крім того, виділені процедури та етапи, спрямовані на підвищення організаційно-методичного та якісного рівня проведення внутрішнього аудиту статутного капіталу, розробку рекомендацій щодо підвищення ефективності господарювання, а також інтенсифікації процесу аудиту в цілому. Система внутрішнього аудиту повинна бути спрямована на створення інформаційної структури на підприємстві таким чином, щоб забезпечувати стійкий фінансовий стан підприємства, якісний рівень корпоративного управління, визначити несприятливі тенденції

внутрішнього розвитку підприємства і умов зовнішнього середовища та розглянути можливі альтернативні рекомендації щодо її подолання.

3.2. Аналіз показників фінансової стійкості

Фінансовий стан підприємства значною мірою залежить від раціональності формування джерел фінансування, тобто від того, які кошти має підприємство у своєму розпорядженні, кому підприємство зобов'язане за ці кошти і куди вони вкладені.

Тому аналізу джерел формування капіталу необхідно приділяти належну увагу. Класифікацію капіталу зображено на рисунку 3.4.

Рис. 3.4. Класифікація капіталу

Характеристика співвідношень між власним та позиковим капіталом і розкриває сутність фінансового стану підприємства.

Необхідність у власному капіталі зумовлюється вимогами самофінансування. Під самофінансуванням слід розуміти фінансування за рахунок заробленого підприємством прибутку. Власний капітал є основою самостійності

і незалежності підприємства. Але необхідно враховувати, що фінансування лише за рахунок власних коштів не завжди вигідно для підприємств, зокрема в тих випадках, якщо виробництво має сезонний характер. Тоді в окремі періоди часу на рахунках у банку будуть накопичуватися великі суми коштів, а в інші періоди підприємство відчуватиме їх нестачу. Окрім того, необхідно мати на увазі, що якщо ціни на фінансові ресурси невисокі, а підприємство може забезпечити вищий рівень віддачі на вкладений капітал (чим платить за кредитні ресурси), то, залучаючи в свій оборот позикові кошти, воно може підвищити рентабельність власного (позикового) капіталу [90, 287].

У той же час, якщо кошти підприємства сформовані в основному за рахунок короткострокових кредитів та кредиторської заборгованості, то його фінансовий стан буде нестійким, тому що з цими коштами необхідна постійна оперативна робота, спрямована на контроль за своєчасним поверненням їх і на залучення в оборот на нетривалий час інших коштів.

Оскільки в теперішній час «ціна» такого важливого для підприємств джерела формування капіталу, як кредити банків, зростає, то постає питання про доцільність користування банківськими кредитами. Для вирішення питання про доцільність використання кредитів банку необхідно розраховувати величину вибору від реалізації, величину чистого прибутку, а також рівень рентабельності майна (прибуток, одержаний з кожної гривні, вкладеної в майно) та рентабельності власних коштів у двох варіантах:

I варіант – з використанням кредитів банку;

II варіант – без використання кредитів банку.

Порівняння одержаних показників I-о та II-о варіантів дасть відповідь на питання економічної доцільності використання кредитів банку. Залучення кредитів банку буде раціональним лише в тому разі, якщо процентна ставка на них буде нижчою, ніж рентабельність вкладеного капіталу [104, 117].

Практично, безоплатним джерелом коштів для підприємств є кредиторська заборгованість.

При розрахунках з постачальниками та підрядчиками плата за тимчасове користування коштами кредиторів, як правило, не стягується: якщо згідно з договором передбачена оплата через «*n*» днів після одержання (відвантаження) продукції, значить підприємство-покупець одержало безвідсотковий кредит на строк «*p*» днів. Деякі підприємства широко використовують таку можливість. Насправді, що більший строк має заборгованість, то менший її реальний розмір з урахуванням інфляційних процесів. Але щодо кредитоспроможності, недотримання встановлених договором строків оплати – погана практика, оскільки потенційні кредитори можуть негативно вирішити питання про надання нового кредиту.

Таким чином, від того, наскільки оптимальним буде співвідношення власного і позикового капіталів, якою буде «ціна» останнього, значною мірою залежить фінансовий стан підприємства. Аналіз структури власних і позикових коштів, їх співвідношення дає можливість оцінити рівень раціональності формування джерел фінансування діяльності підприємства, його ринкової стійкості. А це вкрай важливо для постачальників ресурсів, зокрема для банків, при вивченні фінансового ризику і для самого підприємства при визначенні перспективного варіанта організації фінансів та формуванні фінансової стратегії.

Основним завданням аналізу джерел коштів підприємства є вивчення та оцінка:

- змін, що відбулися в структурі всіх джерел коштів і, зокрема, в структурі власного та позикового капіталу, в наявності власних оборотних коштів та їх частки в сумі власних коштів та в матеріальних оборотних коштах на кінець звітного періоду порівняно з його початком;
- раціональності формування структури джерел коштів;
- «ціни» джерел коштів;
- показників, що характеризують ринкову стійкість підприємства.

Інформацію про розмір власних джерел коштів подано в I розділі пасиву

балансу, а дані про позикові кошти - короткострокові та довгострокові зобов'язання - відповідно, у III та IV розділах (ДОДАТОК Б).

Для аналізу змін структури джерел усіх коштів підприємства визначають питому вагу власних та позикових коштів у загальній їх сумі на початок та кінець звітного періоду й одержані показники порівнюють.

Результати аналізу джерел капіталу повинні показати, на якому переважно капіталі працює підприємство – власному чи позиковому, чи не прихований у структурі, що склалася, ризик для інвесторів, чи ця структура сприятлива для ефективного використання капіталу.

Із таблиці 3.2 видно, що за звітний період капітал підприємства зменшився на 1423,2 тис. грн. Це відбулося на 33,4% ($475,8 : 1423,2 \times 100$) – за рахунок власного капіталу і на 66,6% ($974,4 : 1423,2 \times 100$) – за рахунок позикового капіталу.

Частка власного капіталу на кінець року збільшилась на 3,9 % і становить 75 %, позикового – зменшилась на 3,9 % і становить 25 % (рис. 3.5).

Таблиця 3.2

Структура джерел коштів ПП «Галичпромгруп»

Джерела коштів	На початок 2012 року		На кінець 2012 року		Відхилення (+, -)	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Власний капітал	10608,5	71,1	10132,7	75	-475,8	+ 3,9
Позиковий капітал	4318,7	28,9	3371,3	25	-947,4	-3,9
Капітал підприємства	14927,2	100,0	13504,0	100,0	-1423,2	-

Оцінка змін, які відбулися в структурі капіталу, може бути різною як для інвесторів, так і для підприємств. Так, для інвесторів, зокрема для банків, більш надійною є ситуація, якщо частка власного капіталу у клієнтів більш висока, оскільки це виключає фінансовий ризик.

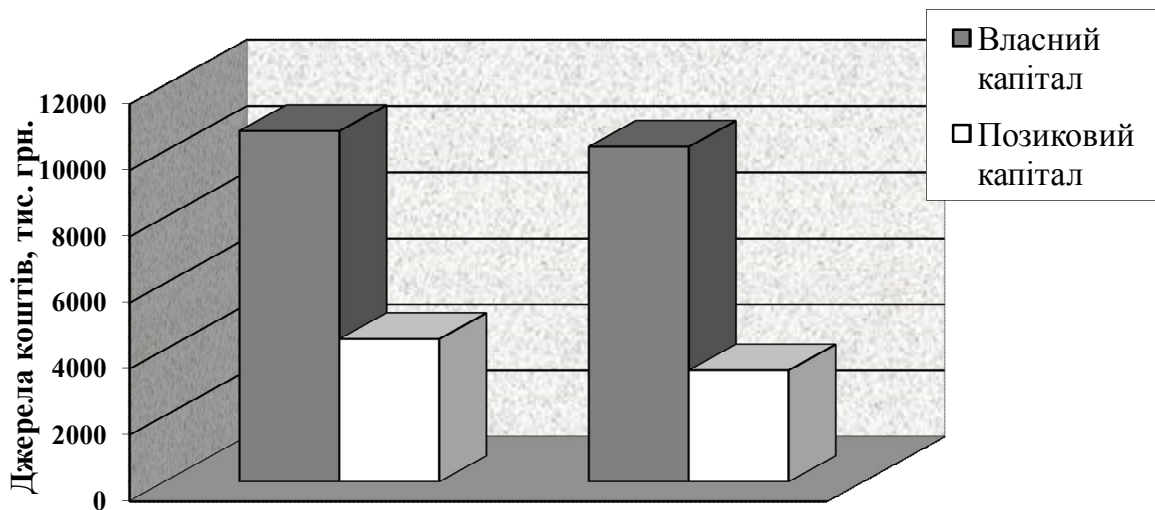

Рис. 3.5. Структура джерел коштів ПП "Галичпромгруп"

Структура капіталу підприємства, що аналізується, не несе в собі великого ризику для інвесторів, оскільки підприємство працює переважно на власному капіталі, питома вага якого на кінець періоду дещо зростає.

Для вирішення питання щодо забезпечення підприємства власними коштами розраховується коефіцієнт забезпечення власними коштами (Кз.к.). Цей показник обчислюють як відношення різниці між обсягами власного капіталу і фактичною вартістю необоротних активів до фактичної вартості наявних у підприємстві оборотних коштів.

Значення цього коефіцієнта повинно бути більше ніж 0,1.

На початку року *Кз.к.* становив:

$$Kз.к. = \frac{10608,5 - 9119,6}{5805} = 0,26.$$

На кінець року:

$$Kз.к. = \frac{10132,7 - 8448,0}{4854} = 0,35.$$

Як видно, і на початок і на кінець року коефіцієнт забезпечення власними коштами значно вищий від 0,1.

Для підприємств, які працюють в умовах розвинутих ринкових відносин, нормальним явищем, що забезпечує достатньо стабільний стан фінансів для інвесторів і кредиторів, вважається відношення власного капіталу до його загальної суми на рівні 60 %. У цьому разі ризик кредиторів зводиться до мінімуму, оскільки, продавши майно, сформоване за рахунок власного капіталу, підприємство зможе погасити свої боргові зобов'язання навіть тоді, коли частина майна, в яку вкладено позикові кошти, буде знецінена.

Відношення власних джерел до їх загальної суми називають коефіцієнтом фінансової незалежності (автономії) (*Кф.н.*) (3.1).

$$Kф.н = \frac{\text{Джерела власних і прівняних до них коштів}}{\text{Валюта балансу}} \quad (3.1)$$

Цей коефіцієнт є одним з важливих показників, що характеризують ринкову стійкість підприємства. Теоретичне значення *Кф.н.* – не менше 0,5.

Коефіцієнт фінансової незалежності – наріжний камінь аналізу ділової активності спільних, малих, середніх, акціонерних та інших підприємств, оскільки характеризує інтереси засновників, власників акцій та кредиторів.

На Заході економісти вважають, що коефіцієнт незалежності бажано підтримувати на достатньо високому рівні. Це дає можливість забезпечити стабільну структуру капіталу. Саме такій структурі віддають перевагу інвестори та кредитори.

Найбільш поширеною є думка, що питома вага власного капіталу має бути достатньо високою, на рівні 60%. Вважається, що в підприємство з високою часткою власного капіталу кредитори вкладають більше коштів, оскільки воно з більшою ймовірністю може погасити борги за рахунок власних коштів. Навпаки, японським корпораціям властива висока питома вага залученого капіталу, майже 80%. Оскільки джерелами формування ресурсів корпорації в Японії в основному виступають банки, то високий рівень концентрації залученого капіталу свідчить

про рівень довіри до корпорації з боку банків, а отже, про її фінансову надійність [12, 55].

Питома вага власного капіталу для промислових підприємств України має бути достатньо високою, особливо в умовах майже повної відсутності в країні довготермінового кредитування. Вважаємо, що власним капіталом мають покриватися всі необоротні активи підприємства і ті оборотні активи, які необхідні для безперебійного функціонування.

На практиці питання оптимального співвідношення власного і позикового капіталу не вирішується однозначно. Кожне підприємство визначає його у взаємозв'язку зі структурою основного й оборотного капіталу, швидкістю оборотності оборотних коштів та інших показників.

До показників, які характеризують ринкову стійкість підприємства, відносять ще [104, 344]:

- коефіцієнт фінансової стійкості;
- коефіцієнт фінансової залежності;
- плече фінансового важеля.

Коефіцієнт фінансової стійкості ($K_{ф.с.}$) визначають як відношення власного капіталу до залученого (3.2):

$$K_{ф.с.} = \frac{\text{Власний капітал}}{\text{Залучений капітал}} \quad (3.2)$$

Значення коефіцієнта повинне бути більшим 1.

Коефіцієнт фінансової залежності ($K_{ф.з.}$) - це відношення загального капіталу до позикового (3.3).

$$K_{ф.з.} = \frac{\text{Загальний капітал}}{\text{Позиковий капітал}} \quad (3.3)$$

Він характеризує залежність і підприємства від позикового капіталу. Він показує, яка сума загальної вартості майна підприємства припадає на 1 грн. власних коштів. Рекомендоване значення показника більше 2,0.

Плече фінансового важеля або коефіцієнт фінансового ризику (*Кф.р.*), - це відношення позикового капіталу до власного (3.4).

$$Кф.р. = \frac{\text{Позиковий капітал}}{\text{Власний капітал}} \quad (3.4)$$

Це найвагоміший показник, який свідчить про фінансову незалежність (автономність) підприємства від залучення позикових коштів. Він показує, скільки позикових коштів залучає підприємство на 1 грн. власного капіталу.

Оптимальне значення *Кф.р.* - 0,3 - 0,5. Критичним значенням цього коефіцієнта вважається одиниця. Однак економісти вважають, що при високих показниках оборотності оборотних коштів критичне значення коефіцієнта може перевищувати одиницю без істотних наслідків для ринкової стійкості.

Аналіз показників ринкової стійкості проводиться методом порівняння їх значень на кінець періоду, що аналізується, з його початком (табл.3.3).

Таблиця 3.3

Показників ринкової стійкості ПП «Галичпромгруп»

Показники	Розрахунок (за рядками ф. 1"Баланс")	На початок 2012 року	На кінець 2012 року	Відхилення (+,-)
Коефіцієнт фінансової незалежності	р.380 / р. 640	0,71	0,75	+0,04
Коефіцієнт фінансової стійкості	р. 380 / (р. 480+ р. 620)	2,46	3,0	+0,54
Коефіцієнт фінансової залежності	р. 640 / р. 380	1,41	1,33	-0,08
Плече фінансового важеля (коефіцієнт фінансового ризику)	(р. 480 + р. 620) / р. 380	0,45	0,33	-0,12

Як свідчать дані таблиці 3.3, частка власного капіталу має тенденцію до зниження. За звітний період вона збільшилась на 0,04. Хоча в цілому відбулося зниження темпу приросту власного капіталу: $\left(\frac{10132,7 \times 100}{10608,5} - 100\right) = -4,5\%$; а темп зниження позикового капіталу – $\left(\frac{3371,3 \times 100}{4318,7} - 100\right) = -21,9\%$.

На 0,12 зменшилось плече фінансового важеля і на 0,08 – коефіцієнт фінансової залежності. Це свідчить про підвищення ринкової стійкості і незалежності підприємства від зовнішніх інвесторів.

Висновки до розділу 3

1. Система внутрішнього аудиту статутного капіталу повинна бути спрямована на створення інформаційної структури на підприємстві таким чином, щоб забезпечувати стійкий фінансовий стан підприємства, якісний рівень корпоративного управління, визначити несприятливі тенденції внутрішнього розвитку підприємства і умов зовнішнього середовища та розглянути можливі альтернативні рекомендації щодо її подолання.

Для аналізу змін структури джерел усіх коштів підприємства визначають питому вагу власних та позикових коштів у загальній їх сумі на початок та кінець звітного періоду й одержані показники порівнюють.

Результати аналізу джерел капіталу повинні показати, на якому переважно капіталі працює підприємство – власному чи позиковому, чи не прихований у структурі, що склалася, ризик для інвесторів, чи ця структура сприятлива для ефективного використання капіталу.

Із проведеного аналізу видно, що за звітний період капітал підприємства зменшився на 1423,2 тис. грн. Це відбулося на 33,4% ($475,8 : 1423,2 \times 100$) – за рахунок власного капіталу і на 66,6% ($974,4 : 1423,2 \times 100$) – за рахунок позикового капіталу.

Питома вага власного капіталу для промислових підприємств України має бути достатньо високою, особливо в умовах майже повної відсутності в країні

довготермінового кредитування. Вважаємо, що власним капіталом мають покриватися всі необоротні активи підприємства і ті оборотні активи, які необхідні для безперебійного функціонування.

На практиці питання оптимального співвідношення власного і позикового капіталу не вирішується однозначно. Кожне підприємство визначає його у взаємозв'язку зі структурою основного й оборотного капіталу, швидкістю оборотності оборотних коштів та інших показників.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження сутності статутного капіталу підприємств та методики його відображення в обліку, аудиту й аналізу можна зробити такі висновки:

1. Поняття статутного капіталу логічно замінило в законодавчих актах за останнє десятиріччя поняття статутного фонду. У тексті Господарського Кодексу слова «статутний фонд» в усіх відмінках і числах було замінено словами «статутний капітал».

Розглянуті тлумачення терміну «статутний капітал» свідчать про те, що серед авторів немає єдиної точки зору щодо визначення цього терміну. Тракткування авторів можна поділити на п'ять основних груп, кожна з яких характеризує статутний капітал однобоко:

1. Державні засоби.
2. Стартовий капітал.
3. Джерело інвестування.
4. Номінальна вартість акцій.
5. Максимальний розмір акціонерного капіталу.

У П(С)БО 1 «Вимоги до фінансової звітності», введеного в дію у 2013 році замість терміну «статутний капітал» використовується «зареєстрований капітал». Така характеристика статутного капіталу відповідає поділу власного капіталу на види залежно від ступеня фіксації на зареєстрований і не зареєстрований. Зареєстрований капітал – юридично оформлена, офіційно об'явлена і належним чином зареєстрована частина внесків власників до капіталу підприємства. При цьому зареєстрований капітал включає: статутний капітал, пайовий капітал, інший зареєстрований капітал. Статутний капітал – зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства. Пайовий капітал – сукупність коштів фізичних і юридичних осіб, добровільно розміщених у товаристві для здійснення його господарської

діяльності, а саме: суми пайових внесків членів споживчого товариства, колективного сільськогосподарського підприємства, житлово-будівельного кооперативу, кредитної спілки та інших підприємств, що передбачені установчими документами.

Інший зареєстрований капітал – це зареєстрований капітал інших підприємств, зокрема приватних підприємств, формування якого передбачено в установчих документах.

Зміни внесені міністерством фінансів при відображенні статутного капіталу необхідно врахувати бухгалтерам при складанні квартальної форми звітності «Баланс» за 2013 рік. Хоча при трактуванні терміну статутний капітал знову виникає деяка неузгодженість між П(С)БО та іншими держаними законодавчими актами.

2.Внески засновників можуть бути в таких формах.

1.Речі:

- рухоме майно: обладнання, сировина, продукція, транспортні засоби, техніка,
- меблі, інші матеріальні цінності, які можна вільно переміщувати у просторі;
- нерухоме майно: будинки, квартири, споруди, земельні ділянки, інші об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їхнього знецінення та зміни їх призначення.

2.Гроші: національна, іноземна валюта.

3.Цінні папери: акції, облігації, ощадні, інвестиційні сертифікати, тощо.

4.Майнові права:

- корпоративні права: частка в статутному капіталі іншого суб'єкта;
- речові права: права користування будинками, спорудами;
- приміщеннями, транспортними засобами, природними ресурсами;
- права на об'єкти інтелектуальної власності: майнові права на торгові марки,
- винаходи, корисні моделі, комп'ютерні програми, інші об'єкти визначені законом;

– зобов'язальні права: право вимоги учасника до іншого суб'єкта [45, 3].

Не можуть бути внеском до статутного капіталу:

- бюджетні кошти, кошти одержані в кредит та під заставу;
- векселі до статутного капіталу господарського товариства;
- облігації (розміщення підприємством для формування і поповнення свого статутного капіталу);
- боргові емісійні цінні папери (для оплати акцій АТ), емітент, яких – засновник цього АТ;
- особисті немайнові права інтелектуальної власності;
- земельні ділянки, призначені для ведення особистого селянського господарства та товарного сільськогосподарського виробництва (заборона діє поки не наберуть чинності закони про державний земельний кадастр та про ринок земель);
- майно, вилучене з цивільного обігу на території України.

Грошова оцінка вкладу учасника господарського товариства (ТзОВ і ТзДВ) здійснюється за згодою учасників товариства, а у випадках, встановлених законом, вона підлягає незалежній експертній перевірці.

В обліку необхідно спочатку відобразити надходження активів від засновників як внесків до статутного капіталу кредиторів. Облік формування статутного капіталу ведеться на рахунку 40 «Статутний капітал». Залишок за кредитом рахунка «Статутний капітал» повинен відповідати сумі статутного капіталу, зафіксованого в статуті й установчих документах.

На думку деяких науковців на етапі формування внесків до статутного капіталу статутний капітал ще не затверджений установчими документами, а тому, спочатку внески відображаються як інший додатковий капітал чи заборгованість кредиторам.

Вважаємо, що обгрунтованішим є позиція щодо відображення формування статутного капіталу за допомогою бухгалтерського запису Д-т 46 «Неоплачений капітал» К-т 40 «Статутний капітал». Така кореспонденція здійснюється на підставі установчих документів підприємства, у бухгалтерському обліку відо-

бражається інформація про право цього підприємства на отримання від його засновників (учасників) внесків у грошовій або майновій формі до статутного капіталу.

3. Відповідно до Податкового кодексу господарська операція, яка передбачає внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою, є прямою інвестицією. Податковий кодекс України прирівнює операції з отримання необоротних активів як внесок до статутного фонду до придбання.

Задекларувати податковий кредит при таких операціях дозволено, якщо виконуються три умови:

- основні засоби планують використовувати в оподатковуваних операціях;
- у межах господарської діяльності підприємства;
- від засновника отримано податкову накладну.

Отже, вхідний ПДВ у вартості отриманих від засновника основних засобів прямує до податкового кредиту в загальному порядку. При цьому Податковий кодекс не прив'язує право на податковий кредит до грошового розрахунку. Водночас думка податкової на це питання є дещо іншою: «Оскільки платник податку – емітент при отриманні від платника податку – засновника майна як внеску до статутного фонду не розраховується за таке майно коштами, а передає в обмін корпоративні права, то підстави для декларування бюджетного відшкодування за такою операцією відсутні». Тобто право на податковий кредит є, а ось заявити такі суми до бюджетного відшкодування, на думку податківців, підприємство не може. Ми не поділяємо позиції контролерів стосовно відсутності в платника права на бюджетне відшкодування таких сум.

При переданні (внесенні) до статутного капіталу майна відбувається перехід права власності на таке майно, що відповідає визначенню постачання товарів, наведеному в Податковому кодексі.

Оскільки і постачальник, і покупець є платниками ПДВ, то постачальник виписує податкову накладну, а покупець має право на відображення такої податкової накладної у складі податкового кредиту з ПДВ.

4. При формуванні статутного капіталу можуть виникнути такі проблеми:

- якщо статутний фонд формується за рахунок грошових коштів, потрібно дуже ретельно підходити до вибору банківської установи, в якій згодом буде відкрито поточний рахунок для формування статутного фонду товариства, щоб строки відкриття такого рахунку або документи, необхідні для цього не були несподіванкою;
- якщо статутний фонд формується за рахунок майнових внесків, слід детально зазначити в акті приймання-передачі майно, яке вноситься до статутного фонду, та його грошову оцінку засновниками, що повинна більш-менш відповідати дійсності;
- якщо засновником товариства є юридична особа-нерезидент, необхідно передбачити наперед всі можливі проблеми: як буде ввозитися майно, внесене засновником до статутного фонду, які при цьому будуть сплачені митні чи податкові платежі, які документи засновника треба легалізувати для здійснення державної реєстрації товариства та відкриття його поточного рахунку тощо.

Внеском до статутного капіталу можуть бути цінні папери, які вносяться в обмін на корпоративні права, емітовані таким платником податку. Таке внесення є прямою інвестицією, сума якої не враховується при визначенні об'єкта оподаткування у складі доходу такого платника податку – емітента.

Податковим кодексом визначено, що під терміном «витрати» слід розуміти суму коштів або вартість майна, сплачену (нараховану) платником податку продавцю (у т. ч. емітенту під час розміщення) цінних паперів або інших, ніж цінні папери, корпоративних прав, як компенсація їх вартості.

Отже, операція з внесення цінних паперів до статутного фонду платника податку є прямою інвестицією, а не придбанням таких цінних паперів, тобто платник податку – емітент корпоративних прав, який отримав цінні папери як внесок до статутного фонду, не враховує вартість отриманих цінних паперів у

складі витрат на придбання цінних паперів при визначенні фінансового результату від операцій з цінними паперами.

5. Головним джерелом інформації щодо операцій з руху власного капіталу і статутного капіталу зокрема є форма № 4 фінансової звітності «Звіт про власний капітал». Звіт про власний капітал – звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Його метою є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про стан та рух власного капіталу підприємства на певну дату.

Зміст та форма Звіту про власний капітал, а також загальні вимоги до розкриття інформації щодо змін у власному капіталі підприємства визначаються тепер П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Норми П(С)БО 1 стосуються звітів про власний капітал підприємств, організацій та інших юридичних осіб усіх форм власності, крім банків та бюджетних установ.

Для малих підприємств не передбачено складання такого звіту.

Затвердження форми фінансового Звіту про власний капітал відбулося з 1999 року та то сьогоднішніх днів він не зазнавав змін, що може говорити про достатньо зрозумілу форму Звіту та відносну простоту заповнення. Поряд з цим, Звіт про власний капітал, незважаючи на свою аналітичність (деталізує дані форми № 1 «Баланс» (Звіт про фінансовий стан)) не містить всієї інформації, яка необхідна користувачам. Так, інформація про власний капітал, що наводиться в Звіті про власний капітал, дозволяє з'ясувати основні причини його змін, але не включає даних (що безпосередньо пов'язані зі статутним капіталу) таких, як: скільки і які акції має підприємство, яка їх ціна та ін.

Зрозумілість Звіту про власний капітал обмежується наявними рядками, за якими не вказані можливі операції зміни в капіталі. Це має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку така побудова звіту забезпечує певну свободу дій в заповненні Звіту суб'єктом господарювання та відокремлення операцій за суттю.

З іншого ускладнює заповнення звіту через відсутність детальних пояснень щодо операцій, які можуть відобразитися в цих рядках. Крім того, це

ускладнює роботу особам, що проводять перевірку фінансової звітності підприємства (в тому числі в разі проведення аудиторського аудиту). За таких умов, доцільним було б здійснити детальнішу розшифровку в П(С)БО таких рядків.

6.

Для аналізу змін структури джерел усіх коштів підприємства визначають питому вагу власних та позикових коштів у загальній їх сумі на початок та кінець звітного періоду й одержані показники порівнюють.

Результати аналізу джерел капіталу повинні показати, на якому переважно капіталі працює підприємство – власному чи позиковому, чи не прихований у структурі, що склалася, ризик для інвесторів, чи ця структура сприятлива для ефективного використання капіталу.

Із проведеного аналізу видно, що за звітний період капітал підприємства зменшився на 1423,2 тис. грн. Це відбулося на 33,4% ($475,8 : 1423,2 \times 100$) – за рахунок власного капіталу і на 66,6% ($974,4 : 1423,2 \times 100$) – за рахунок позикового капіталу.

Питома вага власного капіталу для промислових підприємств України має бути достатньо високою, особливо в умовах майже повної відсутності в країні довготермінового кредитування. Вважаємо, що власним капіталом мають покриватися всі необоротні активи підприємства і ті оборотні активи, які необхідні для безперебійного функціонування.

На практиці питання оптимального співвідношення власного і позикового капіталу не вирішується однозначно. Кожне підприємство визначає його у взаємозв'язку зі структурою основного й оборотного капіталу, швидкістю оборотності оборотних коштів та інших показників.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапова И. И. История экономической мысли [Электронный ресурс]: курс лекций / И. И. Агапова. – М. : Ассоциация авторов и издателей “ТАНДЕМ”. Издательство ЭКМОС, 1998. – 248 с. – (Библиотека Воеводина). – Режим доступа: <http://www.enbv.narod.ru>.
2. Алборов Р.А. Аудит учредительных документов, видов деятельности и формирования уставного капитала организации // Экономика сельскохозяйственных перерабатывающих предприятий. – 2000. – № 2. – С. 11-17.
3. Аудит і ревізія підприємницької діяльності: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”/ Ф.Ф. Бутинець, та ін., за ред.проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 416 с.
4. Бабаев Ю. Формирование и учет уставного капитала // Современный бухгалтер. – 2003. - №5. – С. 20-30.
5. Банк В.Р., Новичкова Н. Акционерные общества: учет формирования уставного капитала // Аудиторские ведомости. – 2009. - №7 . – С. 30.
6. Бем-Баверк Е. Основы теории ценности хозяйственных благ / пер. с нем. – Л. : Прибой, 1903. –213 с.
7. Білова Н. Внесок до статутного фонду: оподаткування різних варіантів / Н. Білова // Податки та бухгалтерський облік. – 2008. – № 101 (1181). – С. 27-36.
8. Беліков О. Внесок немайнових активів // Юридичний журнал. – 2008. – №10. – [Елетронний ресурс.]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua /article.php?id=3052>
9. Белоусова М.О. Внутрішній контроль статутного капіталу: організаційно-методичний підхід / М.О. Белоусов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку контролю і аналізу. [міжнародний збірник наукових праць] – Вип. 1 (19). – Житомир: ЖДТУ, 2011. – С. 32-42. – (Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз).
10. Бідник О.І. Поняття капіталу та його еволюція // Науковий вісник. Національний лісотехнічний університет України. –2007. – Вип. 17.2. – С. 131-135.

11. Бланк И. А. Словарь-справочник финансового менеджера / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 1998. – 480 с.
12. Бланк И.А. Управление формированием капитала / Бланк И.А. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2002.– 512с.
13. Блауг М. Экономическая теория в ретроспективе / М. Блауг; [пер. з англ. І. Дзюб]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 670 с.
14. Боднарчук А.В. Инвентаризация собственного капитала // Облік і фінанси АПК. – 2011. – №2. – С. 20-24
15. Боднарчук А. В. Особенности формирования статутного капитала товариществ с ограниченной ответственностью // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 2. – С. 37-42.
16. Бобяк А.П. Бухгалтерський облік власного капіталу підприємств різних організаційно-правових форм власності. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / А.П. Бобяк ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2011. – 22 с.
17. Бобяк А.П. Удосконалення звітності із власного капіталу як основа інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень // Сталый розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2011. – № 17. – С. 214-217.
18. Бойко В. М. Бізнес : словник-довідник / В. М. Бойко, П. Г. Вашків – К.: Україна, 1995. – 157 с.
19. Большой бухгалтерский словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
20. Боримська К.П., Варічева Р.В. Удосконалення організаційних засад проведення аналізу формування та змін власного капіталу в корпоративних підприємствах // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2011_3/2.pdf.
21. Борисов А. Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М. : Книжный мир, 2001. – 895 с.

22. Бралатан В. Методика аудиту статутного капіталу як основної частини власного капіталу підприємства // Економічний аналіз. – 2010. – Випуск 6. – С. 386-388.
23. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : навч. посіб. – Житомир : ЖІТІ, 2005. – 672 с.
24. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. / В. В. Сопко. – Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. – К., 2007. – 526 с.
25. Бухгалтерський облік і контроль статутного капіталу в товариствах з обмеженою відповідальністю: теорія і методика: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / І.Р. Поліщук; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2006. – 20 с.
26. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): моногр. / В.В. Сопко; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана, Ун-т економіки і права «КРОК». – К.: Центр навч. л-ри, 2006. – 312 с.
27. Бухгалтерський облік формування та руху статутного капіталу // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – №43. – С. 3-7.
28. Бухгалтерський словник / [за ред проф. Ф. Ф. Бутиця]. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – 224 с.
29. Варичева Р. В. Звіт про власний капітал як джерело аудиту операцій з руху власного капіталу // Міжнародний збірник наукових праць. – 2011. Випуск 2(17). – С. 37-43.
30. Верланов Ю. Ю. Фінансовий менеджмент : навч.-метод. посіб. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 344 с .
31. Внесок до статутного капіталу: облік до моменту введення в експлуатацію // Финансовые аспекты корпоративного управления в Украине и национальные стандарты учета (UA -GAAP) в контексте глобальных систем стандартизации МСФО (IFRS) и US-GAAP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gaap.in.ua/archives/1951>

32. Внесок в статутний капітал основними засобами: чи є право на податковий кредит // Все про бухгалтерський облік [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.vobu.com.ua/ukr/answer_to_questions/answer/284.
33. Воробйов Ю.М. Формування власного фінансового капіталу підприємств // Фінанси підприємства. – 2006. – № 6. – С. 32.
34. Воськало Н. М. Документування операцій з обліку власного капіталу // Науковий вісник НЛТУ [збірник науково-технічних праць] – Вип. 19/11 – 2009. – С. 126-134.
35. Голов С. Ф. Фінансовий облік : підручник. – К. : Лібра, 2005. – 976 с.
36. Господарський кодекс України від 16.01.2003.-№436-IV. [Електронний документ]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
37. Давидов Г. М. Аудит: теорія і практика : монографія. – Кіровоград : Тов. «Імекс-ЛТД», 2006. – 324 с.
38. Дмитренко А.В. Бухгалтерський та податковий облік внесків в статутний капітал спільного підприємства // Вісник ЖТДУ. – 2010. – №3. – С. 92-96.
39. Эрнандо де Сото. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на западе и терпит поражение во всем остальном мире / Эрнандо де Сото; [пер. с англ.]. – М. : ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2004. – 272 с.
40. Закон України «Про власність» від 07.02.91 р. № 697-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12.
41. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.91 р. № 1576-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/1576-12.
42. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
43. Золотухін О. Формування статутного капіталу юридичної особи – відображення в бухгалтерському обліку / Золотухін О. // Вісник податкової служби України. – № 31 (555). – 2009 р. – С. 41.
44. Ігнатенко С., Боднарчук Р. Про податкові аспекти внесків ТМЦ до статутного фонду // Бібліотека бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pro-u4ot.info/index>.

45. Ільницький Ю. Вклади до статутного капіталу:чим наповнити, як оформити // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – №109. – С.3-9.
46. Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства Фінансів України від 30.11.99р. № 291.
47. Каменська Т. Статутний капітал підприємства, що створюється: формування та облік // Все про бухгалтерський облік. – 2004. - № 109. – С. 31–33.
48. Каменецький В.А. Капитал (от простого к сложному) / В.А. Каменецький, В.П. Патрикеев. – М. : ЗАО “Издательство “Экономика”, 2006. – 583 с.
49. Капля І.В. Облік власного капіталу в акціонерних товариствах АПК : автореф. дис... канд.. екон. наук : 08.06.04. / І.В. Капля. – К., 2006. – 20 с.
50. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости процента и денег [Електронний ресурс] / Дж. М. Кейнс. – [Электронная экономическая библиотека Scanned and edited by AXL_FOX]. – Режим доступа: <http://www.techinvestlab.com/3/?act>
51. Кивачук В.С. Современное состояние теоретической базы управления кругооборотом капитала предприятия / В. С. Кивачук, И. В. Приймачук // Теоретические основы управления субъектами хозяйствования в условиях глобализации экономики: [монография]; под общ. ред. В. С. Кивачука. – Брест: Изд-во БрГТУ, 2009. – С. 148-172.
52. Кісельов А.П. Основи бізнесу : підручник / А.П. Кісельов. – К. : Вища шк., 1998. – 191 с.
53. Классика экономической мысли : Сочинение / [Петти В., Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М.]. – М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 896 с.
54. Коваль О. Податковий облік внесків при збільшенні статутного капіталу [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tax-expert.in.ua>.
55. Коломієць А. Які документи потрібні для зменшення статутного фонду в товаристві з обмеженою відповідальністю // Все про бухгалтерський облік. – 2004. - № 73. – С. 31.
56. Колянковський Т. Формування статутного капіталу ПП //Дебет-кредит. – 2011. – №6. – С. 47.

57. Куцміда Н. Негрошові Внески до Статутного капіталу // Дебет-Кредит. – 2007. – № 38. – С. 58.
58. Лебідь О. В. Еволюція поглядів на сутність категорії "капітал"/ О. В. Лебідь // Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник. Серия: Экономические науки. – К.: Видавництво «Техніка», 2006. – Вип. 73. – С. 362 – 373.
59. Лебідь О. В. Обґрунтування показників аналізу та оцінювання капіталу підприємства / О. В. Лебідь // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – №5. – С. 57 – 64.
60. Ліпич Л.Г., Гадзевич І.О. Капітал в системі управління підприємством // Збірник наукових праць Вісник Національного університету «Львівська політехніка» Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Випуск №647. – Львів, 2009. – 114 – 120 с.
61. Ловінська Л. Г. Бухгалтерський облік : навч.-метод. посіб. / Л. Г. Ловінська, Л. В. Жилкіна, О. М. Голенко. – К. : КНЕУ, 2002. – 370 с.
62. Лондар С. Л., Тимошенко О. В Фінанси : навч. посіб. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 384 с .
63. Людоговский А. Основы хозяйственной экполитической экономики. Т. 1. / А. Маршал; [пер. с англ. общ. ред. С.М. Никитина]. – М. : Прогресс, 1993. – 415 с
64. Маздоров В. А. История развития бухгалтерского учета в СССР / В. А. Маздоров. – М. : Финансы, 1972. – 257 с.
65. Макконелл К.Р. Экономикс / К.Р. Макконелл, С.Л. Брю. – М.: Туран, 1996. – 564 с.
66. Мальська М. П., Мандюк Н. Л., Занько Ю. С. Корпоративне управління: теорія та практика : підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 360 с.
67. Малярець Л. М. Управління процесом росту власного капіталу підприємства : моногр. / Л. М. Малярець, Н. М. Пономаренко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2011. – 132 с.
68. Маркс К. Капитал Т. 1. Книга 1: Процесс производства капитала / Карл Маркс. – М. : Политическая литература, 1988. – 891 с.

69. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку щодо операцій з формування статутного капіталу в акціонерних товариствах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=va256312-03>.
70. Мних Є. В. Аналіз і контроль в системі управління капіталом підприємства / Є. В. Мних, А. Д. Бутко, О. Ю. Большакова, Г. О. Кравченко, Г. І. Никонович; за ред. проф. Є.В. Мниха. – К. : КНТЕУ, 2005. – 232 с.
71. Мойсеєнко І. П. Інвестування: навч. посіб. – К. : Знання. – 2006. – 490 с.
72. Морозова М. С. Формування статутного капіталу акціонерного товариства та внесення змін до нього // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics /63612.doc.htm
73. Новодворский В. Д. О терминах бухгалтерського учета / В.Д. Новодворский, А.Н. Хорин // Бухгалтерський учет. – 1997. – № 2.
74. Новодворський В. Д. Принцип сохранения капитала в отечественном бухгалтерском учете // Бухгалтерский учет. – 2002. – № 18. – С. 52-53.
75. Облік і аудит формування та руху статутного капіталу відкритих акціонерних товариств: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.04/ О.О. Разборська; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2004. – 23 с.
76. Олейник Т.О. Особливості процедури обліку статутного капіталу підприємств – господарських товариств акціонерного типу // Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми обліку, аналізу та аудиту в Україні». – Донецьк: Донецький національний технічний університет, 2012. – 281 с. – С. 95-103.
77. Організація бухгалтерського обліку: навч. посібник для студентів вузів спеціальності 5.050106 "Облік і аудит"/ Ф. Ф. Бутинець, О. В. Олійник, М. М. Шигун, С. М. Шулепова. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 576 с.
78. Особенности передачи объектов интеллектуальной собственности в качестве вклада в уставный капитал общества // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ocenka21.ru/branch/ustavnoy_kapital

79. Пархоменко О. Формування статутного фонду ТОВ: практичні аспекти // Юридична газета. – 2007. – № 42. – С.7.
80. Пачоли Лука. Трактат о счетах и записях / Лука Пачоли. – Х. : Фактор, 2008. – 128 с.
81. Пигу А. Экономическая теория благосостояния. Т. 1.; [пер. С англ.]. – М. : Прогресс, 1985. – 512 с.
82. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] .– Режим доступу: <http://advokat-ua.com.ua/839> .
83. Політична економія : навч. посіб. / за ред. В. О. Рибалкіна, В. Г. Бодрова. – К. : Академвидав, 2007. – 481 с.
84. Положення бухгалтерського обліку (стандарти) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-00.
85. Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства 16 листопада 2011 р. N 1308/20046) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1308-11>.
86. Потапова И. С. История экономических учений [Электронный ресурс]: учебное пособие / И. С. Потапова. – М. : МГИУ, 2000. – 233 с. – Режим доступу: <http://www.all-ebooks.com>.
87. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс]: закон України від 23.02.06 №3480-IV, із змінами і доповненнями. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – 04.09.2008. – Законодавство України.
88. Рижикова, О. Звіт про власний капітал // Все пробухгалтерський облік. – 2005. – № 8. – С. 30-31.
89. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / пер с англ. под общ. ред. И.М. Осадчей. – М. : Прогресс, 1986. – 472 с.
90. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учеб. пособие. – [3-е изд.] – Минск : Экоперспектива; Новое знание, 1999. – 612 с.
91. Самойлова Т.А. Окремі аспекти формування та обліку статутного капіталу // Інноваційна економіка. –2011. – №7. – С. 132-137.
92. Самуэльсон П. Экономика. / П. Самуэльсон, В. Нордхаус. – [15-е изд.]. –

93. М. : Бином-Кнорус, 1997. – 334 с.
94. Сигел Дж. Словарь бухгалтерских терминов / Дж. Сигел, Дж. Шим; [пер. с англ.]. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 408 с.
95. Скібіцький, О. М. Організація бізнесу : менеджмент підприємницької діяльності : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Скібіцький, В. В. Матвеев, Л. І. Скібіцька ; М-во освіти і науки України. – К. : Кондор, 2011. – 912 с.
97. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит; [пер. с англ., вступ. статья и коммент. Е.М. Майбурда]. Книги 1-3.; отв. ред. Академик Л. И. Абалкин. – М. : Наука, 1993. – 572 с.
98. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: [учебн. пособие для вузов] / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
99. Соколов Я.В. История бухгалтерського учета: [учебник] / Я. В. Соколов, В. Я. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 272 с.
100. Солошенко Л. «Нематеріальний» внесок до статутного фонду (вносимо НМА та майнові права) // Податки та бухгалтерський облік. – 2008. – № 101 (1181). – С. 36-45.
101. Сопко В. В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів) : навч. посібник / В. В. Сопко. – К. : Цент навчальної літератури, 2006. – 312 с.
102. Сопко В.В. Власний капітал акціонерних товариств: особливості визначення та обліку / В. В. Сопко, Ю. В Панченкова // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – Вип. 17.6. – С. 246-253.
103. Сук Л. К. Бухгалтерський облік: навч. посіб. / Л. К. Сук, П. Л. Сук. – 2-е вид., перероб. і доп. – Київ: Знання, 2008. – 507 с .
104. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз діяльності промислового підприємства. – Львів: ЛБІ НБУ, 2000. – 485с.
105. Тарасюк Н. Облік формування статутного фонду // Консультант бухгалтера. – 2002. - №18. – С. 27-29.

106. Тверезенко О. Майнові права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу господарського товариства // Теорія і практика інтелектуальної діяльності . – 2009. - №6. – С . 50-59.
107. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
108. Тимчина Л. І., Нестеренко О. Б. Особливості обліку формування статутного капіталу підприємств з іноземними інвестиціями // Економічні науки/7. Облік та аудит [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/7_104144.doc.htm
109. Уварова О. Формування статутного фонду: юридичний аспект // Податки та бухгалтерський облік. – 2008. – № 101. – С. 14-22.
110. Усач Б.Ф., Душко З.О., Колос М.М. Організація і методика аудиту : підручник. – К. : Знання, 2006. – 295с.
111. Учет капитала //Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2010. – № 1 – 16. – С. 12–14.
112. Федорець М.Г. Проблемні аспекти формування статутного капіталу // Економічні науки/7. Облік та аудит [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2012/Economics/7_104144.doc.htm
113. Філіна Г.І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 320 с.
114. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Дж. Р. Хикс ; [пер. с англ. / общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Энтова]. – М. : Издательская группа “Прогресс”, 1993. – 488 с.
115. Хименский Г. Обязательный аудит открытых акционерных обществ // Бухгалтерия. Налоги. Бизнес. – 2008. - № 17. – С. 45.
116. Хоцянівська Н. Узагальнююча податкова консультація щодо обліку товарно-матеріальних цінностей та цінних паперів, внесених до статутного фонду платника податку // Дебет-Кредит. – 2012. – № 33. – С. 54-56.
117. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. - №435-IV. [Електронний документ]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.

118. Циганенко В. Операції зі статутним фондом // Податки та бухгалтерський облік. – 2009. – N 21. – С. 6-34.
119. Цыганков К. Ю. Начала теории бухгалтерского учета / К. Ю. Цыганков. – Новосибирск : САФБД, 2009. – 278 с.
120. Щетинін А. І. Політична економія : підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 480 с.
121. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент. – К. : Знання, 2006. – 439 с.
122. Юхименко П. І. Історія економічних вчень: [навч. посібник] / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – [3-тє вид., випр.]. – К. : Знання – Прес, 2002. – 514 с.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Івано-Франківський інститут менеджменту
Кафедра обліку і фінансів

ГВОЗДЯНСЬКА Марія Михайлівна

Облік, аналіз і аудит статутного капіталу
підприємств

Спеціальність 8.03050901 – Облік і аудит
магістерська програма – Облік і аудит в промисловості

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Частина 2

ДОДАТКИ

Івано-Франківськ – 2013

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Функції суб'єктів внутрішнього аудиту статутного капіталу

Суб'єкт аудиту 1	Контрольні функції 2
Загальні збори учасників	<ul style="list-style-type: none"> – внесення змін до статуту товариства, зміна типу товариства, зміна розміру його статутного капіталу; – вирішення питання про придбання товариством частки учасника, виключення учасника із товариства; – прийняття рішення про розміщення акцій, анулювання викуплених акцій; – дроблення або консолідацію акцій; – створення та відкликання виконавчого органу товариства, визначення форм аудиту за діяльністю виконавчого органу, створення та визначення повноважень відповідних контрольних органів; – затвердження річних звітів та бухгалтерських балансів, розподіл прибутку та збитків; – затвердження розміру річних дивідендів; – прийняття рішення про ліквідацію товариства, призначення ліквідаційної комісії, затвердження порядку та строків ліквідації, порядку розподілу майна, що залишається після задоволення вимог кредиторів, і затвердження ліквідаційного балансу; – затвердження принципів (кодексу) корпоративного управління товариства.
Ревізійна комісія	<ul style="list-style-type: none"> – проводить перевірку фінансово-господарської діяльності товариства за результатами фінансового року та надає висновок щодо достовірності та повноти даних фінансової звітності за відповідний період; – виявляє факти порушення законодавства під час проведення фінансово-господарської діяльності, а також встановленого порядку ведення бухгалтерського обліку та подання звітності; – здійснює контроль за ефективним використанням майна, що внесене до статутного капіталу
Наглядова рада	<ul style="list-style-type: none"> – здійснення аудиту за діяльністю виконавчого органу товариства та захист прав акціонерів; – затвердження ринкової вартості майна товариства; – обрання оцінювача майна, що вноситься до статутного капіталу; – обрання реєстраційної комісії, що проводить реєстрацію акціонерів; – визначення порядку та строків виплати дивідендів; – визначення ймовірності визнання товариства неплатоспроможним внаслідок прийняття ним на себе зобов'язань або їх

	<p>виконання, у тому числі внаслідок виплати дивідендів або викупу акцій;</p> <ul style="list-style-type: none"> – обрання (заміну) реєстратора власників іменних цінних паперів товариства або депозитарія цінних паперів; – надсилання пропозицій акціонерам про придбання особою значного пакета акцій
Виконавчий орган	Підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує виконання їх рішень
Управлінський персонал	<ul style="list-style-type: none"> – представлення повної, достовірної та об'єктивної інформації зовнішнім та внутрішнім користувачам щодо здійснених операцій зі статутним капіталом; – прийняття управлінських рішень в сфері формування та зміни статутного капіталу; – контроль за збереженням майна; – розробка заходів щодо ефективного управління структурою капіталу
Обліковий персонал	<p>розробка та затвердження положень облікової політики щодо операцій зі статутним капіталом, корпоративними правами та розрахунків з учасниками;</p> <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення дотримання на підприємстві встановлення єдиних методологічних засад бухгалтерського обліку, складання і подання у встановлені строки фінансової звітності щодо операцій зі статутним капіталом; – організація аудиту за правильним документальним оформленням та відображенням в бухгалтерському обліку господарських операцій щодо статутного капіталу; – здійснення розрахунку компенсації учаснику при виході з товариства та відображення цих операцій в обліку; – перевірка відповідності фактичного розміру статутного капіталу вимогам чинного законодавства щодо відповідності величині чистим активам в кінці кожного року.
Власники корпоративних прав	Забезпечення реалізації своїх прав щодо управління товариством та прийняття рішень щодо зміни статутного капіталу, розміру дивідендів, виходу учасника
Юридичний відділ	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання законності у реалізації рішень щодо зміни статуту товариства; – реєстрація змін до статуту щодо зміни розміру статутного капіталу та часток засновників; – дотримання порядку виходу учасника з товариства та виплати належної йому частини майна
Служба внутрішнього аудиту	<ul style="list-style-type: none"> – організація внутрішнього аудиту статутного капіталу (створення контрольних органів, розробка відповідних посадових інструкцій контролерів, визначення їх прав та обов'язків); – контроль за виконанням своїх функцій іншими органами аудиту; – встановлення фактів недотримання положень облікової політики, порушення у веденні бухгалтерського обліку та складанні звітності; – попередження прийняття необґрунтованих управлінських рішень.

ДОДАТОК Б

Підприємство	ПП Галичпромгруп	Дата	2013-01-01
Територія	Івано-Франківська обл.	за ЄДРПОУ	4625382001
Форма власності	приватна	за КОАТУУ	10
Орган державного управління		за КФВ	6024
Галузь	промисловість	за СПОДУ	16140
Вид економічної діяльності	Заготівля брухту чорних і кольорових металів	за ЗКГНГ	26.61.1
Одиниця виміру:	тис. грн.	за КВЕД	Контрольна сума
Адреса	Івано-Франківська обл., м. Рогатин		

БАЛАНС на-31.12. 2012 р.

Форма N 1

Код за ДКУД

1801001

Актив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи:			
залишкова вартість	010		
первісна вартість	011		
накопичена амортизація	012		
Незавершене будівництво	020	183.4	271
Основні засоби:			
залишкова вартість	030	8861,2	3823,6
первісна вартість	031	19225.5	21360.2
знос	032	10364,3	17536,6
Довгострокові фінансові інвестиції:			
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	040		
інші фінансові інвестиції	045	2347.5	1500.9
Довгострокова дебіторська заборгованість	050		
Відстрочені податкові активи	060	23.2	
Інші необоротні активи	070		
Усього за розділом I	080	11415,3	10496.4
II. Оборотні активи			
Запаси:			
виробничі запаси	100	641	1888.4
тварини на вирощування та відгодівлі	110		
незавершене виробництво	120	39.4	156.2
готова продукція	130	991.5	1313.8
товари	140	13.5	326.3
Векселі одержані	150		
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:			
чиста реалізаційна вартість	160	406.8	324.6
первісна вартість	161	406.8	684.8
резерв сумнівних боргів	162		360.2

Дебіторська заборгованість за розрахунками:			
з бюджетом	170		
за виданими авансами	180	246.5	2563.8
з нарахованих доходів	190		
із внутрішніх розрахунків	200		
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	741.7	1095.1
Поточні фінансові інвестиції	220		
Грошові кошти та їх еквіваленти:			
в національній валюті	230	35.8	102
в іноземній валюті	240	224.7	
Інші оборотні активи	250	171	138.3
Усього за розділом II	260	3511.9	7908.5
III. Витрати майбутніх періодів	270	14927,2	13504,0
Баланс	280	13262	18404.9

Пасив	Код рядка	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Статутний капітал	300	3606,4	3606,4
Пайовий капітал	310		
Додатковий вкладений капітал	320		
Інший додатковий капітал	330	10580.2	7211,9
Резервний капітал	340		
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	-3578.1	-685.6
Неоплачений капітал	360		
Вилучений капітал	370		
Усього за розділом I	380	10608,5	10132,7
Частка меншості	385		
II. Забезпечення наступних витрат і платежів			
Забезпечення виплат персоналу	400		
Інші забезпечення	410		
Вписуваний рядок - сума страхових резервів	415		
Вписуваний рядок - сума часток перестраховиків у страхових резервах	416		
Цільове фінансування	420		
Усього за розділом II	430		
III. Довгострокові зобов'язання			
Довгострокові кредити банків	440		
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	450		
Відстрочені податкові зобов'язання	460		
Інші довгострокові зобов'язання	470	406.4	554.4
Усього за розділом III	480	406.4	554.4
IV. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	500	950	600

Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510		
Векселі видані	520	130.7	126.7
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530	720.3	405,7
Поточні зобов'язання за розрахунками:			
з одержаних авансів	540	1011.5	819.8
з бюджетом	550	94.6	251.5
з позабюджетних платежів	560		
зі страхування	570	103.3	132.5
з оплати праці	580	212.7	302.3
з учасниками	590		
із внутрішніх розрахунків	600		
Інші поточні зобов'язання	610	689,2	178,4
Усього за розділом IV	620	3912,3	2816,9
V. Доходи майбутніх періодів	630		
Баланс	640	14927,2	13504,0

Головний бухгалтер:

Мош Галина Василівна